

Szépirodalom

Vörös István versei	5
Szil Ágnes rövidprózái	11
Abafáy-Deák Csillag: Fejpénz	21
Szikra János versei	33
Soós Amália versei	36
Káli István: Emléktúra	41
Keszthelyi György versei	52
Bálint Tamás: Máj hagymalekvárral	55
Tófalvi Előd versei	57
Sebestyén Mihály: A durazzói hajsza	60
Korsós Gergő versei	66
Bajna György versei	68

Literata Hungarica

Antal Balázs: Pusztai János csapdába esett trilógiája – a <i>Zsé birtoka</i> olvasatai a regényciklus erőterében	70
---	----

Academica Transsylvania

Romsics Ignác: Erdélyi útjaim és kötődéseim	90
---	----

Ujlenyomat

Magyarosi Sándor: „Ha maguk nem akarnak sem a jelenlegi kornak, sem a jövő kornak semmit csinálni és semmit megmutatni...”	120
---	-----

120 ÉVE SZÜLETETT DOMOKOS PÁL PÉTER

Mirk Szidónia-Kata: Domokos Pál Péter emlékezete Csíkbán	131
Daczó Katalin: A tanár és a fegyvertartás	140
Halász Péter: „De kicsikék voltunk, amikor megszülettünk...!”	149

Szemle

Balázs Lajos: Halász Péter könyve elé (<i>Az első csóktól az első gyermekig. A párválasztás, a házasság és a gyermek a moldvai magyarok szokás- és hiedelemvilágában</i>)	160
Borcsa János: Nagyregény – nagy regény (Szilágyi István: <i>Messze túl a láthatáron</i>)	166
Zsidó Ferenc: Egy elhallgatott grafománról (Antal Balázs: <i>Történet polnyi könyvvel. Mózes Attila írói világa</i>)	176
Előfizetők névsora	181

Lapszámunkat Bács Emese munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lővétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánzos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Vörös István

A NAGY UTAZÁS

1

A fiatal előtt ma nyitva a világ,
ha világnak mondható az internet világa –
a közhely naivitás és buta furcsaság,
az internet arcunkba világító lámpa.

Ha lényegében minden megismerhető,
tehát az elvágódás ismeretlen érzés,
akkor a levágott sárkányfej visszánő,
a szaga és a bűze lesz a megkísértés,

a valóság meg színtelen és szagtalan
marad, csak látvány és hang, semmi más ezen túl,
az idő az ottbenti térben elrohan,
ezért a kíváncsi éppen oda kirándul.

De egyszer végre vissza kéne térnie
a világból kivonult büszke nemzedéknek
az egyetlen jövőbiztos helyre, ide,
hol szükségszerűség tartja meg az egészet,

nem váltakozó szabályok viszik tovább
a szimulációt, és nincsen is enyészet.
Nem erre a modellre épül a világ,
minden pontos, semmi sem hevenyészett,

előkerülhet sok váratlan furcsaság.
Igazi létezők azok csupán, kik mennek,
az él, aki felemeli a valagát,
kilép, és úgy feszül neki a végtelennek.

2

Hány létezési technika vallott kudarcot,
hányféle reménykedés omlott a semmibe,
ami épp az új lehetőségekről harsog,
de szűk, és nem tudjuk, hogy mit kezdjünk vele,

hiszen a valamihez szoktunk, ami sokkal
kevesebb, de legalább kézzelfogható.
Minek is bajlódni az apró százasokkal,
hogyha a húszezrest elviszi az adó,

vagy ismertebb nevén a gyűlölt halandóság.
A megismerés helyén elég a tudás,
mi nem köti magához létével adósát,
mindent a társadalmi alapba beás,

a fej pedig végre újra üres maradhat,
ahogy felszabadult egyszer az ösztönök
alól, de mért is kéne lennie szabadnak,
ha minden fogaskerék üresen pörög

benne, mitől elkopik, részekre hull szét.
De mennyiféle távlat nyílik éppen így,
mennyi, tán nem is fölösleges lehetőség!
Az öröklét ügyesen meghalni tanít,

ami pont ugyanaz, mint ügyetlenül élni,
és épp ahhoz hívni megbízható tanút,
ami megváltoztat és másik hitre térít –
a jövő nem beláthatatlan alagút.

3

Régen nagyjából elég is volt elmesélni,
hogy mit látott a távolban az utazó,

hány ritka emlék kellett hozzá, mennyi évnvi,
hányszor hullt le rá és olvadt el ott a hó,

ahol nem is járt igazán az elbeszélő –
sosem teljes hazugság a fantázia.
Most háló van rajtunk, világban körbeérő,
és kötelező belebonyolódnia

mindenkinek:

4

„Ez a jövő, rég nem titok,
tudhatják ezt mindenhol a jólétesültek.
Nem tudni, mi amúgy is úgy van, nincsen ok,
hiába, hogy másféle hírek fölrepültek.

E vidéken egy királyságra szert teszek,
és másképpen telik el velem a középkor,
itt virtuális minden, így a félelem
s a fájdalom is elviselhető elég jól.

Láthatok számtalan idegen életet,
és elpusztíthatom mind, anélkül, hogy ölnék,
bent egyszerre sokszázféle idő ketyeg,
de ettől még sajnós egyik sem az öröklét,

afféle könnyű utazás csak befelé,
itt eljuthatok minden egzotikus helyre,
magamtól távolodni sohasem elég,
az önhíányos világot hogyan viselje

az önhíányos érzékek bátor ura,
ki nem hasonlíthat semmiben az Istenre,
mert ő ennyire nem-lenni nem tud soha,
ő az, aki tervez – nem az, akit terveztek:

íme a fejére állított túlvilág,
íme az emlék nélkül maradó történés.
Egy újabb kor persze mindig csak furcsaság
annak, ki az elejét látja, nem a végét,

aki nem érti, viszont belekényszerül.
Jobban teszed, ha azt mondd nekem: Mesélj még!
Te nem veszed észre, hogy nemlétem repül?”

5

Elég, elég, ne folytasd!

6

„Azt hiszed, megérné

most abbahagyni az űr átvilágítását,
ami nem térből épül föl, hanem csak az
egy és nulla adja, ahogy egymásba ráng át,
mégis teret épít, teljességgé dagad?”

Ki nem járja otthonosan ezt a világot,
ki nem tudja, erre mit és hogyan talál,
az a létezésre sokféle vétket ráfog,
miből összesen egy igaz csak, a halál,

de talán azt is lehet jóra magyarázni,
ha érdekelnek még a magyarázatok.
A semmi határán kis hajnalfény ragyog,
a pusztulás is kaphat rövidzárlatot.

„A felhőbe fölmegyünk értelmet keresni,
arra nemrégiben még Isten lakhatott,
most meg a gépi lét, magára nézve senki,
sosem sír, nem érez, és sosem zaklatott.

Eszerint az érzelmek is átalakulnak,
és gyakran semmivé foszlik a testi vágy,
a kék letölthető lesz a netről maholnap,
véget ér a másiktól függő szolgaság.

A szabadságot hirdetem: Nem kell érzélgés!
Nem kell a sok kikényszerített vallomás –
mindegyik hazugság. A legkevésbé elmés,
ha ilyesmihez köti az ember magát.

A sors legvégül a testünkbe is bejuthat,
olyan program fut bennünk, mi neki való,
A gond mind közül legjobb barátja a gondnak,
semmi nem védhető, s nem kiszámítható.”

7

Minden túl érdekes, túl izgalmas köröttünk,
és lényegében minden csak szórakozás,
de a világra mégse szórakozni jöttünk,
unom, hogy nem lehet érdekes semmi más,

csak az, amin mindenki el tud szórakozni.
Míg a munkát elvégzi helyettem a gép,
a fontos tudásról még azt se tudhatom, mi,
hogy lényeges, vagy lényegében semmiség,

a rejtett áramok, titkos összefüggések
el vannak ásva olyasféle dolgok alá,
mint amilyen a végtelennek érzett élet,
ami jogos remény, de súlyos öncsalás.

És akkor még megnyílhat a virtuális tér,
a tárgyszerűvé lefékezett képzelet,
a képtelenségekre vadászgató sintér,
ami nem békülhet meg sohasem veled,

pedig egyébként olyan szép béke támad
a sokféle feszültségből előbb-utóbb,
fölösleges is léteznie a világnak,
ha közben divatjamúlt, ócska és leszólt,

mert a világ is csak addig van, míg tudom, hogy
benne vagyok és őróla gondolkodom,
de aztán, amikor végül a tudatom fogy,
lefagy, és nem élvezet már az unalom,

amikor a mélységek végleg kisimúlnak,
a perces végtelen beteg szívként kihagy,
s mind nagyobb súlya lesz a meg nem történt múltnak,
leáll a lélek és megreped a kisagy,

8

ugyanakkor kettétörik a világűr is,
s a kettő közti ürbe bezuhanhatok,
a reménytelenség közben mégis megőrjít,
bár semmi rosszat nem tettem, kimondva sok,

ahogy sok, sok, sok már a kevés vagy a semmi,
ahogy kevés, kevés, kevés mindig a sok,
mikor merem majd végre halálnak nevezni,
mi nyüzsg, terjeszkedik, mint a városok,

ami színesen kavarog, de képzelet csak,
ami üresen tátog, mint a cápaszáj,
ami nincsen, de magabiztos híre megcsap,
magában keres, s véletlenül megtalál.

Szil Ágnes

BIZTOSAN KI AKAR LÉPNI?

Fehér. Fehér, kék. Sárga, narancs, fehér. Mindig kimondta magában a színeket, így továbbította a megfelelő helyre a golyókat. Olyanok, mint a buborékok, a szódával felspriccelt házi szörpben, csak ezeknek többféle színük van.

Nincs abszurdabb helyzet, mint egy zeneiskolai vécében megtudni, hogy meghalt az ember nagyanyja. Állni az évek hosszú sora alatt ezerszer leázott ajtó festékrétegei mögött, ahogy a délutáni napot színre bontja az ugyancsak vastag katedrálüveg. Húzkodni a kallantyúra erősített madzagot, mert a kislány, Sárka, aki hozzá órára jött, véletlenül eltépte, a csonkot meg nem érte el. Áll a kislány a vécéfedőn, még őt is kell tartani, előhúzni a farmer farzsebéből a telefont, hallgatni, amit mondanak. Tulajdonképpen a csörgés pillanatában már tudta, ki az és miért.

Rózsaszín, sárga, kék, kék. Kék színből kétféle van, világos és sötét, Ezeket így kell kimondani, mert csak így fogadja el a Bubble Shooter. Ha véletlenül rossz helyre megy, akkor fuccs a játszmának. Nem tud három kis gömb összekapaszkodni, és elszaporodnak az elemek, és akkor lehet előlről kezdeni ezt a szintet.

Tulajdonképpen semmi meglepő nem volt a nagymama halálában. Amikor ő meg a papa betöltötték a nyolcvanát, a család kiöltözött a díszbédre, és ott, a puccos helyen valamelyik unoka azt találta mondani, hogy de hát milyen fiatal aggok vagytok. Ezen mindenki nevetett, az apukák átmentek a szomszédos kocsmába biliárdozni, az anyukák föl kísérték a legkisebbeket a tetőteraszra, megnézni a tóban a csillogó aranyhalakat. A kültéri lépcső csúszott, Ila fenékre esett, de nem lett semmi baja. A fiúja, akit most mutatott be először, és aki nem zenész, hanem valami egyetemista, feltámogatta. Távolról nézték őket, még ebben a mulatságos helyzetben sem kockáztatta meg a fiatalember, hogy a lány hátsójára paskoljon. A fiatal aggok kellemesen elbeszélgettek, többek között erről a párról is, a távollátó szemüvegben, elégedetten bólogattak, elcsomagoltatták a papa rántott szeletét, mert az orjaleves után már nem bírta megenni. A leszármazottak egyike a

kövel kirakott pultnál hitelkártyával fizetett, aztán a parkolóban kiszámolták, kire mennyi jut, és egyikük, a legtürelemesebb, hazafuvarozta az öregeket.

Még két hét sem telt el, amikor a mama tüdőgyulladást kapott, negyvenegy fokos lázzal, aztán agyhártyagyulladás, onnantól kezdve semmire nem reagált. Ila akkor szokott le az evésről és az alvásról, rá a Bubble Shooterre. Már nem emlékszik, hogyan, csak arra, hogy a kezében volt a telefon. A mama halálának napján megcsinált száznegyvenhét szintet, igaz, hogy csak éjjel fél kettő után tudott elaludni.

Fekete golyó nincs a táblán, se sűrke, se barna. Ezeknek örült, mert így semmi nem emlékeztette a veszteségre. A hét folyamán háromszor jutott el a bűvös háromezázás szintig, azaz végigjátszotta az egészet. A kihívás nem nehezedett, összevissza voltak gagyi és gyilkos szintek. A gyilkosokat jobban szerette, mert olyankor a game overnél kiment vécére, vagy ivott egy pohár narancslevet. Mostanában gyakran égett a gyomra, de csak akkor jött rá, mitől, ha ezen hosszasan gondolkodott. A munkahelyén beteget jelentett. A család azt mondta, a temetés után jobb lesz: végignézte, ahogy az urnára rácsúsztatják a kőfedelet, és a fekete táskában kitapogatta a biztonságot jelentő okostelefont.

A nagypapa csaknem két hónapig húzta még, Ila addigra kétszer leállt a játékról. Egyszer egy külföldi turné miatt, ahova együtt utazott szinte az egész zenekar, és útközben szégyellte volna a kis szart nyomogatni. Másodszor szilveszter előtt hagyta el, mert már maga is unta, kényszeresnek érezte, hogy nem ura annak, amit csinál.

Ekkor halt meg a nagypapa. Távozása nem hagyott úrt, hiszen nem volt már több, mint egy régi, olvashatatlan könyv, felrepedező pergamenkötésben. A pergamen itt-ott foszlott, az arcon szinte szétrepedt a feszes bőr, a test alján megjelentek a felfekvések. Iláék még délelőtt szeretkeztek, hogy jól induljon az új év, délben megették a maradék szendvicseket, a kisszobából kiszűrődött az újévi koncert Radetzkyje, amire a lány szerelme azt mondta, hogy sznob baromság, különben sem kellene imádni, negyvennyolc márciusi, és akkor megcsördült a mobiltelefon, eltűntek róla a buborékok, és Ila anyjának hangja előkúszott a készülékből, utat talált a lány hallójáratába, és belebőgte a kérdést, hogy akkor hogyan fogják eltemetni a papát, abba a fagyos földbe.

A srác szinte azonnal kabátot vett, lement, hogy sétáljon egyet, hívta Ilát is, aki inkább belefolyt a nagy kék fotelba. Ahogy hallotta a bejárat

ajtót csukódni, az üvegasztal tetején keresztül szinte mozdulatlanul bámulta a nagy designkönyveket, anélkül, hogy különösebben megrendült volna, anélkül, hogy érzett volna valamit az ürességen kívül. Nem jutott eszébe a papa, sem a nagymama, akit holtában is megpróbált néha felhívni, tanácsra várva, az elmúlt hónapok alatt, csak a terjedő üresség volt benne, a sztyepp, a rettenetes kopárság, amely még nagyobb helyet szeretett volna kitölteni. Ila szeretett volna rágyújtani, de leszokott már évek óta, egyetlen szál sem volt otthon, nem kellett felállnia, hogy tudja: nincs a dugihelyen sem. Ha rágyújtana, ki kellene mennie az erkélyre, ez volt a szabály, így hát kinyitotta az üvegajtót, belebújt a kinti ormóttan, fröccsöntött kínai papucsba, és kisvártatva érezte, ahogy a vastag zokni átnedvesedik a hólétől. Vonzotta a mélység, megmagyarázhatatlanul, az utcai tejüveg-lámpa alkonyatkapcsolója épp működésbe lépett, és a szeme előtt az okostelefonból csupa fehér golyó esett, vagy legalábbis egyszerűbben esett erre gondolnia. Az erkély előtt, néhány emelettel lejjebb épp egy zebra volt, ott jött vissza könnyed lépteivel a srác, olyannak tűnt rövid, divatos szövetkabátjában, a mostanában kötelező szakállal, mint bármelyik egyetemista, ezrével laktak erre, Ila mégis tudta, hogy ez az ő majdani öregembere. Az egyik kezében ezüsfóliás csomagot tartott, Ila kiabálni szeretett volna neki a harmadik emeletről, leintegezni, csak mondani valami kedveset, de aztán mégis csendben maradt. Otthonosan zörrent a kulcs, ahogy a srác a szekrényre dobta; Isten tudja, honnan hozott palacsintát ez a fiú, ilyenkor, nem akadt otthon semmi, a hűtőből vadásztak hozzá áfonyás joghurtot, azt csorgatták bele, lila pöttyök csöpögtek ki a tészta szélein, pont a Bubble Shooter ritmusában: lila, lila, lila.

KOSZORÚ

Tühegyesre, mondta ennek a lánynak az apja, hétfő reggelenként, amikor összegyűltek a még hatalmasnak tűnő teremben, a magát hátravetni készülő, lábakon álló, fekete tábla mellett. A tanító nem volt még öreg, a mából visszatekintve legfeljebb negyven, de a seszínű munkaköpenyen átütöttek a formáit feladó test egyre lazuló körvonalai, amelyek szabadulni igyekeztek minden kötöttségtől. A ta-

nító, ennek a nőnek az apja, inkább hasonlított öntőmunkásra, mint a tudomány emberére, proli ruhát viselt, de mindig fényesre kent cipőt. Katonaviselt ember lehetett, gondolta most Marksteiner, és hirtelen bosszúsággal lepillantott a saját cipőjére, amelyet az alkalmazott tegnap nyilván nem pucolt ki, s a bőr pucérságában megmutatta rejtett töréseit.

A nőt nézte itt a másik sorban, a koszorúzők között. Akkoriban lehetett kisgyerek, sőt csecsemő, amikor ő félgömbbé csiszolta a ceruzák hegyét. Korban tehát hozzá illene, ha épp nem lenne egyiküknek se senkije. Marksteinternek van protokollfelesége, de a vártnál rosszabbul jönnek ki, el kellene tőle válnia és visszaküldeni az édes kis faluba, ahonnan nagy várakozások közepette érkezett.

A tanító hajdan azt a szót használta, hogy faragó, emlékezett Marksteiner, holott Promontoron mindenki hegyezőt mondott. A gyermek Marksteiner egyszer azt találta elsóhajtani, hogy neki az apja hegyezi, a kezébe nem engedné venni a nagy kést. Az öreg megvetően felhorkant, hogy édesapucika kisleány, így, hogy édesapucika, mire a többiek kuncogni kezdtek, a kis Marksteiner pedig elkotródott a helyére.

Akkoriban gyakran látták a tanítót egy babakocsit toló nővel, a kocsi, persze gyermeki léptékkal, hatalmas volt és fehér, a gyerek horgolt, ugyancsak fehér ruhácskát viselt, már akkor is folyamatosan mosolygott, az asszony viszont soha. Iszonyatosan széles csípője volt, és Marksteiner apja, aki disznókat tartott, abból lett később vállalkozó, azt mondta, hogy úgy megvan százhusz kiló, mint a fene. Marksteiner papának, aki nemcsak a nagykést kezelte nagyvonalúan, hanem meg tudta mondani még a rohángáló süldőkről is, melyik mekkora, szinte kilóra, nagy tekintélye volt az ilyen ügyekben.

Ez a mostani nő nem volt már fiatal, annyira legalábbis nem, hogy mindenki megnézzze, esetleg csak a nálánál idősebbek. Karcsú volt, de hízásra hajlamos, már lehetett látni, hol is keresik helyüket a későbbi párnák. Az arca szép volt, bájos csillagszemek világítottak ki a hamar barnuló arcból, és a nő mindent megtett, hogy a tekintetére vonja a figyelmet. Marksteiner sofőrje, aki ebben a városrészben lakott, később fel-felcsukló röhögéssel mesélte, hogy gyakran látja a nőt futni reggelenként, a sportpályáig meg vissza, oda viszont be nem megy: fél a már nem létező rottweilerektől, akikről odakint, a szecessziós kertka-

punál egy tábla tesz említést, tudniillik, hogy nyitvatartási időn túl tilos a bemenet. Hogy mivel foglalkozik a nő, arra már nem emlékezett a sofőr, csak hogy az öreg tanító lánya, ezt biztosra tudta Marksteinernek mondani. Elkerült valahová a gimnázium után, senki sem tudta már, mit tanult, férjéről, gyerekről nem hallott senki se, inkább valami távoli intézet derengett nekik, lepukkant kastéllyal és a kertben kocsányos meg kocsánytalan tölgyekkel, melyek különbözőségére nem adott soha senki magyarázatot. A kis nő mindenesetre jól nézett ki, a sofőr ezt egyetlen szóban foglalta össze, és Marksteiner, mivel a szó használata pártjával teljesen összeférhetetlen, ráadásul szokatlanul bizalmaskodó volt, idegesen legyintett, de azért odakapta a fejét ő is.

Marksteiner a terjengős beszédekénél csak azt utálta jobban, ha neki magának kellett hosszadalmas beszédet tartania. Joggal várták el tőle, mármint a szónoklatot, nem az unalmat, ha hivatalos látogatásra ment, bosszúból rendszerint legalább négyoldalas, végeláthatatlanul terjengős beszédet állított össze, még remekül látta a tízes betűméretet, a vége felé megvárta, míg hallgatósága felszabadultan mocorogni kezd, látva az utolsó lapot, akkor mosolyogva leengedte a mappát, és önfeledt anekdotákba kezdett hajdani ifjúkoráról és friss olvasmányélményeiről.

A mai feladat Törley József szobrának megkoszorúzása volt, aki akkor is a környék jötevője maradt, hogy a család a név dacára már nem birtokolta a pezsgőgyárat. Törley júliusban halt meg, igaz, hogy Belgiumban, nem itt, Promontoron, azt ünnepelték, illetve dehogyis: emlékeztek meg róla, javította ki magát, a januári születésnapkor a rossebnek lett volna kedve odafagyni a szobor mellé. Az emlékező közönség tagjai mellett néha eltolta egy-egy, piacról hazafelé igyekvő ember a biciklit, a tájra jellemző termékekkel a kosarában. A kasból kilátszott a frissen túrt újkrumpli, a sárral megragadt gyökerek, tej a kukák mellől begyűjtött, ukrán feliratú ásványvizes palackban és néhány csokor igénytelen rézvirág, amit nem tudott felperzselni az irgalmatlan fény. Marksteiner szerette volna elővenni a telefont, és néhány szociofotót készíteni az arra járókról, még talán díjat is lehetne vele nyerni, ahogy a szemközti kocsma előtt üresen parkol a mélypiros motoros rokkantkocsi, bizonyítékául annak, hogy igenis, van, van olyan, hogy kelj fel és járj.

Marksteiner különben nem emlékezett reggel, hogy hol van ez a Törley-szobor, biztosan nem volt meg, amikor ő még itt lakott. Így

a sofőrre bízta magát, aki a hivatal folyosóján sietve a zsebébe süllyesztette a szendvicset, beült főnöke elé a kocsiba, és odaszólt, hogy legyen csak nyugodtan a tanácsos úr, itt lesz a helyszín nem messzire, biztos tetszik tudni, a bugyiboltnál. Marksteiner nem tudta, hol van a bugyibolt, mert a hitvese önállóan intézte a vásárlásait.

Törley felsőteste alatt a posztamens figyelmesen feltűntette az évszámokat, felette pedig a titulust, hogy borász és szakajtó. Ez utóbbi gyanús volt Marksteinernek, ezért a gyér közönség tagjai között pár lépéssel közelebb ment, szinte csak araszolt, hogy le tudja olvasni helyesen: szakíró. A szónok, középkorú nő felfigyelt a szokatlan közeledésre, idegesen feljebb tolt a szemüvegét, és elmondta, Törley mennyire megkövetelte inasaitól a pontos munkát. Lassan az életrajz végére értek, már csak az összefoglalás és a méltatás maradt, amikor a tanácsos egy finom női kezet érzett az alkarjához érni. A nő volt, a tanító lánya, akiről már egészen megfélemedezett, közelről hatalmas szeme volt és kedvesen mosolygó szája. Marksteiner hiába nézett kérdőn, a nő nem szólalt meg. A férfi nem mutatkozhatott be, csupán azt kérdezte meg, hogy Ön ki nevében koszorúz. A csillagszemek és az orr alatti két, pirosra festett vonal azt válaszolta, hogy a politikai foglyok szövetségének. A tanácsos itt elakadt, de nem akart visszakérdezni. Egyetlen kapcsolódási pontot sem ismert, amellyel össze lehetett volna kötni a pezsgőgyárost meg a politikai foglyokat.

De nem ez a baj, súgta a kis szája, és a hozzá tartozó, most már kitapasztaltan puha kis kezek körbe-körbeforgatták a hosszú nemzeti-színű szalaggal ékesített tobozkoszorút. Hanem hogy túl kicsi. Mi, kérdezett vissza Marksteiner tágra nyílt szemmel, és közben beálltak egymás mellé, hogy kilépjenek a szoborhoz. A fúvósenekar rázendített egy indulóra, még Törley korából. Marksteiner az Európát bejárt úriember biztonságával lépegetett kifelé, tudva, hogy fényképeket készít a helyi sajtó, tán még a tévé is fölveszi, ügyeltek, hogy úgy tűnjék, nagy a tömeg, sok az érdeklődő, olyan szöveget választottak, sőt nem fog látszani a bugyibolt cégére sem. Azonos ütemben tették meg azt a pár lépést, a tanácsos megcélózta tekintetével a tavalyi koszorú szemétre hajításával tegnap felszabadult szeget, a szobor alatt. A nő előrelépett, és a karikát egyetlen határozott mozdulattal felhajította Törley fejére. A feltámadó szél belekapott a piros-fehér-zöld díszszalagba, odafújta a megdöbbszent polgármester arca elé, a tubás elképedve elvette a szájától a hangszerét.

Tudtam, hogy nem fog átmenni a fején, ezt akartam az előbb megemlíteni, mondta a nő, és visszalépett a szoborhoz, tanácstalanul húzkodta lefelé a karikát, de a drót nem engedett. A tűzoltózenekart ütemesen rázta a röhögés, Marksteiner előtt megjelent maga Törley mint autóversenyző, overall fölé kanyarított nyusztprémes kacagányban, a monzai pályán felállított dobogón, nyakában egy kamionkeréknyi babérkoszorú, s egy még hatalmasabb pezsgősüvegből locsolta ki az utolsó cseppeket. A tanácsos eltátotta a száját, talán már érezte az ital ízét is. Egyáltalán nem vette észre, hogyan kattogtatnak a profi fotósok. A sofőr kilépett Marksteiner árnyékából, és levette a szittyasüvegen elakadt koszorút, aztán a szegre vágta. A zene egyetlen pillanat alatt halt el, hirtelen feltolt a gyöngyöző, hullámokban fel-felvonító röhögés, és Marksteiner a nő karjára tette a kezét, azzal bekormányozta őket a Lesz Vigasz mellé, a fagyizóba. A fotósok szeme felcsillant, aztán csalódottan leengedték a drága készülékeket, tudva, hogy a képeket sehol sem lehet megjelentetni, és igen, a sofőr már körbejárt.

Igyunk meg egy tonikot, mondta Marksteiner a rokkantkocsi mellett elhaladva, karján a nővel, mert úgy látom, igen, igen, lesz még, lesz még sok-sok megbeszéltnivalónk.

ELETTÁRS

A mikor előkerült a fénykép Marika fiókjából, már senki sem emlékezett rá, pontosan mikor is készült a kép, júniusban vagy éppen július elején; a fotós a nappal szemben ültette őket, az impozáns épület elé, négy hosszúra nyúlt sorba. Hátul a szakállas férfiak álltak, néhány tornapadon, előttük két álló sor, némileg összevegyülve, középen az igazgató, az ülő sorban a hölgyek, cipőjük szigorúan egyfelé mutatott. A sok hunyorgó arc és összeszűkülő szem mind a fotós felé nézett, hátul azonban a gondolatban összefonódó kezek egészen más képet mutattak volna, talán még azt is ki lehetett volna találni, hogy máskor mely csípőkre mely combok kulcsolódnak.

Nem volt egyszerű összeszedni az embereket, a férfiak nehezen vették le a munkaruhát, a kincstári inget, a bakancsot, de ez a nap erre lett szánva, az ünneplésre, a művezetők előjöttek a műhelyek

üvegkalitkáiból, öltönyt vett mindenki és kisebb bátorításra nyakkendőt, hát szakikám, hogy néz ki így a fejed, mint egy öreg paraszté, nyakkendő nélkül, meg gomboljad már be azt a legfelsőt is, az istenért. Marika, a főnök sokat látott titkárnője mindenkit ellenőrzött, némelyek gallérját megigazította, játékosan leporolta az ingekről a nem is látható pihéket. Marika ötvenes volt és jól karbantartott, már ha akadt éppen, aki a karjában tartsa.

A fotós sokáig babrálta a gépet, míg aztán gyöngyözni nem kezdtek a homlokok, a hónaljak táján érezni lehetett a verejték finom harmatát, a nap pedig egyre feljebb hágott a szemközti nyárfacsemeték fölött. Ketten, akik a székeken foglaltak helyet, hátrabillentek, mert egy idő után a vakondtúrások friss földje besüppedt. A többiek nevettek, akkor meg még jobban, amikor beindult az automata öntözőberendezés. Az oldalt ülők ruhája átvizesedett, néhány fiatalabb nő felsikoltott, a többiek pedig azt mondták, hogy tulajdonképpen irigykednek. A főnök beküldte Palit, a mindenest, hogy zárja el a csapot, ő azonban néhány perc múlva azzal jött ki, hogy nem tudta megállítani az áradatot, inkább kihúzta az egészet a konnektorból. Pali fogycékos volt, tizennyolc éves kora óta itt sepregetett a telepen, ősszel összegyűjtötte az avart, télen pedig a havat kotorta, szóta a parkolót egészen nevetséges összegért. Morvai, a főmérnök elhúzta a száját, és visszanézett a fényképész felé. Az behúzódtott az árnyékba, ott matatott valamit a gépen, és a fiatal mérnökök, volt köztük néhány gyakornok is, nevetve megkérdezték, segíthetnek-e. A titkárnő azt gondolta a zömök és barna Morvairól, aki körszakállt és nyers modort viselt, jegygyűrűt pedig értelemszerűen nem, hogy bezzeg ő ki tudta volna kapcsolni az öntözőt, és lehet rá számítani egy étteremben, akár egy egészen elegáns étteremben is, hogy mit milyen villával kell enni. Amikor hozzáért a nyakkendőjéhez, amely tényleg egy egészen picit félreállt, pedig a mellény is megtarthatta volna, megállapította, hogy pont jó magasságban van a férfi kulcscsontja, ha például a fejét neki akarná támasztani, tánc közben, teszem azt, talán épp ez a megfelelő, a neki rendelt kulcscsont, és hogy az illata is milyen kellemes. Morvai bő negyvenes volt, ugyanazt a parfümöt használta már hat éve, amióta Marika belépett a céghez, és Marika csak tudja, mert olyan orra van, mint egy vadászkutyának, azt mondta hajdan az exe, apja a két, már szerencsére kirepült gyerekek, akik ugyancsak jágerek, hogy az asszony tízméterekről megérzi például

a piszkavasra ragadt véres nyúlász szagát. Morvainak minden inge makulátlanra volt vasalva, és Marika látta maga előtt, ahogy a férfi, természetesen eleve ingujban, nagy odafigyeléssel hajtogatja a megszáradt ruhákat, és a *nucleus accumbens* és a *nucleus caudatus* észrevétlenül átvette benne az irányítást.

Amikor végre elkészült a kép (amely most, mint mondtam, sok év után Marika fiókjából előkerült, aztán meg hunyorogva gyűrögetett, ahogy beletette a pakkba, amivel költözött), a szomszéd város kertvendéglőjébe mentek, csak Pali maradt ott a kapusfülkében, neki meg kiküldette az ünnepi ebédet a főnök, hatalmas, pattintós fedelű szállítódobozban. Marika háttal ült Morvainak, amit nem is bánt, nagy néha hallotta döcögő hangját, amire a többiek eleinte halkan, aztán az elfogyasztott alkohol függvényében egyre hangosabban nevettek. Ahogy megették az uborkasalátát is, Marika a jóval fiatalabb másodtitkárnóvel átballagott a közeli cukrászdába, és egy hatalmas tortát hozott. A főnök csak most kezdett szónokolni, lelkes arca kipirult, biztosan a pálinkától is, és ecsetelte az előző tíz évet, valamint a jövő rájuk váró feladatait. Amikor aztán a kávé is megitták, mindenkit hazaküldött, nem volt még fél kettő sem, és kiadta, hogy pihenjenek nagyot, mert hétfőtől újra jönnek a dolgos hétköznapok. Csak Marika és a másik lány tartott vele a telephelyre, ők is csupán azért, hogy borítékba tegyenek egy fontos pályázatot. Marika a búcsúzkodásnál, amikor a többiek már a parkolóban álltak, várakozóan nézett Morvaira, aki egy tizedmásodpercig viszonzta a pillantását.

Az irodában meleg volt, és a főnök azt mondta, ne kapcsolják be a légkondicionálót erre a fél órára, és egyáltalán, mi az, hogy a mérnökök nem találtak ki még erre valamit. Végignézték a pályázatot, és a főnök észrevette, hogy az egyik lapról hiányzik még Morvai aláírása.

A főmérnök nem vette fel a telefont, és Marika felajánlotta, hogy a postára menet beugrik még a lakására azért a szignóért, megnézte a térképen külön, hogy merre kell menni. A főnök nevetett, hogy vigyázzon azért magára, mert sose lehet tudni az ilyen vadkanoknál, mire képesek, de Marika csak legyintett, és azt mondta, talán egy kávé elfogadna, az még nem a világ. Vagy egy pohár narancslevet, harsogta zavarában, de azt aztán jó nagy pohárral.

A bejáratnál álló sziklakert elbizonytalanította. Fehérre mázolt léckerítést látott, és hatalmas tujákkal szegett udvart, amelyben

hátról felsejlett egy hintaágy. Két tő futórózsa vonta körül, egy fehér és egy kis virágú vörös, ezt próbálta Marika beletuszkolni, semmi sikerrel, a főmérnökről kialakított képbe, amíg csengetett. Kétszer nyomta meg, hallotta a halvány csilingelést.

A második csengetés után egy elég jókedvű, kopott ruhás fiú jött ki, szinte ugrálva, mint egy kölyökkutya, a nadrágja korcába gyűrűt konyharuhával, és megkérdezte az asszonyt, hogy kit keres. Az apját, válaszolta a titkárnő meglepődve, mert nem tudta, hogy Morvainak gyereke van. Ahhoz kicsit messzire kellene menni, Somogyba, válaszolta a fiú, elborult az arca, mint egy túlterhelt ruhaállvány, és különben sem tartom vele a kapcsolatot. Az asszony zavarában majdnem a kiskapu lécei közé tekerte a papírokat. Akkor mi itt maga, gyűjtötte össze a bátorságát Marika, mikor átadta a jókora borítékot a postaláda fölött, és végül már meg se lepődött, amikor meghallotta azt a szót, és a kilakozott körmű lábán, fehér szandálban eltiptegett végül a gyöngy-kavicson, visszamenekült a kis fehér, női kocsiba: hogy élettárs.

*Nyári utca, 2013
(70 x 100 cm, ceruza és tollrajz)*

Abafáy-Deák Csillag

FEJPÉNZ

Anyja magzatvize a boglári strandon folyt el, közel a vízparthoz. Lenkóczi Niké koraszülöttként látta meg a napvilágot, tapsviharköszöntötte, a mentőkocsi inkubátorában élte túl élete első óráját. Pár év alatt behozta testi hátrányát. Apját csak egyszer, akkor is titokban láthatta.

Niké hatéves korától szelte a vizet, hosszútávúszóként serdülőbajnokságot nyert. Utálta a győzelmi kényszert, de a győzelmi mámort is. Nevét sem szerette. Óvodás korában anyja elvitte Niké szobrához, a Mecsek-oldalba, ahol a fehérbeton talapzaton áll a vörösréz hegesztett szobor, a görög Makrisz Agamemnon alkotása. A szobor a felszabadulást szimbolizálja, mondta az anyja. A kislánynak a szobor nem tetszett és a felszabadulás szó sem volt világos számára. Repülne az alak, de nem szárnyakat látott. Nikének amúgy is tériszonya volt, csak a vízben érezte jól magát, a mély vízben sohasem félt.

Hétévesen fogadta meg, nem megy férjhez, szabad akar lenni, akár az anyja, akinek válása után csak élettársai voltak hosszabb, rövidebb ideig. Niké első osztályba járt, amikor anyja megmutatta egy művészeti albumban a szamothrakéi Niké a párizsi Louvre-ban látható szobrának fotóját. A kislány felkiáltott, itt már látom a szárnyakat, de ennek nincs feje! Sokszor eszébe jutott, vajon milyen lehetett a feje, az arca egy ilyen harcos nőnek. Biztos levágták, mert sokat ugrált, és feleselt, gondolta Niké. Amikor bejelentette, hogy művésznek készül, anyja azt mondta, ez egy fejetlen döntés. Niké mosolygott és mutatta, a feje a helyén van. Elérte, amit a fejébe vett, képzőművész lett, festő. A portré lett a gyengéje, illetve egyben erőssége is. Elsősorban az arcra, a fejre koncentrált. Kedvenc alkotói módszere volt, hogy az arcokat egy közös képpé átlagolja, rétegről rétegre haladva, egyre közelebb és közelebb kerülve az ideális képhez. Később tudta meg, ezt a módszert 1883-ban Francis Galton is alkalmazta, egymásra fényképezte vegetáriánusok és bűnözők arcképeit, az így megkomponált képek vonzóbbak voltak, mint az egyediek. Mai kutatók is megismételték a kísérletet, és azt találták,

hogy a számítógép által generált matematikai átlaga egy képsorozatnak szebbnek tűnik, mint az egyéni arcok.

Niké önarcképét is megfestette, több változatban, hogy azokból egyet majd sorozatába komponáljon. Sokáig ült a tükör előtt, és feltűnt neki, hogy mennyire átlagos az arca, nincs rajta semmi hiba, minden szimmetrikus, szeme szép formájú, orra arányos az arcához viszonyítva, ajka szép vonalú. Mivel arcán egyedi vonást nem bírt felfedezni, így nem volt egyszerű megfestenie saját portréját. Az ideális kép megfestése mindennapos elfoglaltsággá vált, de a befejezés időpontja távolinak tűnt. A főiskolán a weboldalszerkesztést is megtanulta, sok megbízást kapott. Az otthonülő munka ellensúlyozására újból visszatért a sportuszodába, korán reggel. Az edző egyik nap megleste, és a stopperóra eredményét kiválónak találta, de Niké csak mosolygott, ő többet nem akar versenyezni. Az úszás most csak karbantartás.

Pénteken az utolsó fordulónál tartott, amikor mellette egy test csapódott a vízbe, Niké jobb karja megrándult, csak ballal tudott néhány tempót tenni, hogy elérje a medence szélét. A férfi gyors tempóval mellette termett, segíteni akart, hogy kimásszon a vízből, de a nő ellökte, és könnyedén kapaszkodott fel a rajtkő mellé. A férfi bocsánatot kért figyelmetlenségéért, a trambulín tetejéről látta a medence másik végében úszó alakot, de arra nem számított, hogy az olyan sebességgel úszik. Ugráskor behunyom a szemem, mondta. Még szerencse, hogy nem a fejemre esett, válaszolt Niké és mutatta a pecsenyevörös karját. Miben segíthetek, kérdezte a férfi, talán meg kellene röntgenezni, kocsival elviszlek az orvoshoz. Niké tiltakozott, tudja mozgatni a karját, csak érzékeny, számítógépen nehéz lesz dolgoznia, marad egyelőre a festés, mivel balkezes, a portréit tudja folytatni. Portrét fest, kapta fel a fejét a férfi, majd kis idő múlva megkérdezte, engem is lefestene?

Niké csak most fordult figyelmesen a férfi felé, szabálytalan arcot látott, mintha egy kicsit eltolták volna a vonásait, szeme, szemöldöke, arccsontja a bal oldalon magasabban állt, a szája vonala is ferde volt, és mindezek ellenére mégse volt disszonáns hatású. Niké megrázta a fejét, ő csak emlékezetből fest portrékat, nem foglalkozik modellekkel, utoljára a főiskolán tett ilyet. Felállt és köszönés nélkül indult az öltözők felé. Napokig pihentette a karját. Amikor újból úszni kezdett, gyakran felnézett a trambulínra, de nem látott ott senkit.

Otthon a férfi arcát, különlegessége ellenére sem tudta részleteiben felidézni, már a vázlatnál elakadt. Eddig, ha egy arcot megpillantott, később le tudta rajzolni. Egyszer fogadásból otthon lerajzolta a metróban vele szemben ülő összes alakot. Akivel fogadott, az lefényképezte az utasokat, Niké az arcokat csak két állomás között rögzíthette fejben. A rajzokat összehasonlították a fényképpel, majdnem tökéletesen egyeztek.

Egyik reggel a szokásosnál korábban ment az uszodába. Messziről látta, egy alak a fölső toronyból fordulásokkal ugrik. Mire Niké bement a vízbe, a férfi már a medencében úszott. Néhány tempó után egyvonalba került vele, majd elhagyta, de a férfi nem kelt versenyre. Miután a nő lerótt a megszokott penzumot, és kiült pihenni a lépcsőre, a férfi mellé szegődött. Nincs versenyszellem?, szolt Niké kissé gúnyosan. Éppen hogy van, csak nem a gyorsaságban. Arra a levegőben van szükségem, de néha ott is vissza kell fognom magam egy-egy összetett figuránál. Te mire edzel, ilyen korán csak én vagyok itt.

Niké felnevetett, azért jövök ilyen korán, hogy a profi úszókat ne zavarjam. Beengednek, egy időben én is versenyszerűen úsztam. Versenyszerűen? Igen, serdülőkoromban hosszútávú versenyeket nyertem. Sérülés? Nem, abbahagytam, nem érdekel a győzelem, csak a kondim miatt járok ide. Én meg azért jövök sokkal korábban, mert új figurát próbálok ki, nézők és edző nélkül. Én nem ismerem a műugrókat, ez nagyon távol áll tőlem, és félelmetes. Néha nekünk is, csak ritkán valljuk be. A tíz méter nagyon sok. Nem nézek le. Tudod, hogy több mint ötven kilométer per órával fogsz becsapódni a vízbe, nem akarod végiggondolni, mi történhet, ha elrontod. A kihívást élvezem benne, hogy mindennap legyőzhetem a félelmeimet. Megtanultam irányítani a testem a levegőben és a vízben egyaránt. Én önmagammal versenyzek minden egyes ugrással.

Niké ekkor vette észre a tetoválást a mellkasa bal oldalán. El tudod olvasni, kérdezte a férfi. Azt sem tudom, hogy kínai, vagy japán, szolt Niké. Japán, az olimpia miatt készíttettem, talán szerencsét hoz, meg ők legalább megértik. Ha a jelentésüket most nem árulom el, a nevemet illene megmondanom, Dávid vagyok. Én meg Niké, nyújtotta a kezét a nő. Nikolett? Nem, csak Niké. Van ilyen név? Illene tudni, főleg ha Dávidnak hívnak. Hogy jön ez ide? A győzelem miatt. Azt mondtad, nem érdekel a győzelem. Niké a győzelem istennője. Lebuktam, nem

nagyon ismerem a mitológiát. Engem is szívatnak, már megszoktam, főleg azt kérdik, na, hol van Góliát? A parittyás Dávidra gondolnak? Nekem a győző Dávid király ugrott be, amikor meghallottam a neved, és a híres szobor, főiskola alatt sokszor lerajzoltam. Szívesen tanulnék tőled, öltözzünk fel és ülünk be valahova.

Dávid a kijáratnál várt Nikére, és hosszasan végigmérte a nőt, mintha most látná először. Niké is ugyanígy nézett a férfira, a ruha mintha megváltoztatta volna a teste arányait, így már nem a Dávid-szobrot látta benne, ettől a gondolattól bosszús lett és zavarában azt kérdezte, felöltözve már fel se ismersz? Dávid mosolyogva válaszolt, az istennőket általában ruha nélkül ábrázolják, nem igaz? Niké úgy érezte, mintha a férfi olvasna gondolataiban. Nem tudja felidézni a férfi alakját, miközben jól megfigyelte, mintha a ruha láthatatlanná tenné.

A közeli bárban kötöttek ki, Niké csak a beszélgetés hangulatára emlékezett, és arra, ahogy fejben próbált egy vázlatot megrajzolni a férfiről, de ez sem sikerült. Arra azonban emlékezett, hogy amikor elbúcsúztak, azt mondta: meggondoltam magam, szívesen lerajzolnálak, ha modellt ülnél. Niké elhamarkodottnak találta a meghívást, így néhány napig nem ment az uszodába. Amikor újból rászánta magát, hogy folytassa az edzést, Dávid már az öltöző felé tartott, és mosolyogva kérdezte, jobb modelt találtál? Niké megrázta a fejét és maga is csodálkozott a gyors válaszában, nem is kerestem, az ajánlat még érvényes. Másnapra beszélték meg a találkozást Niké lakásában.

Dávid egy üveg pezsgővel állított be. Mit ünnepelünk? A képet, vagy nem lesz? Lesz, de az odébb van, a modellülés hosszadalmas, fárasztó mesterség. Azt hittem, egyből kész, legalább a rajz. Az a gyors rajz, a kroki, ahol a lényeg a mozgás, testtartás megragadása a legegyszerűbb vonalakkal, inkább tanulmány. Akkor az uszodában kellene rajzolnod, ott aztán van mozgás, mondta, majd elhelyezkedett az egyik széken és várakozva nézett a nőre. Niké nem merte megmondani, hogy nem portrét szeretne, hanem egyalakos festményt, ruhátlanul, vagyis aktot. Elővette a mappáját és elkezdett rajzolni, most se sikerült a férfi aszimmetrikus arcát megragadnia, miközben eddigi tapasztalatai szerint az ilyent a legkönnyebb karakteresen ábrázolni. A férfi harmonikus teste tolakodott előtérbe, ahogyan az uszodában látta, de nem merte azt mondani, vetkőzzön le. Dávid türelmesen ült, folyamatosan beszélt, dicsérte Niké lakását, ízlését, szó esett a sportról is. Amikor a férfi

hosszú idő után meg akarta nézni a rajzot, Niké összecsapta a mappát, a hűtőből kivette a pezsgőt, a férfi kinyitotta. Nincs itt medve, amire ihatnánk, de magunkra igen, és a koccintás után átölelte a nőt. Niké behunyta a szemét és nem gondolt többé az anatómiára.

Búcsúzáskor Dávid azt kérdezte, mikor folytatjuk, majd kis szünet után hozzátette: a modellkedést. Bármikor, az időmet magam osztom be, de gyere szűk trikóban, ne ilyen kapucnis felsőben. Azt hittem, portréfestő vagy, vágott közbe Dávid. Niké csak kényszeredetten mosolygott. A férfi másnap reggel csengetett. Edzésről jövök, nem adtad meg a telefonszámod, nem láttalak a medencében, gondoltam, beugrok hozzád és folytathatjuk az abbamaradt munkát. Arra rá kell hangolódni, én még nem is kávéztam. Nem baj, szólt a férfi és ledobva a sporttáskáját, ölbe kapta a nőt és bevitte a szobába a széles ülőgarnitúrára. Niké arra gondolt, akkor most végre levetkőzik Dávid, de nem ez történt, őt vetkőztette a férfi, lassú mozdulatokkal. A szobában félhomály volt, a redőnyök le voltak eresztve. Niké behunyta a szemét, magához ölelte a férfit, és később csak arra emlékezett, ahogyan tapogatta az izmokat a férfi hátán, a válla ívét, a megfeszült bicepszét, megfeszült, ahogy Dávid fölébe hajolva támaszkodott és mikor a férfi felemelkedett, a mellkasát milliméterről milliméterre végigsimogatta, mintha szkennelné. Még nem ért el a férfi derekához, amikor az lefordult róla, letérdelt a kanapé elé, megsimogatta Niké fejét és annyit mondott: istennő vagy.

Niké még mindig behunyt szemmel feküdt. Mintha egy forgószelelből szabadult volna ki, ami azonban nem volt kellemetlen, csak szédületes, egész teste izzadt volt, szeretett volna gyorsan a fürdőszobába szaladni, a zuhany alá. Dávid már felöltözve ült mellette és egy törölközővel végigtörölte a nő egész testét, mint egy kisgyerekét. Kár, hogy nem tudok festeni, mondta és bement a fürdőszobába. Én se, mondta maga elé suttogva a nő. Dávid a fürdőből behozta a fürdőköpenyét, Niké szó nélkül belebújt. Nekem most mennem kell, mondta a férfi, holnap jönnék, ha megfelel, de csak késő délután, és folytatjuk. A nő csak bólintott, és az járt az eszében, vajon mit folytatnak. Mikor szólni akart, a férfi csókja elnémította, csapódott a bejárati ajtó és hallotta a liftajtó csikordulását.

Sokáig ült a sötétben, a fürdőköpenyt egész nap nem vetette le, odaült a számítógéphez, nézegette magát a monitor csillogó felületén.

Mintha egy idegen arc nézne rá, a vonásai megváltoztak, kisimultabbak lettek. Most kéne szelfit készítenie, fel tudná használni a készülő portrészorozathoz. Felkérést kapott kiállításra az egyik kereskedelmi galériától, hosszú hezitálás után fogadta el az ajánlatot, egy hónap múlva kell leadnia portrészorozatát. Utálja a szelfit. Mégis elővette a telefonját, és kattintott néhány képet, meg se nézte, csak elmentette. Festeni sem volt kedve. Anyja telefonált, beugrana hozzá, rég nem találkoztak. Ne gyere, nem érzem jól magam, megfáztam, beveszek egy aszpirint és ágyban maradok. Anyja erőszakoskodott, ekkor Niké kinyomta a telefont. Este nem aszpirint, altatót vett be.

Reggel nehezen tudta összerakni az előző nap történéseit, összemósítottak az álmával, amiben Dávid is szerepelt, kézen fogva bolyongtak ismeretlen helyszíneken, Niké mezítláb botladozott a macskaköveken, a férfi húzta maga után, a széles, izmos hátát látta, ez a kép ugrott többször elő. Bement a fürdőszobába, egy törölköző a földön feküdt. Ő mindig beteszi a szennyes kosárba. A szállodában szokás ledobni a földre, hogy a takarítónő lecserélje. Ez nem szálloda. Vajon Dávid, ha délután jön, ott marad-e éjszakára? Azt se tudja, van-e felesége, vagy élettársa.

Vett egy meleg fürdőt, haját mosott, aztán hideg vízzel is letusolt, majd felöltözött, ami sokáig tartott, mert bármit vett fel, egy perc múlva már levette, míg el nem fogytak a szoba jöhető darabok, s az utolsónál maradt. Előkészült a munkához, a festőállványt úgy állította, hogy a széken ülő ne lássa a készülő képet. A vászon üres. Eddig vázlatfüzettel dolgozott, elővette és a ceruzák mellé szemet helyezett a kis asztalkára, ahol az akrilfestékek sorakoztak. Leült az üres vászon elé és várta a csendet.

Már delet ütött a közeli templom toronyórája, Niké nem hagyta abba a várakozást. A tétlenséget nem szerette, most mégse zavarta, hogy csak ül az üres vászon előtt. A határidős munkája se jutott eszébe. A délután, az dél utánt jelent, tehát bármikor csendes lehet Dávid. Ahogy nézte a fehér vásznat, egy idő után káprázni kezdett a szeme, nem csak fények, hanem elmosódott figurák villogtak, gyorsan levetített filmkockákként. Azt látta a vásznon, ami nem volt ott. Egy férfialakot. Szoborszerűt. Tartása a már jól ismert Dávid-szobor póza volt, de a fej, az egyáltalán nem hasonlított a világhírű szobor fejéhez. Az ő Dávidja nézett rá, szűrős szemmel. Az ő Dávidja? Ettől a szókapcsolattól

megrettent. Levette szemét a vászonról, és ahogy a szemközti hófehér falra nézett, a vászon észlelt kép erősebb kontúrokkal, tisztábban rajzolódott ki. Mint egy vetítés. Kis idő múltán halványult a kép, majd teljesen eltűnt.

Bement a fürdőszobába, a tükörbe nézett és meglepve észlelte, mennyi smink van rajta, nem emlékezett arra, hogy ezzel is bíbelődött. Lemosta, hideg vizet csorgatott a kezére, a szemét is ezzel nyugtatta. Rendezgetett a fürdőszobában, kidobott néhány kiürült piperecikk-tubust, dobozt, lemosta az üvegpalcot, amin egy porszem sem volt látható, a mosdó alatti szekrény tartalmát is leellenőrizte, nagyság szerint rakta vissza a mosószeret, utántöltő flakonokat. A tükröt is megtisztította, felfröcskösítette, majd visszament a szobába.

Újból leült a festőállvány elé, pillanatokig semmi se jelent meg a vászonon, nem érzékelte az idő múlását. Amikor a figurák újból visszatértek a vászonra, felkapta a kezügyben lévő szénceruát, és az egyik pózt másodpercek alatt felvázolta. A fejre már nem kerülhetett sor, mert csengettek. Niké csak most vette észre, hogy kint már szürkült. Tehát délután van, vagyis késő délután. Dávid öltönyben állt az ajtó előtt. Mosolyogva lépett be a szobába, és két gyors lépéssel a festőállvány mellett termett. Niké elrángatta onnan, de már késő volt, a férfi nevetve mondta, ez én lennék, ilyen isteni alakkal, miközben te vagy istennő, és lefogva a nő karját, a kis hálófülke felé húzta. Niké csak arra emlékezett, hogy nem csak tornádó söpört végig a testén, hanem földrengés és szökőár is. Mikor kinyitotta a szemét, Dávid ott nyújtózott mellette, ropogtatta az ízületeit, majd adott egy puszit a nő homlokára, és kipattant az ágyból. Niké mozdulatlanul feküdt, nem zavarta, hogy nincs betakarva, nem magával volt elfoglalva, hanem a férfit figyelte, aki másodpercek alatt felöltözött. Mikor a zakóját is felvette, Niké felült, hát nem maradsz, nem folytatjuk az ülést? Sajnos még van munkám az irodában, délután is ott voltam, azért értem ide későn. Azt mesélted, a közelben dolgozol, akkor visszajöhetsz, itt is aludhatnál, vagy vár valaki otthon? Nem vár senki, mégse jövök vissza, tudod, hogy nagyon korán kelek, hogy megelőzzem a csapattársaimat a trambulinnál. Jól haladok az új figurával, de még sok a csiszolnivaló. Csak te vagy tökéletes. Esetleg elmehetnénk vacsorázni, szolt Niké, van egy kis vendéglő a közelben, jót beszélgethetnénk, nem tartana sokáig, én nem ettem ma semmit, annyit dolgoztam. Te kis stréber,

ne tégy ilyet, neked nem kell fogyni. Sajnos most rohannom kell. Végigsimított gyöngéden mindkét kezével a nő testén, majd az arcán, haján és már csattant az ajtó.

Megszólalt Niké mobilja. Az anyja adta a tanácsokat, milyen teát igyon és jelezte, reggel meglátogatná, azért korán, mert később dolga van. Reggel úszni megyek, és már sokkal jobban vagyok. Anyja tovább erősködött, ne legyen Niké ilyen makacs, nem jó, hogy ennyire magányos, és minek megy korán az uszodába, inkább menne akkor, amikor sokan vannak, megismerkedhetne valakivel, és csak mondott, mondott. Talán észre se vette, hogy Niké kinyomta a telefont.

Reggel az edzések megkezdése előtt ott volt az uszodában. Leúszta a szokásos hosszakat, majd kiült a lépcsőre. Hiába nézett fel a trambulínra, senki sem volt ott. Megérkeztek az úszók, Niké hazament. Nem kellett volna hajnalban kelnie, nem aludta ki magát, az utóbbi napokban nem dolgozott, a vállalt honlapot se készítette el, és festeni se festett, kivéve azt a szinte önkívületben felvázolt figurát. Rádobott egy lepedőt, hogy még véletlenül se nézzen a vászonra. Egész nap jött-ment a lakásban, takarított, amit nagyon utált. Nem mert a csengetésre gondolni, mégis többször azt hallotta, de senki se állt a bejárati ajtó előtt. Korán lefeküdt, csak hajnalban aludt el.

Későn ébredt, lekéste az uszodát. Barátnője este küldött sms-et most olvasta, menjenek együtt a verniszázásra, a galériába, ahol Niké kiállítása lesz. Lekéste. Most jutott eszébe, egy hete megkapta a meghívót. Készülnie kellene a saját kiállítására, a portrészorozatot befejezni, mégis a nagy vászon elé ült. Láta a felskiccelt akt vázlatot, fej nélkül. Újból letakarta a festőállványt, felöltözött és elment a galériába, ahol azelőtt este nyílt a kiállítás. A galériavezető megörült Nikének, már azt hittük, valami baj van, azért nem jöttél el a megnyitóra. Kicsit megfáztam. Niké nézegette a falakat, a galériavezető folyamatosan dumált, hova, mit és hogyan kellene majd tenni, de Niké csak annyit mondott, jó, jó, meglesz, nem is tudta, mire mondott igent. Ide egy nagyméretű kell, feltétlenül, főfal, az utcáról ezt látják az ott elhaladó emberek, és amikor belépnek, ez az első dolog, amit megpillantanak.

Gyalog indult haza, esett az eső, ernyője nem volt. Bőrig ázott. Este rázta a hideg, folyt az orra, forró fürdőt vett. Aki falra festi az ördögöt, az így jár, gondolta. Anyja újból hívta, megrovóan szólt, megint

eltitkoltad, hogy beteg vagy, hallom a hangodon, nem gyógyultál meg, holnap jövök, remélem, nem lépsz ki ilyen állapotban a házból, majd én hozok mindent. Megoldom én, nyugtatta az anyját, de tudta, hiába beszél.

Mikor reggel megszólalt a csengő, bosszúsan ment az ajtóhoz, tágra nyitotta és keményen akart rászólni az anyjára. Dávid állt ott. Niké mezítláb volt, elnyúlt, feliratos pólóban, haja kócos, be akarta csapni Dávid orra előtt az ajtót, de a férfi benyomult a lakásba. Így is istennőnek nézel ki, mondta, és a festőállvány mellett állt meg. Amikor le akarta húzni róla a lepedőt, Niké odaszólt, semmi változás, nem dolgoztam. Nem baj, majd dolgozunk, most azért ugrottam be, hogy elkérjem a telefonszámodat, értesítselek, mikor találkozhatunk. Látom, nem vagy egészséges, így az uszodában sem találkozhatunk. Te jársz most is, kérdezte Niké, miközben észrevette, Dávid nem sportos ruhában van, sporttáska sincs nála. Egy napot se hagyhatok ki! Minden nap voltál? Mondtam, durvul a helyzet, egyetlen reggelt se hagytam ki. Most sietek a munkahelyemre és indult is kifelé, amikor Niké megszólalt, és a telefonszámok? Dávid nevetve fordult vissza, látod, elveszed az eszemet, ezért jöttem. Niké felírta a számot, Dávid megölelte, amitől Niké húzódozott, kellemetlen volt, hogy mosdatlan. Kattant az ajtó.

Rávette magát, hogy letusoljon, és felöltözzön. Megszólalt a telefon, tudta, ez csak az anyja lehet. Dávid volt, jelezte, lesz ideje délután, folytathatják a munkát. Délután pezsgős üveggel a kezében állított be, mint az első napon, Niké kivette a kezéből az üveget és betette a hűtőbe. Munka van, és levette a lepedőt a festőállványról. Dávid leült a székre, de Niké rászólt, vedd le a zakót és állj fel. Odament a férfihez és beállította a pózt. Pár percre úgy maradt Dávid, aztán leengedte a karját, ez fárasztó! Egy élsportolónak? Igen, én csak azt tudom kitartóan csinálni, amihez kedvem van, ez unalmas, inkább iszogassunk közben egy kicsit, jobban megy a munka. Munka közben sose iszom, emeld már fel a karod, kicsit később kinyitjuk az üveget, remélem, nem sietsz, és este itt maradsz. Ekkor szólalt meg a csengő. Niké anyja állt az ajtóban, két teli szatyorral.

Még szerencse, hogy nem vetkőztettem le Dávidot, gondolta Niké, és anyját a konyha felé terelte, de ez nem sikerült. Ó, bocsánat, nem tudtam, hogy vendéged van, szólhattál volna, nem szeretnék zavarni

és már nyújtotta is a kezét Dávidnak, Niké édesanyja vagyok. Anya, mi dolgozunk, mondta Niké, és a festővászonra mutatott. Anyja oda akart szaladni, de Niké elé állt, most nem, mondta. Jó, akkor készítetek valami kis vacsorát nektek a konyhában. Miattam ne tessék fáradni, szólt Dávid, sajnos vacsorára nem tudok itt maradni, haza kell mennem. Várja a családja? Ó, nem, nem vár engem senki, csak nagyon korán fekszem le, ezt Niké tudja, hajnalban kelek és rohanok az uszodába. Szintén úszó, ez fantasztikus, azt biztos tudja, az én Nikém is nagy tehetség volt és... közben a konyha felé tartott és Dávid udvariasan követte, mert az asszony folyamatosan beszélt hozzá.

Niké beszédfoszlányokat hallott, az anyja hangját. Letakarta a festővásznat. Miután Dávid elbúcsúzott, Niké anyja berohant a szobába, te aztán megfogtad az isten lábát, egy ilyen fiatalember! Nekem egy szót se szoltál, aggódtam, hogy évek óta csak rövid kapcsolataid voltak, az is ritkán, arra gondoltam, talán leszbikus vagy és azt titkolod, mindig mondtad, sose mészférjhez. Most is ezt vallom, de egy társ hosszú távra nem lenne rossz. Mit kifogásolnál ezen a fiatalemberen? És mondott, mondott, anélkül, hogy figyelne Nikére, mert akkor látta volna, hogy a lánya gondolatai máshol járnak. Vacsorázzunk együtt, kár, hogy a jövődöbelid nem lehet velünk. Nincs jövődöbelim, kiáltott Niké! Nem úgy gondoltam, ma tényleg nem muszáj összeházasodni. Niké hosszú szünet után csak annyit mondott, nem vagyok éhes. Anya összecsomagolt és az ajtóból még visszaszólt: mindig fejetlen döntéseket hozol!

Három napig se az anyja, se Dávid nem jelentkezett. Hétvégén Niké felhívta Dávidot, hiába. Másnap reggel jelentkezett, Niké annyit mondott, azt hittem, hétvégén nincs munkád. Sajnos van, nem tudtam befejezni. Jövetele előtt egy fél órával hívta fel Nikét. Mikor megérkezett, Dávidnak szegezte a kérdést, miért nem mondja meg, ha van valakije, feleség vagy élettárs, egyébként nem szándékozik férjhez menni (de magában akkor mégis bejött az érthetetlen gondolat, hogy akár ezt az elhatározását is feladná, ettől elborzadt), a másodhegedűs szerepét nem vállalja, nem titkolózik és bujkál. Dávid könnyedén odavetette, istennőm, te szerencsés vagy, itthon keresheted meg a pénzt a megélhetésedre, így könnyen gazdálkods az időddel. Nem szeretném, hogy azzal töltsük a kevés időnket, hogy az én problémáimat, rohangálásaimat ecseteljem. Színpadiasan leült a festőállvány

előtti székre, aztán felpattant és a korábban beállított pózba merevedett. Niké gyorsan levette a lepedőt a vászonnról és rádolgozott az aktra. Nem tartott sokáig a nyugalmi állapot, Dávid kiszaladt a konyhába és behozta a hűtőből a korábban hozott pezsgőt. Szerencse, hogy nem a mélyhűtőbe tette, mondta nevetve, szétrobbant volna. Niké majdnem szétrobbant attól, hogy nem tudta most se befejezni a képet, és a fejet bár nagyjából felvázolni. Megitták a pezsgőt, és nem kellett Dávidnak őt ölben vinnie a hálószobába.

Azon a héten Dávid nem jelentkezett többet. Nikének nehezen ment a munka, a fejében egyre nagyobb káoszt érzett. Nem bírta megállni, hogy ne telefonáljon, az eredmény, illetve eredménytelenség ugyanaz volt. Most jött rá, hogy bár sok mindenről beszéltek, de nem tudja a férfi családnévét sem. Fent kell lennie valamelyik közösségi oldalon. Sokat kínlódott, míg a műugróknál megtalálta Dávidot. Névvel egyre több posztot látott, amikor az egyik portréját akarta letölteni, ami jó lesz az aktképhez, feljött egy bulvárlap fájlja. Megnyitotta. Pár nappal ezelőtti elegáns fogadás, Dávid kíséreként egy elegáns nő mellett állt, aki valami kitüntetést kapott. Dávid felesége. Háromszor is elolvasta a tudósítást, megnézte az esemény dátumát, alig egy hetes, a bulvárt csak a jelen érdekli. Több képen Dávid átöleli a nőt, pózol. Kikapcsolta a számítógépet, a feje lüktetett, a szeme égett, nem sírt, úgy érezte, mintha a fejéből kiszállna minden gondolat, jó és rossz egyaránt. Kézbe vette a telefonját, hogy kitörölje a számot, de annyira reszketett a keze, hogy véletlenül a Dávid neve melletti számra kattintott, fél óra múlva vette észre, amikor hívta valaki, hogy az a szám ott van, mint egy kísértet. Kikapcsolta a telefont.

Egész éjjel dolgozott, számba vette a portrékat és úgy döntött, nem változtat semmit rajtuk. A mennyiség is megfelelő, nem szerette a zsúfoltan elrendezett kiállításokat, ahol egy-egy képnek nem volt levegője. Ez a kiállítás szinte képregényszerű elrendezést kíván, követve az arcok fokozatos átalakulását, az egyedi vonások elmosódását, hogy végül valami esszencia, vagy arra utaló törekvés megmutatkozhasson. Önarcképei közül kiválasztotta a legjellegzetesebbnek tartottat, azt kivette a sorozatból, a székhez támasztotta, ahol pár napja még Dávid ült, és a portrét átmásolta az akt nyakára. Csak egy dolog hiányzott. A jel, ami szerint felismerhető az alak. Niké nem tudta pontosan felidézni a japán írásjelet. A számítógépen talált egy csapat-

képet, ahol a műugrók felsőteste jól kivehető volt, onnan másolta a jelet a mellkas bal oldalára, kicsit felnagyítva, tudta, az a győzelemre utal.

Reggel telefonált a galériába, elkészült az anyaggal, küldhetnek kocsit a művekért, miután leszedték a jelenlegi kiállítást. Pár napot kellett várni, addig a határidős munkáival foglalkozott. A festőállványon a képet egyszer se merte megnézni, attól tartott, ha meglátja, nem lesz bátorsága kiállítani. A fejében nehezen állt össze a kép, a fej és a test.

A galériában utoljára a nagy képet csomagolták ki. A galériavezető percekig nem szólt, közel ment a falhoz támasztott képhez, majd eltávolodott, és ezt többször megismételte. Az atlétikus férfitesten Niké fejét ismerte fel. Címe is van? Niké ezen eddig nem gondolkodott, mégis azonnal rávágta: *Fejvadász!* Így már érthető, szólt a galériás, a kritikusok meg fognak örülni, és szerintem megveszi egy gyűjtő. Gondolkoj az áron, jót kaszálunk.

Megkönnyebbülve lépett ki a galériából, mintha ő cipelte volna a hátán a leadott képeket, a változó arcokat, az egymásra rétegzett vonásokat és az összekombinált fő képet. Leült a közeli kávéház teraszára, nézte a sétáló embereket. Elővette a táskájából a vázlatfüzetét, elkezdett rajzolni. Egy asszony állt meg előtte, megkérdezte, készítené portrét a kislányáról? Niké felnézett, nem, én nem készítek portrékat, csak absztrakt képeket.

Másnap megérkezett a színes meghívó, a *Fejvadász* képpel. Mikor lement vásárolni, az újságosnál meglátta a bulvárlap fő oldalán a beharangozó cikket, pár sor szöveg, az aktkép annál nagyobb. Niké fényképe is ott volt, a Wikipédiáról szedhették le. Betelefonált a laphoz, ő nem adott erre engedélyt, és arra se, hogy nem szakemberek írjanak a kiállításáról, ami csak holnap nyílik. A főszerkesztőig jutott, aki nevetve mondta, ez a meghívó már szerepel a közösségi oldalakon, mások pénzt fizetnének azért, hogy megjelenhessenek, még hozzá az első oldalon. Természetesen Nikét megilleti egy kis honorárium, ezt rövidesen rendezik. Fejpénz, jutott eszébe Nikének, ez az általa eddig soha se használt szó.

Szikra János

MÁR DERÉKIG HALLGATÁSBAN

Évekig arra gondoltam,
jó volna a költőt egyszer együtt hallgatni veled.

Mindig azon a jólesőn gerincborzoló,
kissé éneklő hangon beszélt,
a parasztösök ellenére is
fejedelmi szájtartással formálva a szavakat.

Jó volna,
ahogyan régen együtt hallgattuk Latinovits Ady-lemezét –
úgy sercegett a barázdákból,
úgy izzott,
bármikor fölrobbanhatott volna tőle a Kádár-medence is.

Akkor még egyek voltunk szétágazó kínjainkban,
kamasz-sóvárgásainkban,
nem indultunk ugyanoda,
egy úton is,
egy időben kétfelé.

Jó lett volna *áfonyaízű délben*
a költő hangján hallgatni a *Senkid, barátodat*,
de már erre sincs remény.

Nevét se mondhatom ki füled hallatára.

Ma úgy érzem,
ha tavasszal visszaköltöznek az illatok a fákra,
sem hívhatom közelebb a megjövendölt pusztaságot –
ha kárörvendőn a károgók halálára várnék,
Magyarország halálára várnék.

Talán jól van így is minden.

Bomló avarillat januárban,
vágyaimban már kifakult zászlózsongás,
csípős trágyaszag –
két betonba fagyott alak,
jól van immár derékig a hallgatásban is.

FEHÉR KECSKEGIDÁK

Múltjában eltévedt két bámész bivalytehén,
muskátlit legelhettem volna tíz napig veled
Rómában egy vakablakból
Giordano Bruno depressziós terén.

Néhai Vaderna József szavát
idézve a végső elbocsáttatás előtt:
fejemben elsőhegedűs az aggodalom.

Fehér kecskegidákba törölhattük volna a kezünket,
akár egy kiderítetlen gyilkosság
bűnbocsánatban bízó mészárosai.

Ó, vitaminhiányos Európa!
Föllobbantott tüzeid közt kettéfagy szívem.

Derékba tört nemzedékem lányai,
Anglia pedikűrözött pázsitfüvén,
vagy az Alpok nyugati lejtőin lesztek harmatos öllel is
örökre boldogtalanok.

BUKOLIKA

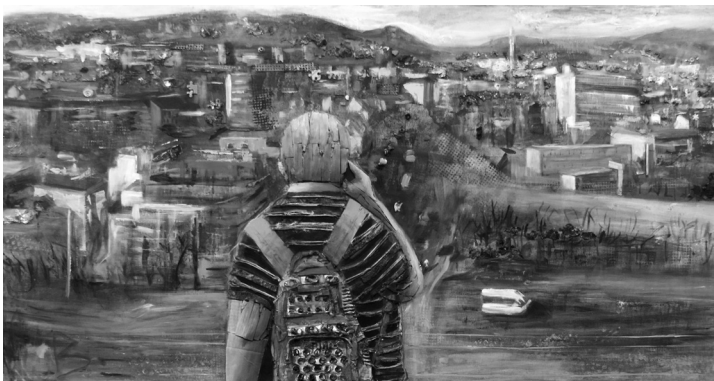
Már leúszatták a favágók a folyókon a hosszú fenyőtörzseket,
s most szent lustaságban heverve,
vagy alvó dombokon legelve
csak bámulják a méla réten bukfencező medvebocsokat.

A felhőkbe bújt bokrok közt a bérce
egy gyilkos majszol eltűnődve marék áfonyát,
két hete hogy szabaddlabon kódorog,
de ha megdörren az ég fölötte,
ösztönösen behúzza nyakát.

Úgy van jól most minden, ahogy lenni kell.

Egy régi kertből óceánsó énekel
a számban,
hol combjaid közt hal meg este majd a Nap.

Szóról szóra,
hangról hangra építem föl
hallgatásomat.

*Sínek és hegyek, 2021
(73,5 x 141 cm, olaj, kollázs, vászon)*

Soós Amália

KORONALÁZ

Mint megtört varázs
néz szemedbe az éjszaka.
Szemed fémesen kéklő parázs.
Talán ma, talán holnap érsz haza?

Levegővétel, karcos szusszanás,
törött üveg – szilánkol a tüdő,
száz darabra látszik hullani
minden álom, ami szembejő.

Köhögtet, szédít, marcangol a test,
szemed alá szürke karikákat fest.
Talán elringat isten tenyere.
Lehetne még enni
lélekkenyeret,
hátha az nem fullaszt,
gondolni napfényre,
nem gondolni rosszat.

*Tűzkarika a láz,
oh, the ring of fire,
égő kín, a hideg ráz,
no angel to hire.*

Álmodni fehér leplekről,
hótiszta, könnyű álmot,
egyre szűkülő légutakon
várni a boldogságot.
Üzenet. Szavak agancsára
aggatni reményt, hitet.
Várni, hogy a szavak láza
kiúzi a testből

azt a másik lázat,
a táncoló hideget.

Keresni nyugalmat, szívcsendet.
Zilált véráramban
keresni a rendet.

Az éjszaka megtört varázs.
Lehunyt szemed fekete,
tátongó garázs.
Megtartóm? Elvesztöm?
Ki leszel ma éjjel?
Kerek holdak kélnek
tele gúnnyal, kéjjel.

Vissza-visszatérő kísértetek.
Szabadságielszavas álmadarak.
Szabadság, ami csak saját
örömkért vállalt felelősséggel társul...
Relativitás. Beteg ámitás.
Én nem vagyok szabad.
Én szabad vagyok.
A megoldás a szofistákra hárul.

Dühös lenni, aztán csak szomorú.
Ma még itt bent dobban,
holnap már a franc
tudja, hogy merre jár,
milyen sarkon kire vár,
mekkora ribanc!

Elbújni hold közönye elől!
Visszatérni régmúlt lugasba.
Erőltetni a légzést,
hogy a szív meg ne álljon.
Siet. Száguldó pulzuson
gyorsuló idősávok.

*Oh, the ring of fire,
tűzkarika a láz,
no angel to hire,
borzongáskálász.*

Dühös lenni. Félni. Remélni.
Számadásra jár az idő.
Van-e idő a számadásra?
Nem! Nem gondolni semmi másra,
visszatérni régmúlt lugasba,
tavasz-színű isten ölére,
törődés párnáiba temetve,
kedves arcokhoz, óvó tekintethez,
tisztá leplekről álmodni,
láz nélkül, csendesen, fehéren...

FILMVÁSZNON

Ott ülnék én háttal a pultnál,
vörösbort innék nagy talpas pohárból,
táskámban hányódna ezer kacat,
s nem tudnám, hogy mi maradt a várból,

mit álmaimban építettem fel,
anyaga és formája te voltál,
s te voltál a céloka is,
nem érteném, hogy miért nem szóltál,

hogy a lényeg mindig változó,
az anyag nem kőfal, csak legó,
s nem építhetek fel olyan várat,
melyben magam is elbújtható.

EGYHANGÚ LEVÉL

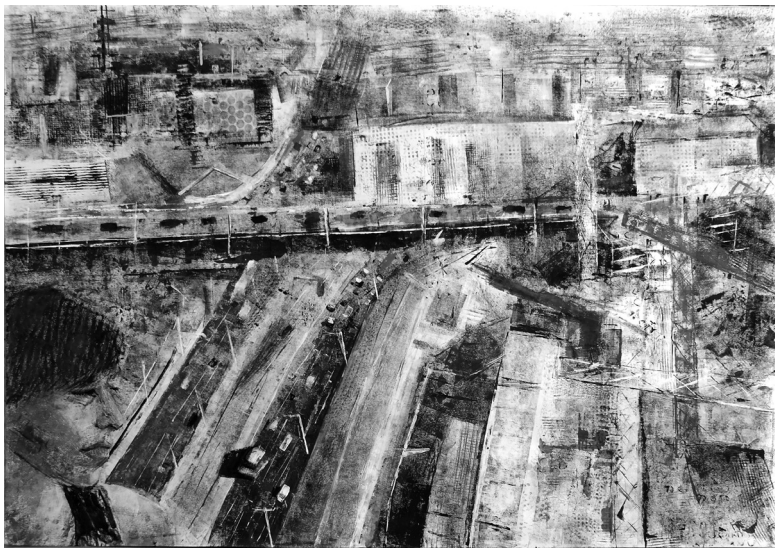
Újból tél van
valahol angyalok
születnek nélküled
valaki más számára
éppen nem neked
de megnyugtató a gondolat
hogy nem kell hánynod a havat
itt lent hisz látod
csontra fagy a vér
meleget csak
a képzelet ígér
a fehér kegyelem
tisztaságot mímel
de te tudod
mindezt nem hinni el
újból tél van
pehelykönnyűség
lakik a tájban
a vásznon megörökített
város nagykabátban
mintha táncolna
ám az a zene
éppen máshol szól
másnak nem neked
e néma vásznon
az élet kerek
az idő most
a hóban hempereg
te egyedül
hisz mit tehetnél mást
álmodhatnál
egy újabb dobbanást.

AUGUSZTUS DEREKÁN

Fénynyalábok kereszttüzében állok,
megfenekletten, mint az Araráton
Noé bárkája, s itt, amint észlelem,
nincs más jel, csak a néma végtelen.

Lógnak a tájban szürke fellegek,
a fény felé tart mind e rengeteg
párapárna, foltos égi hullám.
Ha tehetné, hangodon szólna hozzám

a látvány, ezen kívül nincs más határ,
tajtékot szór maga köré a nyár,
a horizont, melyben nincs perspektíva,
csak önmagát átíró mindig-soha.

*Váci út madártávlatból III., 2020
(70 x 100 cm, kísérleti grafika)*

Káli István
EMLÉKTÚRA

Mélnököcskénknek, a maga saját, meg- és átélt tapasztalatai alapján kialakított fogalomrendjében – jószerével a tízparancsolat kiegészüléseként – úgy rögzült az emberéletekkel kapcsolatos lényeg, hogy valamennyinek, még akkor is, ha látszatra egyik-másik értelmetlennek, haszontalannak tűnik is, megvan a maga külön, jelentős értéke, amelyet tisztelni és becsülni illik, vagyis kell, hiszen bármely életfonál megszakadásával a földi mindenség lesz szegényebb. Akkoriban még nem volt ugyan, nem is lehetett számtalan bizonyossága arról, hogy a gondolkodni képes teremtmény számára a mindenségbe vetett hit mindenek előtti és fölötti, de ebben az érték-akármiben az akkoriban zsengének számító, közel krisztusi kort megérve már eltántoríthatatlanul hitt, és eme meggyőződése jegyében töltötte ki gondolattal, szóval, cselekedettel és persze mulasztással a mindennapjaihoz kapott időt, ragadott meg valamennyi, az önbeteljesítés legparányibb esélyének vélt alkalmat, mindaddig, amíg a véletlen, vagy valami egyéb felismerhetetlen eredetű hatás oda nem vezetett, hogy útja kereszteződött a Johann Stiellerével.

Ez a váratlan életút-kereszteződés Gyulakután történt annak a szeptember végi napnak a kora délutánján, amelyen a szokásosnál sötétebb, már-már mélykéken hivalkodó ég meg a vakítón, sziporkázón ragyogó fénygömb úgy ontotta a derűt, mintegy eszményi környezetet teremtve a mindenkori reményhez, mintha pusztá dachból nem volna hajlandó együtt szomorkodni azzal a kis csapattal, amelyik odabent, a hőerőmű udvarán, a rutinná lett, szokásos betonkeverés és -öntés közben még nem tudott felocsúdni a döbbenetből, megmásíthatatlan tényként elfogadni a Szakács Eszter előző napi, váratlan, gyors és megmagyarázhatatlan halálát, amelynek külön-külön és együtt is magatehetetlen tanúi voltak.

Ami nem is tekinthető meglepőnek, hiszen az ember a százévesen végleg eltávozott hozzátartozóját is a veszteség okozta nehéz szívvel-tudattal siratja el, hogyne gyötörne meg akkor a heveny szív- meg lélekfájdalom minden olyan halandót, akinek egy alig huszonnyolc éves,

mindig vidám, mindig mosolygó, huncutságra bármikor kapható, addig az erőtől és egészségtől kicsattanni látszó munkatársa költözik át, minden erre utaló előzmény nélkül, az árnyékvilágba, ráadásul, ha még tetézi az a tudat is, hogy fiatal élete megszakadtával két kis gyermek maradt anya nélkül, árván. Még a különben mindig nyegle, és a folytonos vagánykodásra, iróniára, heccelésre beállt főnök, az Argeş mentéről jó húsz évvel azelőtt a hőerőmű építéséhez áthelyezett mester, Borcan Dinu arcán és testtartásán is szembetűnő lett a hirtelen változás, már abban a pillanatban, amikor Vitális Dani, a csoportvezető, rémült tekintettel rontott be a garázsselemeket gyártó egység irodájába, hogy „jöjjön gyorsan, főnök, mert nagy baj van!”, s aztán ez a helyszínen, ahová Danival meg mérnököcskénkkal együtt immár hárman, idegességükben egymást lökdösve, akadályozva, kirohantak, a veszteségtudat okozta döbbenettől és rémülettől a változás nyilvánvaló kétségbeesésbe torkollott, s az egészre csak egy „tulvai, doamne, băga-mi aș!”¹ szisszenéssel tudott reagálni. Ugyanis az Eszter, női mivoltához képest szokatlanul nagy, de arányos és izmos teste, a viseltes, szürke dokk salopétába² csomagoltan ott hevert élettelenül a déli verőfényben, az egész csapat szemverésének középpontjában, az egyik rakás, már készre gőzölt garázsfordém-elem tövében, amelyre miután az öntészaluk szétszedése közben arccal rábukva rángatózott egy-két percig, Vitális Dani, a végső ernyedését követően, tanácstalanságában lefektette, majd a hátára fordította. Bárki laikus számára is egyértelmű lehetett a hirtelen halál oka, ugyanis arcának bal felén, teljesen eltorzulva, kihívóan éktelenkedett a mosoly, amelyet az utolsó pillanata előtt csalt oda a mindenkori jókedve.

Mérnököcskénknek, aki addig még soha nem látott ilyen fiatal, frissiben élettelené lett testet, átfutott a gondolatain az esetleges újraélesztés lehetősége, mégis – a többiekkel együtt – hosszú perceken át bénultan bámulta, holott valamennyi jelenlevő közül – ha már erre Borcan Dinu abban a tudatbénító helyzetben képtelennek bizonyult – az ő kötelessége lett volna azonnal értesíteni mindazokat, akik egy ilyen esetben illetékesek: a mentőket, a község körzeti orvosát és Ölyvessy igazgatót, netán szorgalmazni a körülállóknak, hogy hozzá

1 Ajaj, uram, raknám belé! (román).

2 Kétrészes – nadrág és blézer – munkaruha (románul şalopetă).

hasonlóan, ne csak felderengeni engedjék tudatukban az Eszter újraélesztésének gondolatát, hanem próbálkozzanak is vele, noha tudta, mint ahogyan bizonyára ezt a többi bábész halandó is nyilvánvalóan fölöslegesnek tartotta, hogy hiábavaló fáradozás lenne. De aztán mégis az ő agyáról hántotta le elsőként a józan ész a döbbenet-burkot, ő rohant vissza az irodába, a Dinu falra függesztett lajstromából kinézve a számot, hívta telefonon a körzeti orvost, aki az ő elmakogott néhány szavából is azonnal megértette, hogy sürgősen jönnie kell, aztán a vállalat titkárságát tárcsázta, reszkető hangon kérve az igazgatót, de amikor meghallotta a kagylóba belereccsenni Ölyvessyt, szokása ellenére hebegett-habogott, egy jó percbe telt, mire elmondta, mi történt, mert teljesen újdonság volt számára, hogy egy munkahelyi halálesetről kellett valaki fontos személyt tájékoztatnia, és meglepetten tapasztalta, hogy ez még a mindig keménykedő főnöke számára sem mindennapi esemény, ugyanis hallotta, hogy félhangosan elmorzsol egy rá nem jellemző, cifrább káromkodást, mielőtt határozott utasításba adná, hogy beosztottja, ifjú munkatársa mindenben legjobb belátása szerint intézkedjen a helyszínen a vállalat nevében, és másnap reggelre írjon egy tényszerű tájékoztatót az esettel kapcsolatban, hogy a legapróbb részletekig kivizsgálhassák, mert ha netán csak felmerülne is a történetek munkabaleset jellege, muszáj a megfelelő módon viszonyulni hozzá, a későbbi kellemetlenségeket elkerülendő.

Csak rácsodálkozni lehetett az igazgató józanságára, még akkor is, ha neki lehetősége volt harminc kilométerről, a távolság szűrte kijózanító képzeletén átlátni a helyzetet, és nem kellett egy perc múlva ismét odaállnia a csődület közepére, a többiekkel együtt kiakadtan téblábolnia az élettelen test mellett, miközben a község orvosnője nyugtázza a halál egyértelmű beálltát, annak okaként pedig az agyvérzést, majd a tehetetlensége jeleként széttárt karjával engedélyt ad, hogy a néhai Eszter, egy pokrócra hengerítve, s azon az egység kis billenő teknős teherkocsijának rakterébe emelve, végleg hazamehessen a munkahelyéről.

Maga Borcan Dinu hirtelenkedett az autó kormányához, intve Vitális Daninak, hogy üljön be mellé kísérőnek a sofőrfülkébe, de mérnököcskénk rászólt, hogy várjon, aztán óvatos-halkan megkérdezte a doktornőtől, vajon nem mulasztottak-e, nem szárad-e súlyos vétek a lelkükre azzal, hogy nem próbálkoztak az újraélesztéssel. A doktornő, egyből

elértvén a kétségeit, eléggé hangosan, hogy minden jelen levő hallja, megnyugtatta, hogy az, így utólag felmérve a tényállást, teljesen fölösleges lett volna. A válasz elégtelen volt arra, hogy betöltse teljes lélekkönnyítő szerepét, de arra elégséges, hogy engedje tovább folyni az életet, így aztán mérnököcskénk intett Dinunak, hogy indulhatnak. Jelzésére olyan lassan araszolt ki az öreg, rozoga járgány az erőmű hátsó kapuján, hogy nyilvánvaló volt a benne ülők szándéka: csak semmi kapkodás, ide-oda cikázó kátyúkerülgetés, semmi olyan, ami őket az Eszter testének rázkódásával a kegyelemsértés gyanújába keverhetné.

Mérnököcskénk nem várta meg, hogy Dinu és Dani visszaérjen, nem akarta tetézni magában a sokkot azzal, hogy meghallgatja beszámolójukat a halál érintette család viszonyulásáról, az egyórás busszal visszautazott Vásárhelyre. A buszállomásról jóformán futva tette meg a központig a közel három kilométeres utat, hogy a kellő alapossággal beszámoljon Ölyvessynek a történetekről. De az igazgató nem volt kíváncsi a részletekre, tudomásul vette, hogy vállalatvezetőként ezúttal nincs különösebb kötelezettsége a munkahelyi halálesetet illetően, nem kell bizottságot kineveznie a kivizsgálására, mert az orvos-szakértő minden kétséget kizáróan megállapította annak okát, azonban nem mulasztotta el feladatként kiróni mérnököcskékre, noha ez nem igazán tartozott rá, hiszen ő csak véletlenszerűen, a feladatköre megkövetelte, szokásos havi rutinellenőrzés ürügyén volt tanúja a történeteknek, hogy továbbra is mindenben képviselje a vállalatot a temetés rendezése ügyében, mert, bár nincs törvényes lehetőség arra, hogy az elhunytat a saját halottjuknak tekintsék, és anyagilag átvállalják az ilyenkor elkerülhetetlen, a néhai alkalmazott jövedelméhez képest nem kis költségeket, mindent megtesz, hogy a központból valamennyi munkatárs hozzájáruljon a megcsonkult család anyagi erőfeszítésének enyhítéséhez. Ezért kellett tehát másnap is már a kora reggeli órában kibuszoznia Gyulakutára, hogy az igazgató megbízottjaként ő is ott legyen, amikor Borcan Dinu, a szélesebb család még egyetlen, gondolkodni képes tagjával, a magára nyugalmat parancsoló férjjel, Szakács Gézával megbeszéli a temetés előkészítésének és lebonyolításának részleteit, az egyházi szertartással kapcsolatos teendőkön kívül mindet átvállalva, a velük járó kellemetlenségekkel együtt.

Éppen az örök nyughelynek szánt sír kiásását mentek ellenőrizni Dinuval az országút túloldalán, jócskán a környék fölé magasodó, Várhegy nevű domb oldalában kialakított községi temetőbe, amikor elhaladtak a szövetkezeti bolt előtt, a kaviccsal behintett terecskén parkoló, feltűnően kikent-kifent, vadonatújnak tűnő, tejeskávé színű, német rendszámú Ford Taurus mellett. Már majdnem felkanyarodtak a temetőhöz vezető Kis utcába, amikor mérnököcskénk hallotta, hogy valaki, kissé rekedtes, ám határozott férfihangon, de eléggé bizonytalan kiejtéssel megszólal magyarul a háta mögött: „Pillanat, uram!” S mert a megszólítás elhangzása előtt senkit nem látott a bolt körül, de még odébb se, majdnem egyértelmű volt számára, hogy azt nekik szánták. Azonnal meg is fogta a Dinu karját, hogy megállásra bírja, hiszen ő lévén a helyi lakos, rá tartozik egy ilyen esetleges eligazítás feladata, de a közös bajukban alkalmi társa, mivel az elmúlt húsz év alatt sem sikerült megtanulnia ezt a cifra, átkozott nyelvet, amelyen valaki éppen hozzájuk szólt – „pfi, drace!”³, tett le róla akárhány, jó szándékú, de sikertelen próbálkozása után –, kirántotta magát a fogásból, s folytatta az útját, így aztán, miután az, befordulva az egyik közeli ház sarkánál, eltűnt a képből, mérnököcskénk egymaga kényszerült a megszólítás címzettjeként a hang tulajdonosa felé fordulni.

A hang forrása egy, a helyi szokásokhoz viszonyítottan túlságosan is jól és válogatott eleganciával öltözött, láthatóan korosodó, deresedő haját gondosan oldalra fésülve viselő, testes, de még nem torhára hízott férfi volt, nyilvánvalóan a bolt előtti téren parkoló kocsiból szállt ki, hogy valamihez segítséget kérjen az első arra járótól.

– Tessék – mondta mérnököcskénk, és visszalépni készült az idegen felé, akiről, hanglejtéséből, kissé idegenes kiejtéséből, hirtelenjében úgy gondolta, ősrégi időktől idegenbe szakadt, erdélyi magyar emigráns lehet, de az udvariasan intett, hogy maradjon csak, majd inkább ő jön.

– Jó napot! – nyújtotta parolára a kezét. – Maga idevalósi? – kérdezte, miután a kinézetéhez képest eléggé kirívó tapintatlansággal tetőtől talpig s vissza végighordozta fürkésző tekintetét mérnököcskénken.

– Nem. De talán segíthetek, ha már úgy látta jónak, hogy velem próbálkozik.

3 Fújj, ördög! (román)

– Rendben. Fel akarok menni a nagy körtetőházhoz a dombra, ami a temető mögött van. Tudja az utat?

– Tudom. Én is éppen a temetőbe igyekszem. – Igyekezett úgy válaszolni, mintha az idegen szándékában semmi rendhagyót nem találna.

– Jöhetek magával?

– Természetesen. – Indult, és intett a férfinak, hogy kövesse.

– Várjon! – csattant fel a férfi, majd normálisabb hangon folytatta. – Jönne a feleségem is. Nem baj? – Aztán, választ sem várva, az autóhoz lépett, kinyitotta a jobb oldali ajtót, beszólt néhány szót németül, megvárta, amíg a nála valamivel idősebbnek tűnő nő kikászálódik, bezárta az ajtót, aztán a nejét az alkarjától fogva, jószérével maga után húzva, gyors léptekkel megindult mérnököcskénk nyomában, be az utcába, egyre jobban, szaporábban lihegve miután az út emelkedni kezdett, megpróbálván, a feleségét valósággal maga után vonszolva, lépést tartani alkalmi vezetőjükkel, ami, főleg az ilyen fajta rohanáshoz láthatóan nem szokott asszony miatt természetesen nem sikerülhetett. Szólt is úgy ötven-hatvan méter kínlódás után, hogy ha lehet, fogják lassúbbra az iramot.

– Nem szükséges sietniük. Pihenjenek kicsit. Innen magukra is odatalálnak, nem lehet eltéveszteni az irányt – igyekezett megnyugtítani őt mérnököcskénk. – Ez az utca kicsit odébb háromfelé ágazik, a jobb oldali elágazás közvetlenül a temető kapujába torkollik. A kaputól balra egy ösvényben folytatódik, az vezet fel a dombtetőre. – Ez utóbbit persze csak sejtette, vagy inkább így találta logikusnak, hiszen közel tíz éve már, hogy először és utoljára járt erre, az utat a temetőig is Dinutól tudta meg aznap, akkor nem ment fel odáig, csak a Kis meg a Csorgó utca kereszteződéséig, a kiapadhatatlan kútra volt kíváncsi, amely mellett egykor Gyula vezér sátrat vert, s amelyről ezt a települést ezer évvel előbb elnevezték. Egy kis lelkiismeret-furdalással hagyta ott őket az út harmadánál, hadd boldoguljanak a maguk ritmusában, de néhány perc múlva, úgy kétszáz méterrel odébb, megnyugodhatott, hogy nem sokat tévedett, mert tényleges ösvény ugyan nem ágazott ki a temető kapujához vezető útból, de egy szélesre kitaposott csapás a kaszáló combközépig érő fűvében igen, ami talán még szembetűnőbb volt, s végighúzódott a dombháton, fel az oromig.

Dinut meg a két sírásót ott találta a Szakács Eszter végső állomásának szánt, félig kiásott gödör mellett, a sírkert felső végében, közel a bal oldali kerítéshez. Nem volt túl sok megbeszélnivalójuk, csak meg akartak bizonyosodni, hogy nem történik majd fennakadás. A sírásók nyilván úgy gondolták róla, az ismeretlen városi emberről, hogy ő a nagyobb főnök, neki is külön fogadkoztak, hogy minden rendben lesz, délutánig biztosan elkészülnek az ásással. Beszélgetés közben éppen úgy állt, hogy akarva-akaratlanul is látta, amint az idegen házaspár felér a húsz-harminc méterrel odébb terebélyesedő, göcsörtös ágú, öreg körtefához, s a férfi, miután kezét ellenzőként a szeme elé tartva jó ideig fürkészi a Kis-Küküllő völgyét, széles gesztusokkal magyarázni kezd. Mindenkori, védelmező közönye bármivel szemben, ami nem rá tartozik, bizonyára ezúttal is megóvta volna a kíváncsiságtól, ha nem idegesíti egyre jobban, ahogy az idegen férfi mindinkább belelendül a magyarázatba, egyre szélesebb és ritmustalanabb gesztusokkal igyekeztén megértetni magát a lecövekelt, semmibe révedő nejjével. De még ott, a leendő sír mellett sikerült nyugalmat parancsolnia magára, ezért is nem igazán fogta fel, mi történik vele, amikor dolguk végeztével, már lefelé haladtukban, a temető kapuján kilépve s a csapást látva, szinte ösztönösen elkanyarodott jobbra, a körtefa felé véve az irányt.

- Menj csak, jövök én is mindjárt - szólt hátra a másodszori cserbenhagyottság kiváltotta döbbenettől lecövekelt Dinunak, és a házaspár felé szaporázta lépteit. Már messziről hallotta a német hadarást, de egyetlen szó értelmét sem tudta kihámozni, pedig egy keveset megértett a nyelvből, ha lassan és tagoltan szóltak hozzá.

- Jó, hogy jön! - kiáltotta neki az idegen, amikor észrevette, hogy feléjük közeledik. - Ennek itt hiába magyarázok, nem tudja felfogni, miért vagyok úgy oda ezzel a hellyel, miért akartam újra látni.

- És miért van úgy oda? - kérdezte zihálva mérnököcskénk, amint közelebb ért.

- Nézzen körül! Nézzen arra felfelé a völgyön! Legalább tíz kilométer hosszan be lehet látni az egészet! - lelkendezett a férfi.

- Valóban - nyugtázta mérnököcskénk, miután sikerült néhány mély lélegzettel kifújnia magából a kapaszkodás keltette, enyhe légszomjat, és végigpásztázta tekintetével a völgyet, amerre az idegen mutatta. Az átelleni oldal erdejének fáin néhány sárgás-rozsdás folt már előre

jelezte az évszak közeledő rontását. – Szép a kilátás – ernyesztette lazává testét a hirtelen békeérzet. – Ilyen magasan még nem voltam erre felé. Köszönöm, hogy felhívta rá a figyelmemet, hogy élvezhetem. – És csakugyan a legtisztább öröm bizsergett át minden porcikáján a lenyűgöző látványtól. De nem sokáig élvezhette a feloldódást a természet szépségében, mert a következő pillanatban a lelkébe durrantottak.

– Szép. De harmincöt évvel ezelőtt nem a kilátásra használtuk. Ide, a körtefa alá ástuk be magunkat. Majdnem három napig tartottuk a frontot. – S mert azonnal felfogta, hogy túl hamar rontott a dolgok közepébe, s emiatt új hallgatósága nem hangolódhatott rá egyből, úgy vélte, alaposabb magyarázatra szorul mindaz, amit az imént állított. És engedélyt sem kérve, azonnal belé is kezdett.

Mérnököcskénknek a következő percekben alaposan csipkednie kellett magát, hogy követni tudja mindazt, amit hallott. A fogarasi szász gyerek, Hansi Stieller alig tizennyolc évesen lett a frissiben alakult, helyi Hitlerjungend tagja, amitől úgy gondolta, segíti, hogy majdan az egész világ az övé lehessen. Huszonegy volt, amikor lelki jó barátjával, az apáról magyar, anyáról szász Bartos Helmuttal azt találták a maguk szempontjából leginkább helyénvalónak, hogy nem vállalják a kötelező román katonai szolgálatot, hanem, kihasználva az adódó alkalmat, belépnek az SS-be. A kemény kiképzés után majdnem egy évig őrző szolgálatra osztották be őket a fegyvergyárba, amire roppant büszkék voltak, hogy aztán negyvennégy januárjában az ukrán fronton, egy géppuskás egység tagjaiként átessenek a tűzkeresztségen, majd Helmuttal együtt, kétszer egy hét pihenőt kivéve, végigharcolják a visszavonulást. Szeptemberben, ilyen tájt, azt kapták parancsba, hogy ássák be magukat ide a hegy oldalába egy másik üteggel együtt, és tartsák a frontot, amíg lehet, tették is a dolgukat, a körtefa minden szempontból jó álca volt, különösen felülről, mert még nem hullatta el a leveleit, alighogy felkészültek, már özönlöttek is a völgyön lefelé az oroszok, mind-mind hullajelöltek, mert volt egy vonal, aminél tovább nem juthattak, már előtte beteljesült a sorsuk, a két üteg pontosan tudta, jó előre megbeszélték, melyik pászmát kell belőnie, hogy a leghatékonyabbak lehessenek. A két nap és három éjszaka alatt az ellenség hét, előrenyomulásra tett próbálkozását hiúsították meg, nem igazán értették, miért nem füstölték ki őket a levegőből már az első után, de valamiért nem került rá sor, csak a harmadik nap reggel, mikorra már

ezerszám feküdtek a völgyben az elhullottak, küldtek fölénk felderítést, csakhogy ők hajnalban már megkapták a parancsot a visszavonulásra, így mire a légi raj rájuk kattogtatta volna a géppuskákat, már nem volt kire, túl voltak a vízválasztón. Őt a következő hetekben, hónapokban is végigkísérte a szerencse, Helmutot áprilisban a Tátrában kilőtték mellőle, a szíve majd megszakadt a barátja vérbeborult arcának láttán, de menni kellett tovább. Alig valamivel nyugatabbra érte a béke híre, akkor hagyott csapat-paport, az utakat elkerülve igyekezett még nyugatabbra jutni, így került tíz hónapra amerikai fogságba, onnan szabaddulása után, lévén német hadifogoly, Németországba, Ulmba, ahol néhány nap múltán már válogathatott, melyik hadiözvegyet találja minden szempontból megfelelőnek, hogy megossa vele az ágyát, az ételét. Neki akkor ez kellett, ez itt, mellette, ugyan hét évvel idősebb volt nála, de akkor még nem látszott katasztrófának a különbség, a módosabbak közé tartozott, hadiorvos férjét valahol Szmolenszknél érte végzetes találat, egy kis gyógyszerterát örökölt, azt is megkapta vele együtt, nem tűnt rossz kezdésnek, meg lehetett, meg kellett szokni a másságot. Nem is lett volna baj, de a békét követő idők különös tüskét döftek belé, hiába próbálkozott, nem tudta kihúzni, azóta is ott van, végig benne maradt, eleinte ritkán érezte a szúrást, az utóbbi időben egyre gyakrabban. Olyan régóta készült már újra látni a helyeket, ahol a fiatakorát töltötte, meg ahol mindezt annak idején megélte, húsz évnek kellett eltelnie, mire rávette magát, hogy eljöjjön. Láttá Fogarast, ami már nem ugyanaz, ami akkor volt, a régi házuk helyén, amelynek egyik szobájában a negyvenötben özvegyen maradt anyja még közel húsz évig, a haláláig lakott, egy nagy, négyemeletes betonskatulya áll, látta ezt a helyet is itt, ahonnan, úgy véli, a túske magát, a sok élettelen, egymás mellett és egymáson heverő, őszi szőnyeggé összeállt, szürke test látványát, összeszedte, s ahonnan az, a szúrás érzetével együtt, az elmúlt évek alatt minden alkalommal kísértően visszalopakodott a szemébe. Nem is tudja igazán, miért mondta el mindezt, de így most jobb, hogy kibeszélte magából valakinek, akin látja, hogy érti, amit ő már soha nem fog megérteni.

Mérnököcskénk számára csakugyan minden tiszta volt abból, amit Johann Stiellertől, a Ford Taurus-os némettől hallott. Hiszen magyarul mondta, noha sietősen, keresve-kapkodva a szavakat, nagy igyekezetében törve is olykor őket. Csak az nem volt világos, miért éppen rá esett

a választás, hogy végig kelljen őt hallgatnia. Ez a dilemmája is okozhatta, hogy az utolsó mondatát követően képtelen volt ránézni a mesélőre. Szerette volna meg nem történnie tudni az egészet.

Mintha az lenne az egyetlen útja a menekülésének, hátat fordított a körtefának. És akkor a Küküllő-völgy szépséges látványába váratlanul belerondított annak az ezernyi, egymás hegyére-hátára tornyozott, szürke dokk-salopétás Szakács Eszter-testnek a közelképe, amelyre a hirtelen halál csalt eltorzult mosolyt, s amelyről, akármennyire igyekezett, hosszú másodperceken át képtelen volt elfordítani a tekintetét. Sikerült lehunynia a szemét, de a kép nem tűnt el, valamivel sötétebb tónusokban továbbra is élő és kontrasztos maradt. Az a néhány másodperc, amíg látta, elég volt ahhoz, hogy menthetetlenül odarögzüljön a recehártájára, beleégjen az agyába. Nem tudta felmérni, mennyit állt ott lehunytt szemmel, mennyi időbe tellett, amíg sikerült végre megszabadulnia tőle. Akkor mormogott valami köszönésfélét, és hatalmas léptekkel elindult lefelé, magára hagyva a párt, hogy tovább élvezhessék a látványt meg a csodálatos szeptemberi nap minden áldását.

Szakács Esztert másnap a házuk udvarán ravatalozták fel, hogy a szertartás után onnan induljon majd a gyászmenet a temetőbe. Mérnököcskénk elég hamar érkezett, hogy még a nyüzsgés kezdete előtt átadhassa a fiatalon megözvegyült férjnek a vállalat alkalmazottaitól összegyűjtött, lényegében jelentéktelen segítséget. A szomorú alkalomhoz illő, egyetlen, sötét színű öltönyét viselte, hozzá fehér inget, sötétkék nyakkendőt, a sötét színeket tekintve hasonlót ahhoz, mint amibe Szakács Géza is öltözött. A zakója bal belső zsebéből vette ki a borítékot, adta át halk részvétnyilvánításával egyetemben. Géza szintén a belső zsebébe sülyesztette, eközben nem nézett rá, lesütött szemmel, reszkető ajakkal fogadta a felé nyújtott kezét. Arca fakó és elnyűtt volt, pedig már két egymást követő éjszaka mentesítették a hőerőműben az éjszakai műszaktól. Mérnököcskénket az is meglepte kissé, hogy annak a magas, derék, vállas, izmos embernek olyan lagymatag a kézfogása, de aztán azzal tért napirendre fölötte, hogy ez az erőtlenség bizonyára csak a helyzetéből adódik, pillanatnyilag semmi oka nincs a keménykedésre, férfiasságának bizonyítására. Szokatlan szomorúságát palástolandó, igyekezett feltűnés nélkül elvegyülni és mindvégig észrevétlen maradni az egyre sokasodó gyászolók között. Otthon, az igazgató-

val megbeszéltek alapján, készült rá, hogy a vállalat részéről mond majd néhány búcsúztató szót, de aztán jobbnak látta nem beállni a kegyüket nyilvánosan is leróni óhajtok sorába, tudta, hogy Borcan Dinu, a maga főnöki jogán, úgyis elmondja, amit kell, amit ilyenkor szokás. Egy ideig odafigyelt a tiszteletes úr prédikációjára, de hamar kiábrándult a mesterkélt elvibrált közhelyáradatból, nem úgy tűnt, hogy átérzi, mintha nem egy fiatal élettől búcsúzna. Elkeserítette, nyomasztotta is, mert a lecsukott fedélen át is látta az Eszter eltorzult mosolyát. Emiatt ahhoz sem volt kedve, hogy a gyászmenet indulása előtt, a kegyelet jeleként, maga tegye fel a koporsót vivő szekérre a vállalat nevében rendelt koszorút. A menet végén bandukolt fel a kaptatón, és a sírtól távol állva várta ki a szertartás végét. Közben sem tudott igazán odafigyelni, mert tekintete akaratlanul is mindegyre a dombhátat uraló, sokat megért, sokat látott, öreg körtefán állapodott meg.

Rakparton I., 2021
(25 x 58 cm, olaj, vászon)

Keszthelyi György

REINKARNÁCIÓ

Ha tényleg láthatnám, ha az a néhány érzékszervem meg tudna győzni,
fel tudna emelni addig, ahol saját képére, embertől falig,
pazarló lélektől földhöz ragadt köig mindent mozgó üzemmódra
kapcsolt, ahogy a tenger rendezi egymással versengő hullámaival,
az átgondolt katekézist legalább, miszerint a kivert kutyának
sem esteledik gyorsabb ütemben, jóval a túlélhető fagypontok
alatt, ha néha fűtve lennének az odúk, a földszagú garzonok,
talán pogány gépezetemre sem tapadna annyi dohos zsiradék.

Ahogy szembogaraim cinkosságát, szótalán szövetségkötését
elkönyveli, mulasztásként kategorizálja az esküdtszék előtt,
mintha védőügyvédem szavai sziporkáznának, mint csillagszórók,
és a döntőbíró hirtelen megvénülve, önmaga ellenében
szabadon bocsátana és visszakísérne gyerek- vagy kölyökkorom bejárataig,
anyák, szukák tehenek közé, ahol a venyige lángja váltságdíj,
a fekete állat bögése szentségimádás élet-halál között,
az anyatej, a hús-vér, a gyalulatlan deszka édes tesvérekként
lépnének át a hosszú fényévek óta fehéren izzó tű fokán.

PÁRHUZAMOS KONYHÁK

Szinte látni, hogy pazarolnak
a főúr és alattvalói,
kidobott sütemény az ég,
porcukor hull a földre.
Ha néhány takarékos kasznár
lakna a csupasz fák alatt,
tartósítana három hónapot,
léket vágna a fehér parkettába
és behútené a trópusokat.

Aztán egy tükörtojást
vágna a mennyezethez,
hadd csordogáljon, csöpögjön alá
a zsírban sült, szózott pirkadat.
Ámde a nyegle ficsúr
fogsora összekoccan,
nyáron is vacog, a lába meg kilóg
a takaró alól.

LEMOND AZ ÚR

Kipiszkálja a szálkát ujjá begyéből,
sercint, a népek menekülnek,
mentik, amit nem visz el a folyó.
Egyetlen kéziratát

összehajtogatja, zsebre vágja,
óráján se számok, se mutató,
bőrén a lég rezgései,
alatta csillagrendszerek dobognak.

A nap állása szerint
hamarosan legördül a függöny,
tél van, meghúzza magát
a kulisszák mögött.

KÉRDEM ÉN

Kérdem én ebben a megalázó,
embert próbáló semmittevésben
mihez kezdhetnék?
Mihez magammal,
mihez véletek, medállal dekorált

prédikátorok, selyemstréberek?
Nincs snájdig kultúrpfám,
zilált fürtjeim sincsenek,
szemüvegem is csak üveg és keret,
idétlenül sandít a semmibe.

Mihez kezdhetnék vajon és mi végre?
Eszembe jutnak a bűnök táltosai,
talán Villon elmélkedett ekképp
seggének nyakához csatlakozásán.
Kérdem én, Jézus hercegem,
szavaim súlya és éle
mennyi kínpadot, haláltusát
tartogat, rejt, és ha szót váltok
koldussal, bokorlakóval,
bocsánatot nyer-e bennem az átok,
amely időnként mint sötét felleg
a szabadba kéri magát?

Vagy megtetvesedem és vért köpök,
tenyerem, mellkasom, lábfejem
átörökli a megváltás stigmáját?
De ha megszakadok, akár egy tétova,
zarándok frázis, még akkor sem
fogadlak, hát ne is keressetek.
Összes sebemet kölcsönbe kaptam,
előttem senki se görbítse hátát,
térdét is csak anyja és apja előtt,
ha majd eldöcög a lerobbant vonat.

Bálint Tamás

MÁJ HAGYMALEKVÁRRAL

28.

Sótlanul szép élet, önmagányos ünnep,
valami jár vagy jut ma mindegyikünknek:

gazdaságos álmok büfékocsijából
a tömeg még indulás előtt kirámol

bármilyen mozgatható, függetlenül attól,
mennyire éhes. Morajló, fémes hang szól,

s mozgólódás támad a pályaudvaron,
így ezt most itt hagyom...

A kerek megfordulnak, tán a mélybe,
almássütiből még jöhet, a fahéj ne.

29.

Bajnokok ligájától visszhangzik a társasház,
de nem gólért jár a pont, mint a tévébeliben,
itt szinte naponta vérre mennek a rangadók.

Az izgalmas derbiket sem egy este döntik el,
évtizedes ellenszenv süt a küzdelemből,
amikor Szegediné Bajaiék ellen játszik.

Hogy egy rossz helyre szarató kutyaival,
vagy túltekert hangerőn szóló Mónikával
kezdődött, már az a néhai eb sem emlékszik.

Viszont az összes, azóta esett tettnek súlya van,
apró cseleiket patikamérlegen adagolják,
bevonva a szomszédság apraja-nagyját, mely
törésvonalak és természetes szövetségek
kemény, ultraszövésű hálózatát adja.

Az alsóbb szinteken rendszeresen osztályozókat
vívnak, hitelre vett kávéfőzők és roncsprogramos
kocsik konkurálnak, aki nem tartja a lépést,
könnyen kipontozódhat. Az egyetlen nem
tétmeccsen viszont a kis Demeter egyelőre
kukkolhatja Marikát, még nem fűjták be a lest.

30.

Furcsa időszak köszöntött be a környéken,
mégis teljesen átlagos órák követték egymást,
egyesek gyanakodva pislogtak körbe,
mintha egy láthatatlan, sokadik érzékük
súgna valami megfeszíthetlent a fülükbe,
míg mások gyanútlanul éltek mindennapjaik.
A gondolkodás percei voltak ezek néhányaknak,
de volt, akinek nem voltak percei gondolkodni,
egymásra tekintettek, s a szemkontaktus helyett
kiderült, csak a távolba révedésben merengtek el.
Látni kellett volna, nem félrenézni, míg tolvajok
portyáztak, hol pazarlás temetett be mindent.
Már-már simogatásnak tűnt egy-egy érintés,
vagy csupán keresztezték az útjaikat páran
az úton céltalanul hömpölygő tömegben.
Mintha szavakat formáltak volna a szájak,
de nem hallatszott semmi a háttérzaj miatt.
Hús vízzel kecsegtette az oázis a szomjazókat,
hol ihatatlan volt a délibáb megannyi cseppje.
Az egyik csak egyszerűen megérezte, hogy
lassan indulnia kell, lefele a lejtőn, a szürkeségbe,
a másik semmit nem érzett, de ugyanoda tartott.

Tófalvi Előd

KENJETEK BE CARBONARA SZÓSSZAL
KINYITOTTAK A BÜFÉK A RÓMAI PARTON

utcákban jártunk
saroknyira a csökkenő vízszinttől
ment nekünk a nehézkes beszéd
jött ki rajtad az erős habzás
nyálkája a szónak
nedves talpad a kavicsok közt
algás sziklaüreg benned a nyelv
magaddal hoztad mint némaságot
lebegtél

ha einstein tusfürdőt bontott
lemosta a kvantumfizika hátát
miért ne lehetnék én a víz
mondd ezt most kitől olvasod
ezt most tényleg senkitől
nézd inkább a hámsejtekbe szívódást
ázását a bőrnek
termelődését a nyálnak
lassú összefutását a szájban
körözök még kicsit az anyajegyek kuiper-övében
lebegsz

HAJDAN AZ ÓRÜLT RÁZEBNEK SÖRFŐZDÉJE
VOLT DE A CÍMNEK EMLÍTÉSRE MÉLTÓ
VISZONYA NINCSEN A VERSSEL

nincsen izgalom a nyelvben
izgalom nincsen a nyelvben

a nyelvben nincsen izgalom
nyelvben a nincsen izgalom
a nincsen nyelvben nincsen izgalom
ha izgalom a nyelv nincsen
ha nyelv izgalom nincsen
ha nincsen izgalom a nyelv

a nyelvben izgalom van
izgalom van a nyelvben
van izgalom a nyelvben
nyelv van az izgalomban
izgalom nyelvben nincsen van
nyelv izgalomban van nincsen
izgalom
nyelv
van
nincsen
a
az
stb.

POEM ABOUT MY PLAY I NEVER WROTE

fúrótoronyok nagyságával emlegetem apáinkat
elküldöm nekik a koordinátákat
oda temettem józsef testvéreit ki nem
mondott kérdéseket
küldök pálmalevélbe tekert
aszalt gyümölcsöt
zárat a kertkapukra hol bemehetnek ki nem
száradt erdőségeket
zsírt az ajtósarkakra
csöndben jár hassanak éjszaka a szobák közt
akik megteremtettek minket

vitaminnal teli testeket
plasztikus masszákat
hogy egymás zsebében guberáljunk
kávézaccos kanállal induljunk útnak

fúrótornyok nagyságával emlegetem anyáinkat
elküldöm nekik elpazarolt időnk
kitakarítom a kanálisokat és
küldök nekik hajóroncsokat
üres apartmanokat
empire state buildinget
láthatatlan lápot
mocsarat a szemgolyóból
hogy megmutathassam mik vagyunk
amit ők hoztak létre és senki más

Árpád-híd, 2019

(146 x 200 cm, vegyes technika, kollázs, vászon)

Sebestyén Mihály

A DURAZZÓI HAJSZÁL

Pont olyan volt, mint a Huzella Buba haja, mondta a nő a buszmegállóban. Dél körül járhatott, de ennek a beszélgetés szempontjából nem volt relevanciája.

Nem, a Bubájé szebb. Simább. A férfi szeme kissé elhomályosult erre a közlésre, amiből bárki rájöhetett, hogy volt már valami köze Huzella Bubához. Ha nem más, afféle diákrajongás. Huzella Buba két osztállyal feljebb járt, de a természetrajzkörön egymás mellett ültek. Természetesen nem lehetett szó többről, mint néma rajongásról. Egyszer a térdük is összeért. Azóta is erről álmodik. Ötvenhárom éves. Tévedés, mint vadszőlő felfutása a betongerendára. Pótolhatatlan mulasztás. Reménytelen, éppen ezért felemelő. A férfi kalapot viselt és kezében nejlonzacskó volt. Bevásárolt. Máskor Huzella Buba haja csak olyan ráadásféle maradt, amivel az ember elüti az időt, amíg megérkezik a hetes.

Könnyű volt belehabarodni Huzella Bubába, szólt bele a beszélgetésbe egy harmadik kortalan asszony. Nejlonzacskója neki is volt – ez volt az általános beszerzések közmegegyezéssel elfogadott és bebetonozott ideje, a városban mindenki kopott, gyűröttes reklámszatyrokkal járt. Sokszor használt, kisimított, gondosan őrzött. Nem, a szemetet nem ebben viszik ki. Ahhoz még sokszor kell szolgálnia, hogy elérje a végleges búcsú korát és állagát.

Kivéve Huzella Bubát. Őt aztán soha nem látta senki sem az élelmiszerboltokban vagy a piacon. Legfeljebb a puccosabb butikok vonzáskörzetében, a nem eresztős, visszahúzó kirakatok párkányára ragasztva. Órákig nézte a neki tetsző holmit. Nem vásárolt.

Összeillettek, egymás kiegészítői voltak.

– Neki volt a legragyogóbb haja, pompás minőség, erős, rugalmas. Fényképezni kellett volna. Nekem elhihetik, hozzám járt évekig. Én fésültem, raktam be, hetente bejárt tartóshullámért. Tudják, nekem szalonom volt a Feigel-házban.

Igen, tudják, mindenki előtt tisztán megképződött a Feigel-ház. Főtér hatvan. Azóta lebontották, mondta a kalapos férfi. Állítólag mindent

tudott az egykori városról. Arról a másikról, amelyik még az ejtőernyősök előtt létezett. Ahol Huzella Buba hajával senki nem versenyezhetett. Már csak az a kérdés, mondta a férfi, aki a lámpaoszlop alatt állt, kissé távolabb, hogy ki volt az a Feigel úr. Az úr-at megnyomta, nem mindennapi osztályharcos éllel.

Üljön már le, mit provokál, mondta a bevásárlós nő. Valaha ott dolgozott a Városbíró utcában a kékszemű titkosoknál, de már elég régóta nyugdíjas. Ezeket az újakat ő sem ismeri már. Na de azok sem Huzella Bubát, mondta ki hangosabban.

Mit mond? – kérdezte a mellette álló fodrásznő.

Azt – kezdte zavartan –, hogy volt neki egy csúnya ügye. Nem volt nagyon nyilvános. Mintha két külön nőről beszélnének. Itt a csodálat, amott a sötét háttér. Van, akinek ez megy.

A kérdést, ha ez kérdés volt egyáltalán, magának tette fel. Elmélázva. Mint aki nagyon sokat tudhat Feigeléről. De most Huzella Buba hajáról beszélünk, ember.

Ahogy hazajött az uszodából. Ahogyan Huzella Buba felszaladt a lépcsőn, és szoknyája alá képtelenség bepillantani. A házmestertől tudom. De akárkitől megkérdezheti. Nem várt rá másoktól választ. Ő aztán birtokolta a múltat.

Huzella Buba hajáról nem is szólva. Az csak olyan ráadás, alcím, emlékforgács. Már-már azt hihette az ember, hogy kizárólag egyedüli örököse a Feigel-ház titkainak, lakóinak. A pormacskák egyenes ági letéteményese. A város egyszer majd – nem is a nagyon távoli jövőben – kénytelen lesz meghajolni, mindennemű logikus tartózkodással dacolva, a Feigelék mártíromsága előtt. Mert elhurcolták őket. Eltűntek. Zsidók voltak, azt mondják, jegyezte meg valaki távolabbról nem túl meggyőzően. Buba rokonai.

Ugyan dehogy, tiltakozott egy hang. Huzelláék Svájcban jöttek. Még mindenki beszélt németül a családban.

Jókora csend támadt. Olajfoltként terjedt szét. Csak a fodrásznő nem vette észre. Az elveszett üzlet, a kiürült jelen valahogy összezsugorodtak benne naponta és süketté-vakká tették. Csak a régiségben látott jól. Teljesen zizi, állította róla férje, aki sohasem tudta pontosan, most éppen hol jár a neje.

Egyszer egy cigány, egy szegény muzsikos cigány...

Mit cigányozik itt? Hogy kerül ez ide? Összefügg talán a Huzella Bubával?

Persze, mondta elmélázva a nő. Olyan szegény volt, hogy nem tudott annyi pénzt összekaparni, hogy vegyen egy tisztességes G-húrt.

És? Mindenki a beszélőre meredt. Na persze valaki lelőtte a poént. Az a férfi, aki a Huzella Buba neve elé eléggé el nem ítéltetően, pestiesen határozott névelőt tett. (Talán mert hiányzik neki a der-die-das, gondolták a környéken éppen nem tartózkodó nyelvészek, akiknek fogalmuk sem volt Huzella Buba hajáról.) Igen, elkért egy tincset. A legszebbet.

És persze utóbb Huzella kisasszony feljelentette a muzsikust, hogy az meglopta őt. Éjszaka álmában vagy egy kosármeccs alatt. Mögötte foglalt helyet a nézőtéren, lopva, mikor mindenki a büntetődobásokra guglizott, levágta a leghosszabb fürtöt. Csak így történhetett, állította. Még a szeku is vizsgálódott az ügyben. Holott az a szegény hegedűs hiába bizonygatta, hogy elkérte. Igen, beismerte, nem tudott fizetni.

Huzella Buba törtarany csillogású haja meglebegett a város felett, szétterült és befedte az egész látóhatárt. Szálanként hullt szét a feltámadó szélben. Hószaga volt, pedig már maguk mögött hagyták március derekát is. Hideg napsugarak. Minden egykori rajongója feltekintett – szinte ugyanabban a pillanatban – az égre, amint a neve elhangzott. Egészen könnyű volt.

Ja, jegyezte meg az egyetemről egy tanársegéd, Huzella Buba egészen kivételes diák volt. Csak úgy ismerte az összes szulfitszármazékot. Feleletei eseményszámba mentek intézetünkben. Na és a haja...

Tévedés, vágott közbe a lámpaoszlop alatt álló férfi, aki időközben kikereste a nejlonszatyrából Huzella Buba fényképét. Egy kinagyított, kissé homályos amatőrfelvétel volt. Plakátnak is megfelelt volna. Látszott, hogy sokan megálltak előtte, volt, aki percekig bámulta, sehogy sem tudott elszakadni a látványtól, más csak egy futó pillantást vetett rá. Azt hitte, nincs rá hatással. Aztán maga sem értette hogyan, másnap visszatért, visszaszívta Huzella Baba homlokába hulló haja, de a plakátot valaki magával vitte. Leszaggathatták. Sok ujjlenyomat rakódott egymásra, és a tekintetek is nyomot hagytak a kép síkján.

Hogy én tévednék, már bocsánatot kérek...

Maga csak ne kérjen senkitől se bocsánatot. Én még a középiskolában tanítottam, egészen biztosan tudom, hogy festő szeretett volna lenni,

de aztán történt valami vele, amitől az egész élete más irányba fordult. Tudják..., bele akart fogni egy hosszabb történetbe, de váratlanul megjött a hetes busz.

Ketten maradtak. A nő, aki szerint Huzella Bubának más volt a haja, nem is szőke, hanem olyasféle szín, mint a frissen kipergetett méz, vagy az Adria homokja Durazzónál.

Maga járt Albániában? – kérdezte meglepetten a férfi. Ki sem nézte volna ebből a meghatározhatatlan korú asszonyból.

Á, nem, a lányom mesélt róla, aki légikísérő. Stewardess, teszi hozzá magyarázóan.

Tudom, mit jelent, csattant fel önérzetesen a férfi. Huzella Buba is jelentkezett légikísérőnek, de elutasították. Bizonyára nem volt protekciója. Túlságosan rátarti volt. Ellenállhatatlannak hitte magát. Pedig tövig rágt a körmét a vizsgák előtt. Láttam a kezét.

Vagy nagyon bízott magában. A haja mindent vitt. Mint a hetesben. Kegyed kártyázik?

Á, nem, csak úgy eszembe jutott. Szerintem elég jó hasonlat.

Nem, ne tegye. Méltatlan lenne Huzella Bubához.

Egyenesen a rektor ajánlotta fel, hogy segít elhelyezkedni. – Adta a jólinformáltat a szervesveggyan katedra tansegédje. Morális ember, normális körülmények között meg sem hallaná az ilyen közbeszólásokat.

A bugyijába akart bekerülni, barátocskám, mondta a plakátos férfi, és ezzel mintegy elvágta a kínálkozó zaklatás-történet további kibomlását.

De itt most éppen azt kellene eldönteni, hogy milyen színű volt a haja, az a pompás, ápolt, gyönyörűen fésült, már-már a vadásznyíl kifeszített idegének rugalmasságával vetekedő haja.

A buszmegálló megtelt emberekkel, akik valahogyan mind kapcsolódtak Huzella Bubához. Belekavartak, kitérőket nyitottak, amelyek nem vezettek sehova, megjegyzéseket fűztek a dologhoz, kiegészítették láb- és hajjegyzetekkel, felülbírálták az előttük kialakított véleményeket, megcáfolták a bizonyosságot és újabb kételyekkel eresztették be az emlékezés fehér vásznait.

Ezalatt a buszok meg-megálltak, mint a padlásra tartó költő édesanyja. A sofőrök leszálltak a járműről, emlékeztették az utazóközönséget, hogy Huzella Bubának bérlete volt a kilencesre és a tizenhármas éjszakai járatra, amiből sokan arra következtettek, hogy rendszeresen

látogatott egy éjszakai mulatót, mások szerint ez hülyeség, a vegyi-kombinátban dolgozott éjszakai váltásban, sokan arra tippeltek, hogy vak édesapját ápolta, aki szembe lakott a 19-es végállomásával, ami egyben a 13-asé is volt. Egy tömegnyomor blokkban. A hivatásosok, a régi motorosok ellentmondtak. Két különböző végállomásról van szó, amely légvonalban is egy kilométer távolságra van egymástól, nekik elhihetik, mert évek óta járják az összes vonalat.

Az egyik még Durazzóba is vitt utasokat. Meglehet, hogy az utasok között ott volt Huzella Buba is. Ellenőrizni kellene a régi utaslistákat, ha még egyáltalán őrzik azokat ennyi év után is.

Nem akarok senkit sem megsérteni, szólt közbe az egyik buszvezető, de tudtommal 1272-ben Anjou Károly magyar király, akit Kis Károly néven is ismer a történelem – kis biccentő meghajtással jelezte, hogy magát e történelem hiteles letéteményesének tekinti –, kezére került a város. Károlyunk felvette a rex regni Albaniae (Albánia királyságának királya) címet – szúrta közbe magyarázólag azok számára, akik nem tudtak kielégítően a jelenlevők közül latinul. (Viszonylag népes tábora élt a nem tudóknak a városban és környékén.) És természetesen haladéék nélkül megalakította a Durazzói hercegséget...

Tényleg szükséges ezt végighallgatnunk, kérdezte idegesen a plakátos egyén, aki már a harmadik cigarettáját nyomta el a buszmegálló koszos négyzetében.

Lepisszegték.

Ja, a következő évben, vagyis 1273-ban földrengés pusztította el a várost. De I. Károly unokája hamar újjáépítette. Tudják, az a kis szemtelen Anjou Jánoska, aki hiába fűzött szép reményeket a magyar trónhoz.

Nem tudták.

„Eközben Erzsébet özvegy királyné a jómód csúcsáról letaszítva, fojtogató keserűséggel gyötrődött, és a frissen elveszített méltóságra vágyakozva, meg a bosszúállás dühétől égve, burkolt csellel igyekezett visszaszerezni a titkos fondorlattal elveszített országot.” Állította a kihallgatás során a jól-értesültséget pompásan színlelő Thuróczi János, korabeli krónikás és királyi médiatudósító. Ám a nyomozás során kizárták a tanúk sorából, ugyanis túlságosan bőbeszédűnek bizonyult és a tanúk lélektanával igencsak ismerős albán rendőrkapitány eltekintett a további szóáradattól. Nem egyeztek a korok. Erős eltolódást észlelt az események és

személyek között. Ez megingatta szavahihetőségét. Gyanúra adott okot. Furcsa mód mégis ezek a jegyzőkönyvek maradtak a hálátlan utókorra. Huzella kisasszonyról szó sem esett...

Mindeközben Kis Károly meghódította a tengerpartot és hatalmas üdülőtelepeket hozott létre. (A török hódoltság korában pusztultak el.) A pápa azonban ma már homályos okok folyamányaként kiátkozta Kis Károlyt, akivel bárki következmények nélkül végezhetett.

Igen, ez a középkor, bólogatott műértően a cigarettás, aki csodálatosképpen a továbbiak során befogta a száját.

Persze, meg is ölték Kis Parvus Károlyt 1386-ban egy szörnyű februári napon a fellázadt koszovárok és/vagy Garai Miklós. Mások szerint – mint már mondtunk – a trónjáról letaszított Erzsébet özvegy királynő volt a felbujtó. A nyomozás sokáig egy helyben topogott. Csupán egy hosszú mézszürke hajszálat fedeztek fel a király megcsónkított ajkai között. Pont olyat, mint a Huzella Bubáé. Ha egyáltalán járt ott a középkor folyamán H. B.

*2020-as megálló, 2020
(150 x 300 cm, olaj, kollázs, vászon)*

Korsós Gergő

JÓSLAT

A csillagok szerint
te vagy a kiválasztott,

a makulátlan!

De erről senkinek se szólj!

Egy ideig még úgy
kell tenned, mintha nem tudnád.

Aggodalomra semmi ok,

mert

bár vérszagra gyűl a vad
és a félszemű gekkók
kardnyelvei élesek,

te megválthatod a világot!

10 év, 3 hónap
8 nap, 2 óra és 23 perc múlva
kinyílik a portál,

és ha pontosan
követed az utasításokat,
mindenre fény derül.

Nekem most mennem kell,
torzítják a horizontom.

Tessék,
harmatpor,
segíteni fog!

ÚRLOVAG

Néha azt érzem,
hogy a nagy magányban
megcsontosodik a szívem,

és unalmas,
hétköznapi életem lesz,
csillagközi benzinkutak,
színes dűneföldek nélkül.

Néha azt érzem, hogy nem
éri meg újságot olvasni,
mert olyan akkor minden,

mintha egy burokba zárt
lény lennék, aki belülről nézi
tehetetlen a felhőrakosgatók rémtetteit,

miközben Halkpatak
lakóinak legnagyobb problémája,

hogy valaki elég ünnepelt
bumszli orrú törpe-e vagy sem,
és ha igen, miért, miért
mert törpének születni.

Szóval, végül is ez is aggaszt picit,
de leginkább az,
hogy unalmas életem lesz,
amiben nem én leszek az úrlovag.

Bajna György

MÉG

Még nem reszket a kéz,
még csak a hallás butul,
még csak a látás élessége
messze nem a régi,
még tudod, hogy milyen nap
követi a mait,
és szemedben tűz gyúl,
ha szép léptű
az előtted libbenő.
Még tudsz néha frissen is kelni,
s éjszaka nem zavar csecsemői inger,
még álmodsz gyónni valókat is,
s még rád-rád mosolyognak.
(Szerencsére még józan az eszed.
Mert még látod a tükörben magad
és van erőd bevallani,
mi sértene, ha mástól hallanád.)
Még imádod a felkelő és lenyugvó napot,
még el tudod úzni a mást annyira nyomorító,
örök éj gondolatát.

HIÁNYRA KÉSZÜLVE

Egyszerre túl sok,
ha száradni kezd az arc,
s naponta látatlan,
viharos zivatarok falják
ajakról a mosolyt és
mállasztják a szem fényét,
mintha az nem tiszta tó tükre,

de ódon vár omló fala volna.
A sosem feledhetőek mindig
csak a jók és a rosszak.
Mindenki más, mintha Alzheimer
hírnöke volna.
Hogy rendjén van-e ez?
Hiába keresem a választ,
pedig közben olyan ráncok
mélyülnek barátom arcán,
amelyek valószínű ott voltak eddig is,
csak nem háborús futóárokként,
és nem teltek meg sós valamivel,
amikor nem volt közelében
bátorságsugárzást kínlódo tekintet.

*Gyűjtögető a XII. kerületben, 2014
(59 x 82 cm, olaj, kollázs, farost)*

Antal Balázs

PUSZTAI JÁNOS CSAPDÁBA ESETT TRILÓGIÁJA

– a Zsé birtoka olvasatai a regényciklus erőterében –

MINDENEKELOTT A KÖRÜLMÉNYEK

A Forrás első nemzedékében indult Pusztai János, akinek pályakezdéséhez az erdélyi kánonban a Nagy István-i karakterű realista, önéletrajzi ihletésű munkásíró képzei kapcsolódtak, több évnyi munka után a hetvenes évek közepén készült el új regényével. Kántor Lajos a szerzővel 1976-ban készített beszélgetése¹ már az éppen befejezett mű apropóján született. Csakhogy aztán a *Zsé birtoka* című regény, mellyel kapcsolatban az interjú meglehetősen várakozásokról számol be – nem utolsósorban magának a beszélgetés készítőjének várakozásairól –, megjelenése késlekedett. Helyette, 1978-ban A sereg címmel jelent meg regénye Pusztai Jánosnak – mint majd kiderült, nem címváltoztatásról van szó, hanem valóban egy másik könyvről. Pusztai 1976-ig mindössze két kötetet jelentetett meg, azok sem túl terjedelmesek (az *Ösvény a világba* mindössze 125 oldalas, az *Illés szekerén* nagyjából duplája), most hirtelen, néhány év alatt írt még kettőt – több száz oldalas regényeket. Mindezt úgy, hogy közben üzemi munkásként dolgozott ipari központokban, mivelhogy a különböző kisebb lapoknál való újságíróskodásban nem érezte jól magát, s így nagyszebeni, majd aztán nagybányai munkahelyei mellett, a műszakok előtt és után dolgozott regényein – összességében évtizedeken át. Az, hogy a *Zsé birtoka* megjelenése körül bizonytalanság támadt, nem vette el a kedvét, sőt!²

Ezek az évek jelentős művészi áttörést hoztak Pusztai pályáján, ekkor vált a tehetségesen indult „munkásíróból” jelentős regényíróvá, az erdélyi kánon egyik legkiemelkedőbb stílusművészévé – aki ráadásul

1 Kántor Lajos: Munkásírói státusban. In Kántor Lajos: *Korváltás*. Bukarest, Kriterion, 1979, 209–215.

2 Megpróbáltatásairól, a cenzúra packázásairól, vagy a Sütő Andrástól érkező, Pusztait megbántó véleményről vall Szörényi Lászlónak (Szörényi László: A Vigília beszélgetése Pusztai Jánossal. *Vigília* 1992/1. 54–62. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_01_facsimile.pdf#page=56 (2020.12.10.)), és önéletrajzában is kitér rá. (Pusztai János: *Önéletrajz*. Budapest, 1999, Püski.)

„termelékenység” tekintetében is jelentős felhajtóerőt kapott. A *sereg* hatalmas feltűnést keltett, az 1978-as év szépirodalmi terméséből a *Pezsgő-díj* zsűrije ezt, valamint Bálint Tibor *Zarándoklás a panaszfalhoz* című művét találta a legjobbaknak, megosztva köztük az elismerést, mely után a budapesti szellemi élet figyelme következett: igaz, nem mindjárt, de 1983-ban kiadták Magyarországon is a regényt. Addigra persze már megint fordult egyet a világ Pusztai János és a ciklus könyvei körül. Vagy talán nem is egyet.

1979-ben végül megjelent a *Zsé birtoka* is: láthatóan sorozatot alkot az egy évvel korábbi könyvvel. Nem csak motivikus egyezések kapcsolják össze ezeket, hanem prózapoétikai elképzelések is. Azt már akkor is lehetett tudni, például a fenti beszélgetésből, hogy a megírás sorrendje más, utóbb azonban, hogy a történetben újabb csavar legyen, az is kiderült, hogy az elsőnek megírt könyv publikálásának késleltetése végül is az előre tervezett sorrendhez vezetett el. Pusztai ugyanis *A sereget* tervezte a ciklus első darabjának, ám a második résszel készült el előbb.³ A tematikai megelőzöttség mellett azonban látható a két könyvön az is, ahogy *A sereg* magába építi a *Zsé birtoka* írásmódjának tapasztalatait, annak mintegy továbbgondolása, továbbérelése, tökéletesítése látható a műben. S mivel e tökéletesítés már előbb olvasható volt, a „prototípus”, melyben a mondatok még visszafogottabbak, láthatóan kevésbé merészek, már akkora figyelmet nem kapott. Magában olvasva, vagy azt olvasva előbb, azonban nagyon is erről tanúskodik Bretter György előszava, mely tulajdonképpen nagyszabású esszében ünnepli az új Pusztai-mondatot, a mitologikus beszéd-módot, a szimbolikusságot, az identitásmetaforák sokféleségét és egyben azok hiányát.⁴ Ez az előszó nem tud *A seregről*. Az olvasók azonban már tudnak.

A cenzúrára, mint a csúszás okozójára, csak célzások utalhatnak a korban természetesen. Mózes Attila a két regényről együtt szóló írásában a *Korunk* 1980/5. számában először tematikai alapokból kiindulva fejezi ki elégedetlenségét a könyvek megjelenési, és így olvasási sorrendje miatt, majd azt írja: „Más okokból is tiltakozhatnám

3 Szőrényi László: A Vigília beszélgetése Pusztai Jánossal. *Vigília* 1992/1. 55. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_01_facsimile.pdf#page=56 (2020.12.10.)

4 Bretter György: Pusztai üzenete. In Pusztai János: *Zsé birtoka*. Kolozsvár, 1979, Dacia Könyvkiadó, 5–17.

[a megjelenési sorrend ellen], de azok már a műveken kívüliek lennének.”⁵ És ez még szinte semmi ahhoz képest, ami ezután történt a ciklussal! Mózes Attila ugyanott egy trilógia köteteiként beszél a két könyvről. A harmadik regény azonban csak óriási késéssel, 1999-ben jelenhetett meg végül. Ennek hányattatásairól Domokos Géza is, Pusztai János is beszámolt.⁶ E szerint 1981 végén már készen állt *A csapda* (vagy talán már ekkor *Csapdában* – lásd a 8. jegyzetben) című regény, borító is készült hozzá, az előleget is kifizették érte. Ám a következő évben a cenzori hivatal végül is lehetetlenné tette a kiadást. Hosszas huzavona kezdődött, melyben a kiadó munkatársai is, maga a kiadó is bajba került. Pusztai elhivatottságát talán *A sereg* ekkor elkövetkezett magyarországi kiadása tartotta életben. Az mindenesetre biztos, hogy egy újabb, történelmi tárgyú ciklusba fogott, a *Tatárjárás-trilógiába*, mely első kötetének megjelenése megintcsak számtalan problémába ütközött.⁷ Az 1984-ben közrebocsátott első kötet, a *Futótűz* az utolsó könyve lett Pusztainak, amely még megjelenhetett a forradalom előtt Romániában – a következő kötetei 1992-ben és 1996-ban kerültek az olvasók elé. Közben egy interjúban szintén 1992-re várja a Zsé-ciklus befejező kötetét Pusztai – ám a harmadik regény végül is *Csapdában* címmel jelent meg 1999-ben a Kritérionnál⁸ –, elszalasztva a *Tiltott könyvek szabadon* szalaggal való megjelenést, még 1990-ben, az első két kötet tipográfiáját folytató borítóval, rajta a valószínűleg az eredeti kiadáshoz készült Bencsik János-grafikával. Ez a kötet gyakorlatilag visszhangtalan maradt az irodalmi sajtóban, példányai alig fellelhetőek, az adatbázisok, a könyvtárak is keveset tudnak róla. Különös végkifejlete ez a regionális kánon egyik legizgalmasabbnak indult fejezetének...

5 Mózes Attila: Mit (Miért?). In Mózes Attila: *Céda korok történelme*. Marosvásárhely, 2004, Mentor, 248.

6 Domokos Géza: Mese a vörös plajbászról. *Látó*, XI. évf. (2000) 1. szám, <http://lato.adatbank.transindex.ro/?cid=13> (utolsó letöltés: 2020. 11. 11.), valamint Szörényi László: A Vigília beszélgetése Pusztai Jánossal. *Vigília*, 1992/1. 54–62. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_01_facsimile.pdf#page=56 (2020. 12. 10.)

7 Vö. Egyed Péter: A Kritérion Könyvkiadó tündöklése és bukása. In Egyed Péter: *Irodalmi rosta*. Kolozsvár, 2014, Polis, 660.; valamint Szörényi László: A Vigília beszélgetése Pusztai Jánossal. *Vigília*, 1992/1. 54–62. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_01_facsimile.pdf#page=56 (2020. 12. 10.) és ennek alapján Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben V. (1968–1989)*, Csíkszereda, 2010, Pallas-Akadémia, 320.

8 A Szörényi László készítette beszélgetésben Pusztai hol a Domokos Géza által írt *A csapda*, hol már eleve ezen a címen említi a nyolcvanas években megírt regényt.

Jelen dolgozatban elsősorban a *Zsé birtoka* című regény olvasatai érdekelnek – kezdve attól a ponttól, ahonnan az író megjelöli a kezdetét, de természetesen nem szándékozom rekonstruálni egy olyan értelmezést, amely az ő javaslatait fedné le. Éppen ezért a ciklus időben elsőnek elkészült kötetével foglalkozom, mert a jelölők játéka e kötet esetében felszabadultabb és sokrétűbb, mint a további darabjainál. A mű bizonyos jellegzetességei azonban természetesen tárgyalhatatlannak a két másik regényre való hivatkozások és utalások nélkül – így tulajdonképpen a *Zsé birtoka* olvasatomat végül is meghatározza a ciklus egészének kicsengése.

A PUSZTAI-OLVASÁS

A megjelenés sorrendjében olvasva a ciklus könyveit, adódik a kronologikus olvasási modell, de csak annyiban, hogy *A sereg* mindkét további könyv előzményeként felfogható. Azok között azonban már problémásabb az időbeli viszony. Ám ennek belátása azzal a felismeréssel is együtt jár, hogy a három könyv tematikai egybecsengései ellenére sem alkot sem kronologikus, sem kauzális értelemben közös narratívát. A történetek minden kötetben újrakezdődnek és magukba záródnak, az sem kérdéses, hogy Zsén kívül a szereplői sem ugyanazok – bár ugyanazokat a megnevezéseket viselik.

Ez a megjelenési sorrend tehát végül is rekonstruálja Pusztai előzetes elképzeléseit, hiszen saját bevallása szerint *A sereget* tervezte jó előre első darabnak a ciklusból – azonban a *Zsé birtoká*val készült el előbb. Vallomásaiban nagy formátumú tervről számol be: „[A]z volt az elképzelésem, hogy egészen új stílusú, csak reám hasonlító trilógiában jelenítem meg a 20. századi magyarság sorsát. Ezt három szakaszra osztottam gondolatban. A trianoni területvesztésre, az azt megelőző időszakra, később – anélkül, hogy kimondtam volna – a kitaszítottságra (ami a *Zsé birtoka* anyaga tulajdonképpen). Később a *Csapdában* [sic!] (...) került volna sor arra a periódusra, amelyben most vagyunk és voltunk azelőtt. A leigázott ember teljes szellemi és fizikai kizsákmányolása. Erről szól a harmadik kötet.”⁹ S azt is ugyanitt osztja meg olvasóival, hogy „Zsé Ceaușescuról van mintázva”.

9 Szörényi László: A Vigilia beszélgetése Pusztai Jánossal. *Vigilia*, 1992/1. 55. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_01_facsimile.pdf#page=56 (2020. 12. 10.)

Természetesen ez a terv kivitelezhetetlen volt a realizmus keretein belül, így aztán az abszurd ábrázolásesztétika eszközeivel megtörte a korszak domináns beszédrendjét – amivel viszont egyszersmind nyitottabbá is vált a szöveg. Nyitottabbá, legalábbis a *Zsé birtokában*, amelyet eloldozott a közvetlen jelölttől egyúttal. A konkrétumok megkerülését az emlékezetes vitát kiváltó *Csipkerózsika* című írásában Sütő András ugyan a szemére vetette a szerzőnek,¹⁰ ám mára ebből mégiscsak egy nyitott mű maradt, amely különböző olvasatainak *lehetősége* még úgysis nyilvánvaló, ha nem engedjük el a szerzői instrukciókat. Ráadásul ilyenformán bekapcsolódik a ciklus – vagy legalábbis időben elsőnek elkészült darabja – abba a hatalomról, az alávetettség mintázatairól folytatott diskurzusba, amely a hatvanas évek végén erősödött fel az erdélyi regionális kánon prózájában, s amely hasonló megfontolások mentén szakítva a realizmussal, valóságos abszurd hullámhoz vezetett olyan szerzők írásaiban, mint Páskándi Géza, Bálint Tibor, Sigmond István, Köntös-Szabó Zoltán vagy Vári Attila és Bodor Ádám.

A megírás sorrendjében való olvasás másféle szervezőelv lehetőségét veti fel. Ebben az esetben a mitologikus tértől és a mitologizáló világtól indulva az egyre referensebb világok felé haladunk. A *Zsé birtoka* kezdőpozícióját Mózes Attila már az akkor olvasható két kötet után is indokoltabbnak tartja, bár más megfontolások mentén: olvasatát a dehumanizáció kérdései vezetik, elképzelhetőbbnek gondol egy olyan lehetséges sorrendet, amelyben a szereplők először is az emberieségből taszítatnak ki – azt azonban már „nem akar[ja] elhinni, hogy a regények íve *A seregtől a Zsé birtoka* felé haladva egy harmadikban azt fokozza (le) tovább, amit a szerző már a *Zsé*-ben az abszurdumig levitt”¹¹.

Tulajdonképpen három példázatot ad a három regény az emberi rettegésről és kiszolgáltatottságról. Ennek absztrakt-abszurd vízióját jeleníti meg a *Zsé birtoka*, amelyben más nem is létezik, mint a rettegés. A másik két regény ugyanezt cizelláltabban, tagoltabban, az ember

10 Sütő András: *Csipkerózsika*. In Sütő András: *Csipkerózsika ébresztése: Arképvázlatok, esszék, úti tünődések II*. Budapest, 1993, Szépirodalmi Könyvkiadó. <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/SUTO/suto00064/suto00096/suto00096.html> (2020. 12. 11.)

11 Mózes Attila: *Mit (Miért?)*. In Mózes Attila: *Céda korok történelme*. Marosvásárhely, 2004, Mentor, 248.

rettegésben való létmódját a közösségen, közösségeken belül beszéli el – *A sereg* hadiállapotban, azaz hangsúlyozottan extrém közegben, a *Csapdában* viszont éppen a hétköznapiságot beszéli el extrémításként. Ennek megfelelően a három regény különböző műfaji kódokat használ, s különféle olvasásmódokat hív elő. *A sereg* megközelíthető háborús regényként, vagy akár történelmi regényként is, Orbán Zsuzsa-Lilla meglátása szerint,¹² míg a *Csapdában* a klasszikus realista regény alakzataihoz áll közel – de természetesen egyik sem válik problémamentesen azzá. Akármely tradicionális regénymodelttől eltávolodik azonban a *Zsé birtoka*, s jelentősen másféle regiszterekben tétélezhető szöveg hagyománya, mint ciklusbeli társainak. Ilyenformán valójában jókora a távolság az első regény és továbbírásai között, még ha összességében egyként posztapokaliptikus disztópiának is lehet mondani a ciklust, mert ez az egyetlen olyan műfaji momentum, ami mindegyik kötetre külön-külön is tartható.

Bár kétségtelen, hogy formaművészként *A seregben* teljeseedik ki Pusztai, az első könyv olvasási lehetőségei lényegesen nyitottabbak annak metaforikus jelentésalakító eljárásai miatt. A *Csapdában* már egészen zárt rendszert alkot, konkrét utalásokkal a hetvenes-nyolcvanas évek viszonyaira, mellyel ugyan Pusztai eltávolodott a költői jelentésalkotástól, s politikai aktusként is elgondolhatóvá tette a regényt, ám egyszersmind a maga korába is bezárta.¹³ A *Csapdában* előzményeihez képest poétikai újdonságot nem hoz a korábbi formai bravúrok után, inkább ismétlésnek hat, amelyhez kialakította a korábbiakban a maga olvasásmódját – ilyenformán a cselekmény felé tolhatta el a szöveg középpontját. Ám mire a regény végül is megjelenhetett, a cselekmény politikai rétegének jelentősége egyszerre kioltódott – valahogy úgy, ahogy Palotás Dezső mondta: „ez abban az érásban egy bomba; de abban a pillanatban, ahogy ennek vége van,

12 Orbán Zsuzsa-Lilla: Egy pár cipőtalp szemszögéből láttatott történelem. In *Újraolvasott Pezsgő-díjasok*. (Szerk. Balázs Imre József) Kolozsvár, 2012, Komp-Press, Korunk, 163–164.

13 Végül is összevethető a regény cselekménye mindazzal, amit Szörényi Lászlónak fentebbi interjújában elmondott saját családja életéről, évekkel a regény elkészülte után és megjelenése előtt.

Szörényi László: A Vigilia beszélgetése Pusztai Jánossal. *Vigilia* 1992/1. 54–62. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_01_facsimile.pdf#page=56 (2020. 12. 10.) Lásd különösen az 57. oldaltól.

ennek a közegnek vége (...), vége a hatásának is”¹⁴. Talán ennek „köszönhető” a csend, amely körülveszi, míg a ciklus két másik darabja utólag is értelmezések tárgya.

Miközben azonban tematikai-ideológiai regénymodellként más-más előzményekkel és hagyományokkal számolhat az olvasó a ciklus darabjai között, legalábbis részben, addig az elbeszélésmód, az ábrázoláseztétika tekintetében már sokkal jelentősebbek a hasonlóságok. A mikrorealizmus, a tudatfolyam-ábrázolás, a szürrealitás, az avantgárd prózatechnika, vagy épp a katasztrofizmus eszközkészlete fellelhető mindegyik regényben. Mint ahogy az abszurd olvasási kódja is.

A ciklus bár a regionális kánon abszurd regényei között is magányos teljesítmény, első kritikai visszhangjai is jelzik, hogy nem előzménytelen. Ismeretes, hogy még bőven a megjelenés előtt a főntebb idézett Sütő-esszé az erdélyi James Joyce-nak mondja a *Zsé birtoka* szerzőjét¹⁵ – tulajdonképpen névtelenül, de Pusztai felismerte magát¹⁶ –, s bár az írás polemikus jellegénél fogva talán nem is annyira kiérlelt, és végképp semmiképp sem értelmezéssel alátámasztott a megjegyzés, az *Ulysses* szerzőjének neve a későbbiekben is visszaköszön. Például úgy, mint a Sütő-esszé nyilvánvalóan olvasó Bretter György előszóvá vált tanulmányában, aki az előzmények közül éppen Joyce-ot, majd Proustot és Kafkát zárja ki – előbbi az irónia hiánya miatt, a közbülsőt a tudati asszociációk hiánya miatt, végül az utóbbit azért, mert Pusztainál „az önkény forrása nem valamilyen ismeretlen, megfoghatatlan hatalom”. Helyettük Konrád György, Juhász Ferenc, éppen Sütő (az esszéista), és (még mindig) Nagy István neve kerül elő – többnyire bizonyos megszorításokkal.¹⁷ Konrád György neve a Mészöly Miklósé mellett Bertha Zoltánnál is megemlítődik: mivel abban a fenomenológiai „új

14 Martos Gábor Palotás Dezsővel készült interjúját idézi Miklós Ágnes Kata: *A szövértés feltételei: Nemzedékváltási problémák a hetvenes évek romániai magyar irodalmában*. Kolozsvár, 2010, Komp-Press Kiadó, 246.

15 Sütő András: *Csipkerózsika*. In Sütő András: *Csipkerózsika ébresztése: Arcképvázlatok, esszék, úti tündéreskek II.*, Budapest, 1993, Szépirodalmi Könyvkiadó. <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/SUTO/suto00064/suto00096/suto00096.html> (2020. 12. 11.)

16 Szörényi László: A Vigilia beszélgetése Pusztai Jánossal. *Vigilia* 1992/1. 56. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1992_01_facsimile.pdf#page=56 (2020. 12. 10.)

17 Bretter György: Pusztai üzenete. In Pusztai János: *Zsé birtoka*. Kolozsvár, 1979, Dacia Könyvkiadó, 14–15.

regényben”, amelynek Bertha tekinti a ciklus könyveit, az ő világukkal „rokonítható modellálás egyszerre filozófiai-logikai és érzéki-megfogható elutasítása a hatalmi elv lényegének”.¹⁸ Mózes Attila Beckett-et említi¹⁹ első helyen, mint ahogy regionális irodalomtörténetében Pomogáts Béla is Kafka és Beckett „lidérces paraboláit” és Bálint Tibor fantasztikus elbeszéléseit (nyilván elsősorban az *Önkéntes rózsák Sodomábat*) említi közvetlen „rokonaként” Pusztai vállalkozásának.²⁰ Kántor Lajos Juhász Ferenc „eposz méretű és lélegzetű, biológiai-történelmi-kozmológiai látomásaiban”, a regionális kánonból Palocsay Zsigmond és Lászlóffy Aladár természetelvű és történelmi megalapozottságú versnyelvében mutatja fel az előzményeket, vagyis csupa lírikusban.²¹ Ami már a következő kérdéshez is átvezet. A Pusztai-olvasás jelenidejű műveleteinek legjelentékenyebb kihívása, amelyet olvasóinak kompetenciái felé intéz, ugyanis sajátos mondatpoétikájában jelölhető meg.

A PUSZTAI-MONDAT ÉS A PUSZTAI-DRAMATURGIA

Jellegzetes hosszú mondatainak kétféle változatát lehet látni a ciklus darabjaiban. A *Zsé birtokában* is képesek már több oldalon keresztül kanyarogni mellérendelő szerkezetei, a későbbi könyvekben azonban még tovább megy: a tízoldalas fejezeteket egy-egy mondat teszi ki – valóban olyan érzést keltve, amelyet a recepció is jelez: hogy ugyanis mintha egyetlen mondatból állna az egész könyv.²² Bár különösebben *A sereg* kapcsán sűrűsödnek a megállapítások Pusztai alkotásmódjáról, tulajdonképpen ugyanaz igaz a ciklus más darabjaira is. Nagyformátumú költői kísérlet zajlik itt a mondatról való gondolkodás radikális átformálására, mely az oldalakon keresztül indázó, áradó mondat-alakzatokkal teljeseedik ki. E mondatokban egyfelől bőséges szókinccsel,

18 Bertha Zoltán: Az első Forrás-nemzedék. In Bertha Zoltán: *Gond és mű*. Budapest, 1994, Széphalom, 87.

19 Mózes Attila: Mit (Miért?). In Mózes Attila: *Céda korok történelme*. Marosvásárhely, 2004, Mentor, 247.

20 Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben V. (1968–1989)*. Csíkszereda, 2010, Pallas-Akadémia, 318.

21 Kántor Lajos: Pirruszi győzelem? Avagy: a sereg igaza? In Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Száz év kaland*. Csíkszereda, 2018, Bookart, 479.

22 Vö. Kántor Lajos: Pirruszi győzelem? Avagy: a sereg igaza? In Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Száz év kaland*. Csíkszereda, 2018, Bookart, 476–483.; Bertha Zoltán: Az első Forrás-nemzedék. In Bertha Zoltán: *Gond és mű*. Budapest, 1994, Széphalom, 67–110.

gazdagon árnyalt szinonima-halmazó szerkezetekkel teremt különösen nyomasztó atmoszférát egy képlékeny, határait vesztő, nehezen megfogható cselekményhez, másfelől sűrű, rendkívül tömörített jelenetekkel teszi mozgalmassá a különben repetitív motívumokkal dolgozó, narratív szünetekkel tagolt monoton eseményeket.

Kántor Lajos a szinonimabokrok és ezek szintagmatikus kapcsolásainak szerencsés és kevésbé szerencsés eseteit is megmutatja: egyfelől felfigyel elhagyható bővítményekre, másfelől a leginkább mégis „soktagúsága ellenére kristálytisztá, áttetsző”, atmoszféra teremtő erővel bíró szerkezetekre. E nyelv képes feleslegesen túldíszített lenni, ugyanakkor számos más helyen „a tömörítést, a hős- és korjellemzést, a részletek s a nagy egész egyszerre megidézését, szimultán láttatását szolgálja. Ilyenkor a mondatoknak nemcsak ritmusa, de lendülete, gondolati sodrása is van...”²³ Bretter György ugyanakkor már a *Zsé birtoka* írásmódját is stílusbravúrként ünnepelte nagyformátumú esszéjében, mely a *Zsé birtoka* előszavaként jelent meg.²⁴ Bretter a nyelvtől, az ábécétől indítja írását, s a végén újra a nyelvig, akkor már mondatig (majd még onnan is tovább) jut el: „a jelentésszerű nyelv maga is felszámolódik: annyira, olyan mértékben halmozza a szavakat, hogy a végén önmaga is összeroppan a végső és pontos jelentést nem találó szóáradt alatt. (...) [A] szófolyamok nem akarnak lezárt mondatokba szerveződni, az egymás mellé rendelt mondatok között nincs határ, a mondatok átmennek egymásba, végtelenül sorakoznak; Pusztai pontjai fikciók, nála a vesszők fejezik ki a nyelv képtelen helyzetét, a szervező értékközpont hiányát.”²⁵

Nagy Zoltán *A sereg* narratológiai sajátosságait értelmező tanulmányában elsősorban a körülírásnak a leírás és az elbeszélés funkcióit részben átvevő, részben kiiktató-kitakaró jellegzetességében jelöli meg Pusztai prózatechnikájának lényegét. Körülírásai jelölőhalmazok: „itt a tét valójában a jelölők *története*, amelyek anélkül is jól működnek, hogy végső céljuk a referensben való feloldódás lenne.”²⁶ Épp ezért a

23 Kántor Lajos: Pirruszi győzelem? Avagy: a sereg igaza? In Kántor Lajos – Láng Gusztáv: *Száz év kaland*. Csíkszereda, 2018, Bookart, 477–478.

24 Bretter György: Pusztai üzenete. In Pusztai János: *Zsé birtoka*. Kolozsvár, 1979, Dacia Könyvkiadó, 5–17.

25 Bretter György: Pusztai üzenete. In Pusztai János: *Zsé birtoka*. Kolozsvár, 1979, Dacia Könyvkiadó, 11.

26 Nagy Zoltán: A körülírt sereg. In *Újraolvasott Pezsgő-díjasok*. (Szerk. Balázs Imre

Zsé birtoka mondapoétikája is bizonyos értelemben átjárást biztosít a regény dramaturgiájába. Bár egyfelől burjánzó táj képződik meg a narratíva vizionárius terében, e táj voltaképpen változatlan és javarészt mozdulatlan. A felfokozott mondatszerkesztésnek, a szokatlan telítettségnek, s a rendre megtapasztalható jelzőhalmozásoknak köszönhetően azonban lényegesen mozgalmasabbnak mutatkozik a regény világa, mint amilyen. A cselekmény szervezőelve ugyanis a monotonitás, amely a rettegésben vegetálásba kényszerített élet ritmusát adja meg. A tematikai mozdulatlanság és repetíció azonban a radikális túlrészletezés következtében megtelik olyan mozgásossággal, amely minden jelenséget felnagyít – valahogy úgy, ahogy arra Bertha Zoltán is utal, mikor *életté terjedő megnevező jellegről* beszél: „Az életmozgás minden pillanatát megnevező szófolyam nem felidézi, hanem pillanatról pillanatra megeleveníti a cselekvést, nem jelzi, hanem időben és térben szinte egyenlővé válva a valósággal írja azt le, szinte tökéletes világitást keltve.”²⁷

Bretter György a cselekvések hierarchiájának felszámolásáról beszél a mellérendelő szerkezetek kapcsán.²⁸ De ugyanúgy, ahogy a fő- és mellékcselekvések szétválaszthatatlanok – elsősorban azért, mert fő cselekmény, cselekvés tulajdonképpen nincs is –, a megcselekedett és az elképzelt cselekvések között sincs hierarchia. Jelöletlen váltások valóság és vízió, leírás és belső monológ vagy éppen átélt beszéd között egybemoszák az objektív és a szubjektív tartalmakat, miáltal az előbbi egyszerűen meg is szűntetik. A felcserélhetővé váló elemek kikezdenek akármely stabilnak elgondolt összetevőt a narratívában, megkérdőjelezve a legegységesebb történeteket is. Amelyek magukban is képtelenek – így válik a regényvilág kétszeresen is abszurdá.

Mindez egy olyan dramaturgiát eredményez, amelyben a regény ellenáll a klasszikus elbeszéléssémáknak: nemcsak a *bevezetés, tárgyalás, befejezés* tagolódás értelmezhetetlen, de voltaképpen *konfliktus, tetőpont, megoldás* sem különül el. A *sereg* és a *Csapdában* szövegfolyama nagyjából egyszólamú monoton cselekvés- és gondolatfolyamot

József) Kolozsvár, 2012, Komp-Press – Korunk, 156–158.

27 Bertha Zoltán: Az első Forrás-nemzedék. In Bertha Zoltán: *Gond és mű*. Budapest, 1994, Széphalom, 103.

28 Bretter György: Pusztai üzenete. In Pusztai János: *Zsé birtoka*. Kolozsvár, 1979, Dacia Könyvkiadó, 10.

hömpölyögtet. A *Zsé birtoka* szerkezete más. A cselekmény két szálon fut, amelyek párhuzamosan bomlanak ki: **á** és **b** perspektívaváltó fejezetezésben, jelentős narratív átfedésekkel járja a maga útját. Ebben a regényben a képzelgéseknek és az álmoknak jóval kisebb szerepe van, mint a másik két műben – azokban az illúziók világa az egyetlen, ami megtöri a cselekményvilág monotonitását, bár helyébe csak egy másik, másféle monotóniát helyez, hiszen az illúziók is mindig arról szólnak: A seregben a feldúlt otthon, a hűtlen feleség, a frontra bevonult és ott meggyilkolt nagyfiú, a *Csapdában* a szexuális képzelgések és a titkosrendőrök nyomása áll a középpontban az illuzórikus térben.

A *Zsé birtoka* szerkezetét elemezve az olvasás alapélménye egy különös tetőpontszerkezet lehet: a narratíva csakis feszült helyzeteket vázol fel, amelyek között egy idő után intenzitásbeli különbség sincsen, s amelyek hosszas előkészítés után gyakorlatilag megoldatlanul oltódnak ki – de a kioltódás maga már egy újabb tetőpont bekövetkezésekor lesz felismerhető. Jellemző példa erre a nagyjából a regény közepén bekövetkező tűzvész, amelynek következtében **á** a folyópart szikláira menekül, a szörnyek felfalják az erdő menekülő vadjait, **b** meglátja **á**-t a tűzben, mint egy bibliai prófétát, **á** felfedezi Zsé fáját, az egyetlen, amelyet megkímélt a tűzvész – és innen egészen a végéig lehetne folytatni az események sorjázását. Mindezt úgy, hogy a dikció tulajdonképpen nem jelez semmilyen változást, a nyelvi elemek ugyanolyan erővel áradnak, semmiféle ritmikai-retorikai sűrűsödés nem figyelhető meg, tulajdonképpen a szereplők tevékenységei és gondolatai is ugyanazok, az elemi szükségletek megszerzésére vonatkoznak.

Az elbeszélésmód másik látványos megoldása, melyre példát mindhárom műben lehet találni, a tömegjelenet. Miközben az egy vagy két főszereplő magányos monológjai a világból való kirekesztettségéről beszélnek, a minden részletre kiterjedő körülírás rendre felfokozott jeleneteket teremt körülöttük, akár egyedül vannak, akár nem, akár érzékelik ezt a felfokozottságot, akár nem. A világ ugyanis zsúfolt, ha nem is feltétlen emberekkel. A *Zsé birtoka* állatvilága, A sereg növényvilága, a *Csapdában* szerszámai, eszközei rendre előszámláltatnak – de a két utóbbi regényben a katonák, a menekülők, vagy a munkások, a titkosrendőrök, a járőrelők, a ház lakói mind egyszerre mozognak és éreznek az ábrázolástechnika felnagyításai révén. Az együttmozgás azonban nem jelent közösséget – Zsé világában minden és mindenki ellenség.

A PUSZTAI-ABSZURD

á és **b** nem kötődnek olyan identitás-alakzathoz, amely történelem, nyelv, kultúra vagy akár földrajzi táj, térség felől megragadható, vagy akár éppencsak feltárható lenne. Indentitásuk a nem-identitás. Megnevezésük a név hiánya. Valamiképpen mégis a kezdetre utal a két betűjel, a velük szemben álló Zsé ugyanabban a rendszerben pedig a végpont, a befejezés, az a betű és hang, amelynél nincs tovább. **á** és **b** kisbetűvel, vastagon szedve, Zsé nagy kezdőbetűvel szerepel a ciklus minden darabjában. **b** még ebben a redukcióban is tovább redukált, hiszen **á** és Zsé megnevezése a kiejtéshez igazodva „felkerekíti” hanggá a betűjelet – ezzel szemben **b**-hez nem tartozik ejtéskönnyítő hangzó. A következetesen végig kitartott tipografizálás felveti annak lehetőségét is, hogy grafikai jelként tekintsünk a szereplők megnevezésére – az avantgárd gesztusok amúgy sem állnak távol Pusztai szövegfeldolgozástól. **á** és **b** jele ugyanis láthatóan más betűtípussal is szedett – az antikvák között ezek mindig groteszk betűk. Ezeken kívül is akad jel, például a *Zsé birtoka* felirat, mely legelső felbukkanásakor mindjárt keretet is kap. **á** és **b** önidentitásukat sem hordozzák, ahhoz sem kötődnek, hiszen nem ugyanazok a ciklus darabjaiban, mégha áthallások vagy bizonyos nyelvi elemek (például a belső monológok jellegzetes fordulatai) révén szorosra húzódik is a megjelöltek között a kapcsolat.

á a *Zsé birtokában* fegyverkovács, *A seregben* cipész, a *Csapdában* lapjain szerszámlakatos. A kétkeziségből fakadó tevékenység-központúság mindegyik változatában kiemelendő. Mint ahogy az is, hogy a tevékenységek többnyire gépiesek, automatizálódtak. Egyedül a *Zsé birtokában* más a helyzet. Itt **á** mesterségétől is megfosztatik, új meg új eszközöket kell keresnie. Egyetlen, mesterségéhez köthető tárgya egy vasbot – eredetileg az sem eszközként vagy szerszámként, inkább csak „furcsa”, mert önmagában funkciótlanul ható „termékként” gondolható el. A kovácskodás mint eredet és mint cél vágyképekben, nosztalgikus képzelgésekben jelenik meg, egyértelműen olyan állapotként, amelyben az emberi tevékenységhez közvetlenül kapcsolódik a célelvőség; de ugyanúgy összefügg az otthon és a család képzeletével is – noha az utóbbi a ciklus minden könyvében problémás. **á** két könyvben (*A sereg*, *Csapdában*) féltékenykedik **b**-re –, a *Zsé birtoka* beszél arról

egyedül, hogy igaza is van tényleg – bár ott a féltékenykedésen már túl van: elvesztették egymást.

b *A seregben* nem szerepel, csak flashbackekben, álom és vágyakozásbeli képekben jelenik meg. A *Zsé birtoka* paralel szerkezetében tényleges főszereplővé válik, a *Csapdában* kötetben a legfontosabb mellékszereplő **á** után, de itt nem válik aktor-figurává. A vágy tárgya mindegyik kötetben – **á** *A sereg*-beli alkalmi szeretőjében, a *Csapdában*-beli elképzelt szeretőiben is tulajdonképpen őt keresi, az ő variációit képzei el magának. **b** azonban ezekben a kötetekben csak passzívan kötődik a vágyhoz. Amikor azonban aktív, vagyis a *Zsé birtokában*, ott maga is tárgyiasítja önmagát szexuális felajánlkozásaiban. Ebben a regényben kétkeziségben nem marad el **á** mögött, bár nem tudunk meg semmit arról, hogy foglalkozott-e valamivel. **b** az anyaság princípiumának hordozója mind a három kötetben. A *Zsé birtokában* ez inkább ösztönszerűen működik, a későbbiekben tudatosan.

Az emberpár egyedül az utolsó kötetben alkot valóságos családot: *A seregben* **á** reménykedik az újraegyesítésben, a *Zsé birtokában* azonban nyoma sincs ennek, egymásra ellenségekként gondolnak, és majd úgy is tekintenek. Minden kötetben vannak gyerekeik, *A seregben* és a *Csapdában* címűben **á** gondol a sorsukkal, a *Zsé birtokában* ez egyedül **b** feladata. Ott azonban eleve kérdéses is, hogy **á**-e az apa. A legjelentősebb szerep ennek a gyermeknek jut az összes közül – akinek megnevezése leginkább mutat önazonosságra: *Gyermek*. **á** nem is látja annak, aki, amikor útjaik **b**-vel keresztezik egymást; igaz, a felismerhetetlenség, az eltévesztés, sőt, a főtebb taglalt módon – fő és mellékcselekvések, valóság és víziók – gondolt fölcserélhetőség érvényesülését lehet látni ebben a fel nem ismerésben is.

Míg *A sereg* és a *Csapdában* esetében az élet visszanyerése, a normalitás helyreállítása valamelyest ott lebeg a szereplők szeme előtt, ott van **á** monológjaiban, addig a *Zsé birtokában* tulajdonképpen nincs is eredet, a csekély visszaemlékezések a korábbi eseményekre csakis Zsé és a katonák közé viszik a szereplőket, nincs olyan emlékkép, amely nem hozzájuk kötődne. **á** és **b** elveszítik a múltjukat, elveszítik múltbeli személyiségükkel is a kapcsolatot. Mindketten eljátszanak ugyanazzal a gondolattal, hogy megbánva bűneiket, újra úgy élhessenek, mint régen, de végül is sem a bűneiket, sem a régi életüket, legalábbis olyan életüket, amely békét és nyugalmat jelenthetne, nem rekonstruálhat

az olvasó. Az identitásvesztés itt olyanformán is tematizálódik, mint konkrét büntetés, s a névtelenség akár ennek része is lehet. Nem tudjuk, kik voltak a kiüzetés előtt, de ahogy Bretter is, Mózes Attila is rámutat, azt sem tudjuk, voltak-e, léteztek-e előtte? **á**-ként és **b**-ként bizonyosan nem, hiszen **á** és **b** ott és akkor születik meg.²⁹

Egyedül *Zsé* őrzi önazonosságát. Nevében ráismerhetünk a zsarnok rövidítésére. Bretter azt írja róla, hogy az önkény szubsztrátuma-abszurduma.³⁰ A *Zsé birtokában* és a *Csapdában* kötetben, ahol megjelenik, ugyanolyan: kapaél-szakállú, mezítlábas, leginkább töpörödöttnek tűnő öreg, aki folyton malmozik az ujjával – az unalom, vagy épp a türelmetlenség jeleként. Miközben rendelkezik élő és halott felett, meglehetősen puritán megjelenésű. A *Zsé-ciklus*nak annyiban van köze iróniához, amennyi az ő alakján át szűrődik be ebbe a regényvilágba, leginkább a *Zsé birtokában*. A regény címe egy földterület felé irányítja elsősre az olvasó figyelmét, és bár ilyen formában is elfogadható, valójában inkább *tulajdonaként* olvasódik majd a cím, amely a regényben tehát (tábla)felirat formájában konkretizálódik. Nem csak föld, terület, hanem a szó szoros értelmében fű, fa, növény, állat és ember is birtokká, tulajdonná válhat és válik a regényben. *Zsé* ural mindent és mindenkit – s mégis úgy jelenik meg, mint egy nincstelen, mint egy askétikus remete. És tulajdonképpen: mint egy istenség. Ebben lehet megsejteni az abszurd iróniát, mely a diktatórikus rendszerek diktátorainak „szerénységét” és szegénységét állítja groteszk közép-pontba.

Kötődése *Zsé*nek annyiban van, amennyiben a *zacskósapkások* s a *Csapdában* kötetben a *zacskósapkás nyelv* köthető hozzá. Utóbbi az egyetlen olyan tradicionálisnak gondolható alakzat, amely identitást adhatna, de csak hatás-ellenhatás formájában létezik, hiszen **á** és családja az utolsó regényben ettől a nyelvtől igyekszik távol tartani magát az *anyanyelv*nél maradván. Ennél konkrétabb jelzések azonban nincsenek. Talán mert a nyelvnélküliség tartományaiban járunk. A *Zsé birtokában* tulajdonképpen nincs is szükség a hagyományos értelemben

29 vö. Bretter György: Pusztai üzenete. In Pusztai János: *Zsé birtoka*. Kolozsvár, 1979, Dacia Könyvkiadó, 5–17.; Mózes Attila: Mit (Miért?). In Mózes Attila: *Céda korok történelme*. Marosvásárhely, 2004, Mentor, 247–257.

30 Bretter György: Pusztai üzenete. In Pusztai János: *Zsé birtoka*. Kolozsvár, 1979, Dacia Könyvkiadó, 7.

vett nyelvre mint kommunikációs jelrendszerre, hiszen nincs kommunikáció a regényben.

A zacskósapkás katonák mindhárom regény mellékszereplői. Szintén identitásnélküliek, ám az ő esetükben ez teljes homogenitást is jelent: az egyetlen közösség az övék ebben a világban, de ez nem hagyományosan értett közösségiség, hiszen egyfajta rovarszerű közös tudatban, még inkább tudathiányban működnek együtt. Legközelebbi rokonaik alighanem Bodor Ádám *szürke gúnárai*: arctalan, hangtalan, alaktalan massa – egyszerre félelmetesek és jelentéktelenek, hiszen önmagukban nem is léteznek, Zsé képviselőiként viszont elrettentőnek tűnnek.

ANIMALIZÁLÓDÁS ÉS MITOLOGIZMUS A ZSÉ BIRTOKÁBAN

A földterületként tekintett birtok, mely ilyen értelemben egyenesen címszereplő, az édenkert képzetét teljesíti be, honnét az emberpár kiűzetett. Ám ez az édenkert sokkal inkább ősvilági vadon, mint biblikus táj. Bár flórája a közép-európai környezetben is elképzelhető, állatvilága nem csak a földrajzi térségen mutat túl – a többször az emberre támadó madarakban a keselyűket lehet felismerni, melyek a *Csapdában* városában is gyülekeznek –, hanem az emberi időn is a folyóban tenyésző, sárkányszerű szörnyek képében. E szörnyek egyszerre idézik a Behemótot és a Leviatánt – azaz a bibliai szörnyeket. Szerepük tulajdonképpen a folyón inneni és túlnani földek elválasztásában, mintegy a határ, azaz a folyó őrzésében jelölhető meg. A vízből nem tudnak kilábalni – tulajdonképpen ők maguk a határ. Azonban az, hogy minek is a határa a szörnyekkel teli folyó, már korántsem egyértelmű, hiszen tulajdonképpen a túlparton is ugyanaz van. A rettegésben élő ember rettegésképzeteinek abszolútum-szerű leképeződéseiként talán egyfajta belső határt szimbolizálnak e lények: a teljesítő-képesség és a tűrőképesség végső határait.

Szintén a Biblia állata, de már egyenesen az Édenkertből, a kígyó. A kígyó felbukkan **a** látomásaiban, megküzd egyesével és csapatban is velük – miattuk égeti fel az erdőt, mely tűz következtében még kijebb szorul a már amúgyis szűk világból. **b** álmában kígyónyelvű katonákat is lát – márpedig számára a katonák a csábítást jelentik. Ellenfél, ellenség, vagy legalább eleség ezeken túl a sün, a nyúl, az őz, a farkas, a medve és a vaddisznó, na meg a halak is. Amelyik egyes felbukkanásaiban még vadászható, tömegével előkerülve már az is félelmetes.

Különösen kiemelendő a regény végjátékát előkészítő nagy ütközet a vaddisznók és a medvék között. Az az összecsapás a rettenet tetőpontja: a nagyvadak egymást marcangolják, mint egy bibliai armageddonban. Azután a leszámolás után a vadak eltűnnek, s az emberek egymással néznek szembe. Ha emberek még.

Az elállatiasodás ugyanis belső és külső jegyekben is megmutatkozik. A testi jegyekben például lenőtt hajak, szakáll, sebek képében. Azontúl **á** és **b** leölt vadak bundájából készít új öltözetet magának. Emberi karakterük végül is olyan formában elvész, hogy a regény végjátékában nem ismerik fel egymást egészen közelről sem. Erről azonban nem annyira a külső változások tehetnek, mint inkább a belsők. A mikro-realista ábrázolásmód tulajdonképpen a lelki-szellemi torzulások történeteit beszéli el. A külső világ stabil, nem tudni mekkora tér bejárása után a szereplők időről időre megállapodnak egy-egy ponton – belsejükben azonban állandó változás megy végbe. Ennek kulcsa a rettegés, mely külső kényszerből belső életfeltétellé, szükségletté válik. Sem a környezettel, sem az időjárással, sem a másik emberrel való találkozás nem képzelhető el e nélkül.

A tájat pusztaságok, erdők, sziklák és hegyek tagolják. A térséget egy folyó választja ketté. Dús vegetáció, változatos formák – távolról biztonságot ígérnek, közelről sivárak, kietlenek és üresek. Pusztai szövege a topografikus téralkotásban is kapcsolható azokhoz a törekvésekhez, melyek a transzilván líra toposz-szerűen tételezett tájalakzataihoz fűződő képzeteket bontják le. A természeti táj csak ígéri a rejteket és a biztonságot: az elnyomó hatalom már arra is rátette a kezét – itt ténylegesen: Zsé birtokává vált –, s a táj ettől fenyegetővé, egyszerre bezáróvá és kitaszítóvá változik. Ami (hogy ne csak líráról beszéljek) Tamási Áron *Ábel a rengetegben*-jében menedék a világ elől, itt már egészen más mintázatot hordoz, de maga is cselekvővé válik, amennyiben fenyeget és a szereplők ellen fordul. Ennek szimbolikus gesztusa az az erdei tűzvész után a közvetlen környezetével, gyepes tisztásával sértetlen maradó fa, amelyet **á** elnevez Zsé fájának, s amelyet eleven fenyegetésnek tekint. A kísérlet annak elpusztítására egy újabb, végső belátása a Zsével való szakításának. A *Zsé birtoka* tája a legerősebb előképe Szilágyi István sziklahámorának az *Agancsbozót*-ból és Bodor Ádám *Sinistra* körzetének.

Az olvasónak nincsenek képzelei arról, mennyi ideig tart bejárni a teret. Egyáltalán, az időbeliség élménye nehezen kapcsolható a tájhoz: egyszerre lehet történelem előtti, történelem utáni, vagy éppen történelmen kívüli is. Egyes fejezetek közvetlen folytatják az előzőt, máshol érezhetően rések tátonganak az epizódok között. Így nem lehet kikövetkeztetni az időviszonyokat. Tél lesz, majd aztán tavasz a regényben, de a cselekmény nem feltétlen mutat évszakos távlatokat. A regény párhuzamos szerkesztése azt az érzetet kelti, hogy szinkron eseményeket olvasunk, ami be is igazolódik. Az olvasó másik várakozása, ami a közös induláshoz kapcsolódik – hiszen mégiscsak egy szétszakított család áll a könyv középpontjában, azonban megdől. Éppenséggel nem távolodnak egymástól ugyanonnét indulva, hanem közelítenek egymás felé a tér ellentétes pontjairól kezdve útjukat. Sajátos felezővonal a folyó, a víz, amely kettéválasztja ezt a világot. Tulajdonképpen mindkettejük belső monológjában az a képzet fűződik hozzá, hogy a túlparton valami *más* várja őket. Arról nincs elképzelésük, hogy mi, hiszen maga a menekülés is céltalan, mint ahogy eredetetlen is. „Nincs kezdet”, áll **b** első felbukkanásának fejezetében.

A tér tulajdonképpen ismétlődő mintákból kirakott labirintus, melynek sem kezdő-, sem végpontja nincsen, elágazásai pedig csalókák. Gyakran a szereplők maguk sem tudják eldönteni, jártak-e már azon a fertályon, vagy sem. Máshol is: *A sereg* posztapokaliptikus vidékén **a** azt sem ismeri fel, hogy a városa közelében járnak-e, vagy sem. Mindhárom regényben központi motívum a bolyongás és a hazatérés – az *Odüsszeia* és az *Ulysses* motívumkészletéből több elem is fellelhető, de mindegyik kifacsarva, átértelmezve, újraartikulálva. Leginkább abban a tekintetben, hogy míg az eposz a hősi ember tetteit beszéli el, az *Ulysses* figurái már hangsúlyozottan a kis-, sőt kisszerű emberek, addig a *Zsé birtoka* főszereplői az ember alatti emberek – mint ahogy részben az egész ciklusban azok, de a másik két regényben másféleképp hangsúlyozódik az emberi alatti létbe szorítottság a zsarnoki önkény által. A hazatérés motívuma *A seregben* a szó szoros értelmében tételeződik, de a család újraegyesítése valamennyire még a *Zsé birtokában* is megvan, mégha annak tagadásával is játszik rá a motívumra. És persze ott vannak a kérők – a *Zsé birtoka* kivételével inkább képzeletbeliek. A szküllák és kharübdiszek a megírás sorrendjében nézve ugyancsak rendre kisebbednek és köznapibbá válnak. Az

a fajta sokszínűség, kulturális milió, egyáltalán a kultúrák labirintusa, ami a homéroszi és a joyce-i műben tételeződik – nos, annak nyoma sincs.

A *Zsé birtokában* az emberi kommunikációnak mindössze két formáját látni: Zsé rövid megszólalásai mellett a jelei (a tulajdonlását jelző táblák és feliratok) nyelvszerűek. Ezen túl emberi érintkezésre nem kerül sor. **á** és **b** belső megszólalásai közül azok emelkednek ki, amit gondolatban Zsének címeznek. A gyűlölettől az imádatig tartanak ezek a szólamok. Zsé valóságos istenséggént tételeződik – és ez az istenség az, aki kiűzi az emberpárt tulajdon édenéből. A kommunikáció valóságos, tétellel bíró helyzetei a másik két regényben is problémásak: *A sereg* cipésze állandóan postahivatalt keres és postát vár, hogy *A sereg*-beli formális nyelvet megtörve valódi „beszélgetést” folytathasson a családjával; a *Csapdában* kötetben amúgy orwelli módra mindig hangosan ordít a kikapcsolhatatlan rádió, a titkosügynökök pedig egyszerre könyvnek, bombának, vagy akár szalagos felvevőnek látszó tárgyakkal bukkannak fel, s maga a *lehallgatottság* sejtése-érzése elveszi az élet a beszélgetéseknek. A kommunikáció lehetetlen, vagy veszélyes. Amikor a *Zsé birtokában* **á** és **b** egymás olyan közelségébe kerülnek, ahol a megszólítás zavartalan lehetne és legyőzhetné félelmüket, már meg se merik próbálni.

A *Zsé birtoka* jelentésalakító tényezői között fontos szerepet kapnak az őselemek. A civilizációban élő ember számára kézenfekvő dolgokat **á**-nak és **b**-nek a két kezével kell megszereznie a regénybeli tájon. A vízért le kell ásni, a kivájt, kifűrt kutat meg kell védeni. A tűz csiholásának mikéntjét újra fel kell fedezni, ha nincsenek meg hozzá az eszközök, akkor a tüzet el kell lopni – mint ahogy **á** végül is **b**-től kénytelen parázsló ágat orozni a regény végjátékában. A tűz segít távol tartani a vadakat: **b** a madarak, **á** a kígyók ellen küzd a lángok segítségével. Ugyanakkor a tűz a szereplők ellen is fordul, illetve ők maguk fordítják egymás ellen. Villámcsapás borít lángba és pusztít el egy menedékkül szolgáló fát. **á** felégeti az erdőt, s ő maga is tüzes látomásként jelenik meg a tűzvészben **b** előtt, majd egymás szegényes fedezékeit gyűjtják lángra a regény legvégén. Az erdőtűz és a viskók felgyújtása tulajdonképpen fontos fordulatok a regényben, mindkettő tetőpontnak tekinthető.

A víz is hol vágyott cél, hol akadály és veszély. Az előbbiről volt szó – az utóbbit a folyó mellett egyrészt a szörnyek keltette partra kicsapó hullámok, melyek á-t csaknem elsodorják, másrészt az égből lezúduló zivatarok jelentik. Időnként bibliai viharok tombolnak e tájon, melyek át is alakítják azt. A szereplők hol a földbe vájt üregekbe, barlangokba, gyökerek közé vájt odúkba, hol a fák törzsére, valósággal a légbe költözködnek – de az időjárás ebből is, abból is kiűzi őket, ha Zsé katonái nem tennék azt meg.

A belső fokalizáltságú cselekményben áttetsző tudatokat láthatunk: a narráció minden rezzenést megnevez és alaposan körülír. Ám ahogy haladunk egyre előrébb a cselekményben, a párhuzamos fejezetezés révén ez az áttetszőség egyre ironikusabb színezetet ölt: az olvasó ugyanis egyre több információt kap két irányból, így azokról a helyzetekről és helyszínekről, amelyekbe és ahová a szereplők elkeverednek, náluk többet fog tudni. Jellemzően egyre jobban beszűkülő, bezáródó tudatok perspektívájából beszélődik el a cselekmény – a regény végén tulajdonképpen már külső fokalizációba csúszik át az ábrázolás. Ám az olvasó valósággal mindentudóvá válik ekkorra. De ez a mindentudás szituációba zárt: a regényvilág egésze, ideje, tere megfoghatatlan és beláthatatlan marad.

REGÉNYTAPASZTALAT – CIKLUSTAPASZTALAT

Ha a formára úgy gondolunk, mint az esztétikai értékképzés alap-eseményére, úgy nincs könnyű helyzetben az olvasó a *Zsé-ciklus* köteteivel. Mert a formája a formátlanság, ami jelentésszervező funkciót is kap. Lehengerlő szókincse, áradó mondatai alapvetően próba elé állítják az olvasót, aki széttartó írást, s cselekményességében sem könnyen befogadható szöveget kap. Pusztai János megszólalásmódot, nyelvet keresett a legösszetettebb témához, amit csak ismert. Nagy kihívást intézett magához. Formabontó regényeit részben megcsonkították, részben késleltették, volt, amelyik talán teljesen el is késett. Olvasati lehetőségei egyes esetekben zártak, külön-külön azonban a nyitottság különböző fokain állnak. Hiszen *Zsé* figurája többféle metaforaképpen is érthető a *Zsé birtokában*, még akár a külső politikai hatalomtól is elválasztható – míg a *Csapdában* talán már tényleg csak önmagára utal.

A ciklus első két kötete jelentős eseménye lett az 1989 előtti regionális kánonnak, a realista regény tradícióját megtörő kísérletével távolról a prózafordulat eseményeihez kapcsolható, hosszú mondatai pedig talán legjelentékenyebb előképei Krasznahorkai László mondatpoétikájának. A hatalmi önkényt elbeszélő próza rendre ugyanazokkal az eszközökkel dolgozott és dolgozik ma is, mint Pusztai a trilógiájában. Elbeszélésmódja miatt soha nem lehetett, és nem is lehet olvasók ezreinek kedvence – de egy korszak irodalmi gondolkodása megkerülhetetlen darabjának kell tekinteni mindenféleképpen.

*Itt élünk mi III., 2019
(67 x 97 cm, ceruza és tusrajz)*

Romsics Ignác

ERDÉLYI ÚTJAIM ÉS KÖTÖDÉSEIM

1980

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének fiatal munkatársaként 1979 végén azt a feladatot kaptam, hogy írjak tudományosan jól megalapozott életrajzot Bethlen Istvánról, Magyarország 1921 és 1931 közötti miniszterelnökéről. A kutatás legtöbb szála magától értetődően Erdélybe vezetett, hiszen a Bethlenek évszázadokon át a fejedelemség meghatározó vezetői közé tartoztak, s maga Bethlen is ott, Mezősámsondon született, majd bécsi és budapesti iskolái után ugyanott kezdett gazdálkodni. Korai politizálásának elsődleges színterei sem Budapest és a Parlament, hanem Maros-Torda vármegye, Marosvásárhely és Kolozsvár voltak. Egyik barátom, Dobos Laci ötletét, hogy 1980 tavaszán menjünk el néhány napra Erdélybe, ezért a lehető legnagyobb örömmel fogadtam. Bár már 29 éves voltam, még sohasem jártam ott, Laci viszont, aki egyike volt az Erdélybe könyveket és gyógyszereket csempésző magyarországi fiataloknak, kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett.

Március 31-én késő délután indultunk a Nyugatiból, és másnap reggelre érkeztünk meg Brassóba. A koszos hálókocsi, a bizánci-fanarióta típusú román vámvizsgálat és a kiszolgálás teljes hiánya miatt felidéződött bennem az egy évvel korábbi, meglepően kulturált Moszkva–Kijev–Moszkva utam. A brassói látnivalók, mindenekelőtt a Főtér és a történelmi Magyarország egyik legimpozánsabb, 1383-ban építeni kezdett gótikus temploma azonban gyorsan feledtették velem a kényelmetlenségeket. Délután már Sepsiszentgyörgyön várt bennünket Laci egyik barátja, Erdő Ernő, akinek a kalauzolásával megnéztük a Székely Múzeumot, az erődtemplomot és a művelődési házban egy reprezentatív fotókiállítást a székelyek mindennapjairól. Éjszakára Ernőék vendégei voltunk, ami, tekintettel arra, hogy a román rendelkezések értelmében – nem lévén családtagok – nem aludhattunk volna magánháznál, némi kockázattal járt. Szerencsére semmi baj nem lett belőle; senki nem jelentette fel házigazdánkat.

Másnap a város környéki falvakat látogattuk meg a Székely Múzeum igazgatójának, Cserey Zoltánnak a kalauzolásával és Trabantjában. Zágon, Csomafalva, Kovászna, Zabola, Gelence, Kézdivásárhely, Csernáton, Dálnok – így következtek egymás után a valamiről vagy valakiről kivétel nélkül nevezetes települések. Zágonban Mikes Kelemen született, Dálnokon állítólag Dózsa György, Gelencén az egyik legkeletibb római katolikus templomot csodálhattuk meg, Szent László és a kun vitéz küzdelmét ábrázoló freskóval, Csernátonban a falumúzeumot, Kézdivásárhelyen egy népművészeti kiállítást. Mi is vittünk magunkkal kedvderítőt, de a zabolai református tiszteletes szilvóriuma minden korábban kóstolt pálinkát felülmúlt. Úgyhogy az út második felét kirobbanó jókedvben, az autóban nótázva tettük meg. Hazatértem után Cserey Zolinak több könyv- és újságküldeménnyel kívántam meghálálni kedvességét, amelyek nagyrészt azonban nem kapta meg. Kapcsolatunk így hosszú időre megszakadt.

A következő nap Kolozsvárra vonatoztunk, ahol az Astoria Hotelben szálltunk meg. Ebédre a néprajzkutató Nagy Olgáék vendégei voltunk, este pedig az akkor 18 éves Deák Évával vacsoráztunk a Melodyban, aki – mint hallom – orvos lett, s napjainkban a kolozsvári Szívgyógyászati Intézet igazgató főorvosa. Közben körbejártuk a híres kolozsvári piacot, és különböző apróságokat, főleg – legalábbis a hóstáti termelők szerint – mindenféle betegséget kiválóan gyógyító teafüveket vettünk. A következő nap minden történelmi emlékhelyet, amire csak futotta az időnkből, megnéztünk a „kincses” városban. A Szent Mihály-templomot a Mátyás szoborral, a Farkas utcai református templomot, a Házsongárdi temetőt, Mátyás király szülőházát, s persze a Történelmi Múzeumot, hogy lássuk múltunk román interpretációját is. Sajnos délutánra eleredt az eső, ami jelentősen korlátozta mozgáslehetőségeinket. A Botanikus Kert és a Sétatér a Magyar Színházzal így sajnos kimaradtak.

Április 4-én, pénteken este kimentünk Szamosújvárra, s az ottani hotelben szálltunk meg. A szállodában sem fűtés, sem meleg víz nem volt. Laci azonban itt is feltalálta magát, és elintézte a „dezsurnajával”, hogy néhány lej ellenében forraljon számunkra fürdővizet, amit ő meg is tett. Régi gyermekkori emlékeket idézett fel bennem, amint lavórban állva kancsóból öntözgettük egymásra a langyos vizet. Ez nemcsak Magyarországon és a hasonló színvonalon álló Csehszlovákiában, hanem a szovjet nagyvárosok szállodáiban is elképzelhetetlen lett

volna. Ausztriáról, ahol ekkorra már ugyancsak megfordultam, nem is beszélve.

Másnap elváltunk egymástól. Én egy hajnali autóbusszal Pusztakamaráson át Marosvásárhelyre utaztam, hogy erről az akkor még döntően magyar lakosságú városról és nevezetességeiről is legyen valami képem. A Főtér mellett a Kultúrpalotára, a Teleki Tékára és a református templomra jutott idő. Aztán Kolozsváron át irány vissza Szamosújvárra. Közben ismét szemerkélni kezdett az eső, amely a busz felvázának rosszul szigetelt résein át idegesítően csöpögött a kellő körütekintés nélkül ülőhelyet választó utasokra, köztük rám is.

Április 6-án, húsvét vasárnapján reggel busszal visszautaztunk Kolozsvárra, és a Szent Mihály-templomban celebrált mindkét misén részt vettünk. A kicsin és a nagyon is. Valószínűleg azért, mert mindketten éreztük, hogy a mise itt nem egyszerűen vallási szertartás, hanem a nemzeti összetartozás megélésének lehetősége is. Ha itt élnék, gondoltam, sátoros ünnepek alkalmából valószínűleg én is mindig megjelenék a templomban. S ha azóta Kolozsváron jártam, ami elég gyakran megtörtént, szinte sohasem mulasztottam el, hogy hacsak néhány percre is, bemenjek a Szent Mihály-templomba. Noha nem vagyok hívő. Azóta pedig, hogy Márton Áron szobra is ott áll a bejárat mellett, még inkább kötelességemnek érzem a templomlátogatást és a főhajtást a legigazabb magyar főpap előtt. A 2010-es években egyszer egy idős hölgy megismert, és kissé bánatosan megjegyezte: jöjjön minél gyakrabban, egyre kevesebben vagyunk... A délutánt a Fellegrádban és környékén töltöttük, estére és éjszakára pedig ismét Nagy Olgáék vendégei voltunk.

Másnap, húsvét hétfőn aztán következett az ereszd el a hajamat. Szamosújváron át Székre utaztunk, hogy részesei legyünk a táncházmozgalom elterjedése óta nagy hírű húsvét hétfői, természetesen locsolkodással egybekötött széki mulatságnak. Lacinak itt is megvoltak a kapcsolatai, akik gumicsizmával vártak bennünket a szélső háznál. Az útviszonyok ugyanis az elmúlt napok esőzései miatt olyanok voltak, hogy cipőben két lépést sem lehetett volna tenni. Egy-két pohár pálinka felhajtása nélkül természetesen el nem engedtek volna bennünket, annál is inkább, mert – felettébb emelkedett hangulatban – a Muzsikás együttes néhány tagja is ott várakozott a csizmákra. Vendéglátóinknál, Vigh Pistáéknál folytatódott a pálinkaivás. Ebéd előtt vagy után – erre

már igazán nem emlékszem – még tánra is perdültünk. A helyi szalmakalapos és kék lajbis legényeket próbáltuk utánózni – mérsékelt sikerrel. Viszont minden botlásunkat elnézték, vagy legalábbis úgy tettek, hiszen „Magyarból” jöttünk, és ráadásul még *Amo* szappant is hoztunk...

Másnap hajnalban indultunk haza Kolozsvárról. A román vámosok ezúttal is kitettek magukért. Miután megtalálták nálunk a Széken kapott útravalót – egy üveg pálinkát –, arra akartak kötelezni bennünket, hogy azonnal adjuk át nekik. Mi ezt megtagadtuk, s amennyit nagy hirtelen bírtunk, annyit megittunk, a többit pedig kihajítottuk az ablakon. Az ilyen kis szurka-piszkák akkor megszokottak voltak, és egyáltalán nem vették el a kedvünket Erdélytől, ahol azóta mindketten gyakran megfordultunk. Én legközelebb két év múlva, 1982-ben, akkor már kizárólag Bethlen István nyomait keresve.

1982

Kéthetes romániai utamtól, melyre októberben került sor a két akadémia közötti csereegyezmény keretében, sokat vártam. Reményeimben azonban csalatkoznom kellett. Bár Bukarestben semmi dolgom nem akadt, a román fél ragaszkodott hozzá, hogy utamat ott kezdjem. Ez így is történt. Az ottani Nicolae Iorga Történettudományi Intézetben fogadtak. Bár Demény Lajos vezetésével egy néhány fős, részben magyarokból álló nemzetiségtörténeti kutatócsoport is dolgozott az intézményben, hivatalos kísérőmnek egy román kollégát jelöltek ki, akivel ékes francia nyelven ugyan gond nélkül eltársalogtunk, különösebb mondanivalónk azonban nem akadt egymás számára. Úgyhogy napközben Bukarest nevezetességeit, többek között az ekkor már épülő Elnöki Palotának – hivatalosan: Nép Háza –, a Pentagon után a világ második legnagyobb alapterületű építményének előmunkálatait, valamint az oda vezető, a Champs-Élysées-t utánózni kívánó sugárút nyomvonalát és lebontásra ítéltetett környékét nézegettem. Kalauzom Demény egyik fiatal munkatársa, Tüdösné Simon Kinga volt, aki Sepsiszentgyörgyön született és érettségizett, de egyetemi diplomát Budapesten szerzett, s csak 1980-ban költözött vissza Romániába, Bukarestbe. Férje, a brassói születésű Tüdös István élsportoló és egyben a Testnevelési Főiskola tanára volt, Kinga pedig a 15–18. századi Erdély történetével foglalkozott.

Látva türelmetlenkedésemet, román kísérőm felajánlotta, hogy az ő költségre utazzam el a Fekete-tenger partjára, az ott található római kori emlékek megtekintése céljából. Bár ez bizonyára nem lett volna érdektelen (azóta sem jártam azon a tájon), Bethlen Istvánnal semmiféle kapcsolatban nem állt, úgyhogy ehelyett én mindenáron Kolozsvárra akartam eljutni. Kísérőm viszont közölte, hogy a vonatok zsúfoltsága miatt nem tud számomra jegyet vásárolni. Ezt elpanaszoltam Demény Lajosnak és Tüdőséknak is, akik nagyon baráti gesztusként kétszer is meghívtak magukhoz vacsorára. Miután egyre jobban zavart, hogy nem tudok mit csinálni, István, aki láthatóan nagyon otthonosan mozgott a bukaresti román világban, megszervezte az utamat. Egyik este csomagjaimmal együtt kivitt a vasútállomására, ott magamra hagyott, és félóra múlva visszajött egy érvényes menetjeggyel és helyjeggyel. Ma sem tudom, hogy kitől vette és hogyan – pénzt nem fogadott el érte.

A jegyhez hálóhely nem tartozott, a kupé tele volt, s az út Kolozsvárra reggelig tartott. Néhány perc után kiderült, hogy a velem szemben ülő középkorú úr is magyar, akivel gyorsan elkezdtünk politizálni. Elsősorban az erdélyi magyarok helyzetéről, s ezzel kapcsolatban Kádár és Ceaușescu sikertelen, 1977-es találkozásáról, valamint Aczél György 1982-es bukaresti útjáról és ennek várható következményeiről. Mivel én akkor még elég erősen dohányoztam, időnként kimentem a folyosóra elszívni egy-egy cigarettát. Egy alkalommal utánam jött a kupéból egy hozzám hasonló korú fiatalember, aki addig egy szót sem szólt. Most viszont hozzám fordult, bemutatkozott, és ugyancsak magyarul, de félhangosan arra figyelmeztetett, hogy óvatosabban tárgyaljak beszélgetőpartneremmel, mert nem lehet tudni, hogy ő pontosan ki, s hogy miért érdekli annyira a felfogásom a román–magyar viszonyról. Röviden elmondtam neki a helyzetem, s ő felajánlotta, hogy Kolozsváron, ahol pszichológusként dolgozik, mindenben a segítségemre lesz. Így is történt.

Kolozsvárra érve taxit hívott, és elvitt az egyik Szamos parti szállodába, azt hiszem Sportnak nevezték, ahol szobát is kaptam, bízva benne, hogy a Román Akadémia majd kifizeti. Ezt követően pedig elkísért a Román Akadémia Történettudományi Intézetének kolozsvári részlegéhez, amely, azt hiszem, a Jókai utcában működött. Ott már tudtak érkezésemről, és jelezték, hogy a szállásra ne legyen gondom,

majd ők rendezik. Gheorghe Iancu személyében itt is egy román kollégát osztottak be mellém, aki néhány évvel idősebb volt nálam, de nagyjából ugyanazzal az időszakkal foglalkozott, mint én (fő művét az 1918–19-es erdélyi impériumváltásról írta). Érdekes módon franciául ő alig tudott, úgyhogy németül értekeztünk. Rajta kívül az intézet még egy munkatársával váltottam néhány mondatot: Egyed Ákossal. Ákos bátyám meghallgatta, hogy miért jöttem Kolozsvárra, s rezignáltan közölte: ne reménykedjem, semmit sem fogok kapni a levéltárban.

Iancu kolléga kíséretében ennek ellenére még aznap elmentem a Farkas utcai levéltárba, ahol ő románul, én pedig magyarul előadtam, hogy Bethlen István 1918 előtti erdélyi működését kutatom, bármilyen ezzel kapcsolatos anyag érdekel. A szükséges kérőlapok kitöltése után közölték velem, hogy két nap múlva menjek vissza, addigra a kutatási engedélyt is megkapom és a kért anyagokat is, ha vannak és megtalálják őket. A levéltár anyagának nagy része ugyanis rendezés alatt áll. A közbeeső időben meglátogattam újdonsült kolozsvári ismerősömet, akit Lázár Györgynek hívtak, Kalotaszegről származó feleségét, aki nővérként dolgozott az egyik kórházban, pedig Ilonkának. Nagyon kedvesek voltak, nemcsak vacsorára láttak vendégül, hanem autójukkal kirándulni is elvittek. Utunk egyik célpontja Bethlen volt, ahol Bethlen István felesége, Bethlen Margit született, s ha elhanyagolt állapotban is, egykori udvarházuk még ekkor is állt. A második a Telekiek 18. század végi barokk kastélya Gernyeszegen, ahol Bethlen István született, s amely akkor mentálisan visszamaradt gyerekek menhelyeként szolgált. S végül Mezősámsond, ahol a Bethlen-kastélyt már nem nézhettük meg, mert a helyiek 1945 után lerombolták és amit tudtak, azt beépítették belőle saját házaikba. A református templomot és a Bethlenek családi kriptáját azonban kinyitották számunkra. Gyuriék nélkül ezekre a helyekre nem juthattam volna el ekkor és ilyen gyorsan. Kedvességüket annál is inkább nagyra értékeltem, mert ekkor már nem egykönnyen lehetett benzinhez jutni, kenyérért pedig már kora hajnalban sorban álltak az emberek, és vaját Bukarestből hozott, aki tudott.

A két-három nap elteltével visszamentem a levéltárba, ahol két szál irat várt rám. Az egyikben arról lehetett olvasni, hogy Bethlen birtokain elszaporodtak a patkányok és egyéb rágcsálók, ezért extra mennyiségű

mérget kért a hatóságoktól; a másikban valami hasonlóképpen érdektelen ügyről, úgyhogy arra már nem is emlékszem. Megértettem, hogy Egyed Ákos igazat mondott. Valamivel jobban jártam az Egyetemi Könyvtárban, ahol megkaptam és tanulmányozhattam a Székely Társaságok Szövetségének azokat az 1905 és 1907 közötti ülésjegyzőkönyveit, amelyek a magyarországi könyvtárakból hiányoztak. Örültem annak is, hogy sikerült találkoznom Bethlen István egyik távoli hölgyrokonával, aki valahol a Farkas utca környékén élt páriaként egy komfort nélküli udvari szobában. Sokat nem tudtam meg tőle, viszont örök emlékként vésődött belém, hogy hogyan lehet és kell a megaláztatást és a méltatlan helyzetet méltósággal viselni. Ezt egyébként más Bethlen- és Teleki-leszármazottaknál is megtapasztaltam.

Az utolsó hétvégén még egy kulturális élményben volt részem. Gyuri édesanyja, akinek az elhunyt férje valamikor a *Korunk* munkatársa volt, vasárnap délelőtt elvitt az 1926-ban alapított folyóirat matinéjára. Bemutatott Gáll Ernőnek, a folyóirat főszerkesztőjének és még néhány jelenlévőnek. A főtéri antikváriumban már korábban vásároltam néhány könyvet Mikó Imrétől, Balogh Edgártól, Gaál Gábortól, amelyeket a magyarországi könyvekhez hasonlóan szinte ingyen adtak, és a másnapi vonattal hazaindultam. Gyurival megállapodtunk, hogy a *Magyarország* című hetilapot és más érdekesnek talált újságszámokat és könyveket rendszeresen fogok neki küldeni. Ezt rögtön el is kezdtem, ám barátom már az első küldemények után értesített, hogy a csomagok súlyából és a bélyegek árából arra következtet, hogy nagy részüket nem kapja meg. Ez így is történt. Ugyanúgy jártam vele, mint két évvel korábban Cserey Zoltánnal. Kapcsolatunk ennek ellenére nem szakadt meg; 1983 nyarán meg tudtak látogatni bennünket gödi otthonunkban, amit mi 1985 nyarán viszonzottunk.

1983

1983-ban elkezdtem írni a Bethlen-életrajz első fejezeteit. Közben folytattam a levéltári és könyvtári kutatásaimat is. Intézetem támogatásával ebben az évben ismét sikerült egy kéthetes romániai tanulmányúthoz jutnom, ám ezúttal határozottan kikötöttem, hogy sem Bukarestbe, sem Kolozsvárra nem megyek, kizárólag a marosvásárhelyi levéltárban és könyvtárban szeretnék dolgozni. Mivel a Román Tudományos Akadémiának ott is működött egy részlege, végül sikerült

elfogadtatni álláspontom a bukarestiekkel. Persze teljesen olajozottan ekkor sem mentek a dolgok. Tévedésből, adminisztratív vagy egyéb okokból a vasúti pályaudvaron nem várt senki. Kénytelen voltam taxit fogni, s azzal eljutni az intézethez, amely ugyanabban a palotában működött, mint a híres Teleki Téka. A román igazgató szabadkozott, átadta a napidíjam, közölte, hogy a modern és elegáns Grand Hotelben fogok lakni, s bármi problémám akadna, forduljak a részleg magyar munkatársához, Tonk Sándorhoz.

Tonk Sándor az ismert református teológus és püspökhelyettes, Tavasz Sándor unokája és Jakó Zsigmond tanítványa volt. Nagyjából ugyanahhoz a generációhoz tartoztunk – ő 1947-ben született, én 1951-ben –, úgyhogy a szociális gyökerek különbözősége ellenére könnyen szót értettünk. Ő vitt el a Kultúrpalotában berendezkedett városi és megyei könyvtárba, ahol végre átnézhettem azokat az 1918–19-es helyi lapokat, például a *Tükör* címűt, amelyek sem Budapesten, sem Kolozsváron nem voltak fellelhetők. Bethlen Erdélyben töltött utolsó napjait és a székely köztársaság hamvába holt tervét ekkor és ezekből a lapokból ismertem meg. Bejelentkeztem a levéltárba is, ahol sok fontos dokumentumot – például a vármegye törvényhatósági bizottságainak jegyzőkönyveit – reméltem átnézni. Ebben azonban csalódnom kellett. Tonk Sándor, aki közvetíteni próbált, egyre csak olyan kitérő válaszokat kapott az igazgatótól, amelyek világossá tették számomra, hogy hiába is mennék, itt is csak olyan érdektelen dokumentumokat kapnék, mint Kolozsváron. Mert rendezik az anyagokat vagy megsemmisültek vagy megbetegedett a személyzet. Így hát egy napot a marosvásárhelyi strandon töltöttem, amely a város túlsó felén található. Útközben módomban állt megtapasztalni, hogy az első magyar rockopera, az *István, a király* dalai milyen nagy népszerűségnek örvendtek az itteni, ekkor még több mint 60%-ot kitevő, közel 100 ezer fős magyarság körében is. Egy másik nap autóbusszal Mezősámsondra utaztam, hogy találjak olyan személyeket, akik esetleg emlékeznek az 1918 előtti vagy az 1940 után egyszer-kétszer hazalátogató Bethlenre. Találtam is ilyeneket, s bár kicsit féltek, közléseiket hasznosítani tudtam készülő kéziratomban.

Látva téblábolásomat, Tonk Sándor egy alkalommal elhívott a lakásukra, leültetett az íróasztalához, elém tett egy dossziét, majd rám csukta az ajtót. A dossziében Bethlen Béla emlékirata feküdt, amit egy

ültő helyemben elolvastam. Nemcsak azért, mert a szerző apai ágon Bethlen Istvánhoz hasonlóan a bethleni Bethlenek közé tartozott, hanem azért is, mert az emlékiratból egy rendkívül rokonszenves ember és politikus arca bontakozott ki előttem. Különösen megfogott az a bölcs és humánus magatartás, ami 1940 és 1944 közötti főispáni tevékenységét jellemezte Szolnok-Doboka és Beszterce-Naszód vármegyében, és az a heroizmus, amellyel 1944 őszén észak-erdélyi kormánybiztosként menteni próbálta a menthetőt. Ki kellene adni, értettünk egyet Tonk Sándorral, ám az akkori Romániában ez fel sem merülhetett, és akkor még a magyarországi kiadók sem lelkesedtek az ötletért. A rendszerváltás előszelére volt szükség ahhoz, hogy ha kissé rövidítve is, 1989-ben mégis megjelenjék.

1985

1985 nyarán magánjellegű erdélyi körutat tettem feleségemmel, Évával és nyolcéves fiunkkal, Gergővel. Ennek két célja volt: Lázár Gyuriék meglátogatása Kolozsváron és megismertetni Gergőt a legfontosabb erdélyi magyar történelmi emlékekkel. Szegedről indultunk július 28-án, s a Maros völgyében kanyargó úton estére jutottunk el Piskiig. Közben megálltunk Marosillyén, és megkerestük annak a kastélynak a maradványait, amelyben 1580-ban Bethlen Gábor született. Az épületben, amelynek a falán emléktábla hirdette a jeles eseményt, söröshordókat és -rekeszeket tároltak. A Piski melletti kempingben sátrat vertünk, és még az est leszállta előtt megnéztük a legendás fahíd cölöpjeinek a maradványait. Az itteni csatáról és Bem apó szállóigévé vált kijelentéséről – „Ha elvész a híd, elvész Erdély” – akkor még minden magyar gyereknek illett tudni, s talán ez még ma is így van. Másnap a vajdahunyadi várral, az európai gótikus várépítéssel egyik remekével kezdtük, amely nélkül ugyancsak nincs magyar történelem; majd útban Gyulafehérvár felé, Alvincen megnéztük az enyészet martalékává vált Martinuzzi-kastély falmaradványait, valamint Kinizsi Pál eldugott mellszobrát a vasútállomás mellett. Gyulafehérváron a főszékesegyházat csodáltuk meg, és megilletődve hajtottunk fejet Hunyadi János, János Zsigmond, Bethlen Gábor és más erdélyi nagyságok szarkofágjai, illetve síremlékei előtt. A fejedelmi székváros után a nagyenyedi kollégium következett, amely annyi értékes embert adott a magyar kultúrának, és amelyet számomra Jókai tett halhatat-

lanná. Aztán egy kis kitérővel Torockó a három csúcsú Székelykövel, és onnan Tordán át Felek, majd a Kolozsvár előtti benzinkút, ahol Gyuriék vártak ránk.

Az éjszakát Gyuriéknál töltöttük, ám oly módon, hogy kivittek és bejelentettek bennünket a Felek-tetőn lévő kempingbe. A Trabantunkat pedig a lakásukhoz közeli magyar konzulátus épülete mellett hagytuk, mintha a konzul vendégei lennénk. Másnap a szokásos turistalátványosságok Kolozsváron, amilyen mértékben ez egy 8 éves gyermek számára elviselhető volt. Neki leginkább a Botanikus Kert tetszett, mi meg úgyis láttunk már korábban minden fontos építészeti emléket. Az este emelkedett hangulatban telt el, köszönhetően Ilonka áfonyalíkjének, amelyet egy nagy üvegedényből méricskeltünk ki, mindaddig, amíg az edény alján már csak a vastag gyümölcsréteg maradt. Nem először és nem utoljára tapasztaltam meg, hogy az ekkor már tényleg nagyon inséges ellátási viszonyok ellenére erdélyi barátaink mennyire igyekeztek mindig kitenni magukért. Nekünk egyszerű volt vendégül látni őket Magyarországon, nekik viszont valószínűleg hetekig gyűjteni kellett a húst, vaját és egyebeket, hogy semmiben se szenvedjünk hiányt.

Másnap reggel ismét Torda felé indultunk, hogy Segesvár, Fehéregyháza és Székelykeresztúr érintésével, és a közbeeső Petőfi-emlékhelyek felkeresésével a Hargitán át Tusnádfürdőig jussunk. Ez sikerült is, ám közben történt egy kis malőr. Radnót környékén defektet kaptunk, amire akkor jöttünk rá, amikor megálltunk a radnóti kastély udvarában, ahol elvileg egy mezőgazdasági szakközépiskola működött, mi azonban annyi traktort láttunk, hogy gépállomásnak néztük. Elkezdtem a kerékcserét, amiben nem mutathattam túlzott ügyességet, mert az egyik román traktoros néhány perc után kivette kezemből a szerszámokat, és gyorsan megoldotta a számomra bonyolult műveletet. S bár egy szót sem tudott magyarul, valahogy azt is megértette velünk, hogy Marosvásárhely előtt lesz egy nagy javítóműhely, ahol biztosan megragasztják a kilyukadt kereket, s így nem kell tovább pótkerékkel mennünk. Így is lett. A munkáért sem a román traktoros, sem a vásárhelyi magyar szerelő nem fogadott el pénzt. Menjenek Isten hírével – búcsúzott el tőlünk az utóbbi.

Tusnádfürdőn az Olt melletti kempingben aludtunk, amely azóta – Tusványos néven – a Fidesz szokásos nyári rendezvényének színhelye-

ként híresült el. A táborban – különösen a németországiakkal és az ausztriaiakkal összevetve – meglehetősen rideg körülmények uralkodtak. Ám mindenért kárpótoltak bennünket a természet szépségei, a hatalmas fenyőfák, az ózondús levegő és az Oltban fickándozó halak látványa. Másnap irtózatosan sűrű programot bonyolítottunk le: egy napon belül megjártuk a Szent Anna-tavat, Kézdivásárhelyt, Gelencét és Zágont, s visszafelé még Kisbacont is, Benedek Elek emlékének adózva. A hatalmas ősfák közötti emlékházat sajnos nem nézhettük meg, mert 5 után néhány perccel érkeztünk, és a múzeum már bezárt. Igaz, két vagy három idős hölgy – mintha csak a Monarchia idejében lennénk – békésen teázott az egyik hatalmas fa alatt, s ők elvileg beengedhettek volna bennünket, ám nem tették, hiszen *tea-time* idején zavartuk őket. Nem is igen értették, hogy mi, trabantos barbár emberek erre miért nem jöttünk rá magunktól.

Háromszéki kirándulásaink során ennél sajnos nagyobb baj is történt. A templomszolga vagy „kulcsos ember” leányunokájával Gergő felmászott a gelencei harangtoronyba, s lefelé jövet olyan szerencsétlenül csúszott meg a falépcsőn, hogy egy kiálló szög felszakította a fejbőrét. Az első pillanatokban csak azt láttuk, hogy ömlik fejéből a vér, s azonnal vittük volna a helyi orvoshoz. Ez azonban nehezebb feladatnak bizonyult, mint gondoltuk. A kislány ugyanis, akit magam mellé ültettem navigátornak, egyszerűen képtelennek bizonyult világos iránymegjelöléseket adni. Ahelyett, hogy azt mondta volna: jobbra, balra vagy egyenesen, mindig a helyi viszonyítási pontoknak megfelelően próbált utat mutatni, s nem értette, hogy én miért nem kanyarodok, ha egész világosan megmondtam, hogy a következő nagy jegenyefától egyenesen a Pista bácsi háza felé kell menni. Végül megérkeztünk, a rendelőben viszont kiderült, hogy az orvosnak sem fertőtlenítőszer, sem kötszere nincs. Gyorsan kinyitottuk az autó mentőládikáját, amely minden ilyen esetre szükséges dolgot tartalmazott. Szerencsére kiderült az is, hogy Gergő koponyája nem szakadt be, sőt a seb sem olyan mély, hogy össze kellene varrni vagy kapcsolni, elegendő, ha fertőtlenítés után gézzel bekötik. Ez is történt. Úgyhogy az út hátralevő részét Gergő egy helyes kis turbánnal a fején tette meg.

Az éjszakát ismét a tusnádi kempingben töltöttük, s másnap este már Kolozsváron voltunk Gyuriéknál. Most Székelyudvarhelyen át mentünk, s csak Farkaslakán és Korondon álltunk meg. Mindenki

tudja, miért: Korondon „cserepeket” vásároltunk, Farkaslakán Tamás Áron szülőházát néztük meg. Kolozsvárra érve Ilonka megvizsgálta Gergő sérülését, és megnyugtatót bennünket, hogy semmi komoly baj nincs, a kötést is levehetjük a szépen hegedő sebről. Elegendő egy kis gézt rajta hagyni ragtapasszal. Másnap indultunk haza. Útközben három helyen álltunk meg: Kalotaszegen, pontosabban Körösfőn, amely Korondhoz hasonlóan már akkor is a turista-attrakciók közé tartozott; a Királyhágón, ahol a mai éttermeknek még nyomát sem láttuk, a fő vendéglátóipari létesítmény egy fabódé volt, amelyben már Coca-Colát is árultak; s végül hosszabb időre Nagyváradon, a Pece-parti Párizsban. Itt is mindent elég leromlott állapotban találtunk. A székes-egyház, a híres, Ady által megörökített Kanonok-sort és a főteret egyaránt. Talán mondanom sem kell: a sétálóutca sem úgy nézett ki akkor, mint ma. Ennek ellenére jólesett a városban kicsit flangálni és bámészkodni. Ezért elég későn indultunk útnak, aminek – autópálya akkor még nem lévén – az lett a következménye, hogy hajnalra értünk haza. Fáradtak voltunk, de már útközben elhatároztuk, hogy a következő nyáron a régi Magyarország egy másik részét, a Felvidéket járjuk be.

1992

A következő hét évben – különböző okok miatt – nem jártam Erdélyben. 1992 augusztusában azonban újra rászántam magam egy turistaútra. Részben magam, részben német barátaim, Walter Pietsch wiesbadeni történész, felesége Rosina és anyósa, a magyar-sváb származású, 1945 után kitelepített Mária néni miatt, akiknek sokat meséltem Erdélyről és Erdély szerepéről a magyar történelemben. Ezért égtek a vágytól, hogy a maga valóságában is lássák azokat a természeti szépségeket és magyar történelmi emlékeket, amelyekről addig csak az én tolmácsolásomban hallottak. Gondosan előkészítettem mindent, jó előre lefoglaltam az éjszakai szállásokat, és bíztam benne, hogy az elmúlt két évben a viszonyok ott is jobbra fordultak. Mint rövidesen megtapasztaltuk, ez csak részben következett be.

A határátkelés valóban gyorsabb és zökkenőmentesebb volt, mint 1985-ben, amikor utoljára volt dolgom román határőrökkel és vámosokkal. Nagyváradot ugyan még mindig lerobbant állapotban találtuk, a monumentális méretű római katolikus székesegyház, a Kanonok-sor

és a püspöki palota kertjének Szent László szobra azonban így is megindító élménynek bizonyultak. Legközelebb a Királyhágón álltunk meg néhány percre, gyönyörködni az erdőkkel borított környező hegyekben, majd Kolozsváron, ahol Lázár Gyuri édesanyja várt bennünket. Gyuri és Ilonka sajnos már nem várhattak, mert – élve a kínálkozó lehetőséggel – 1986-ban Budapesten és Bécsen át „disszidáltak”. Végül Kanadában kötöttek ki, majd átköltöztek az Egyesült Államokba, ahol mindketten szép karriert csináltak. Gyuri jól menő pszichológus magánpraxissal, Ilonka pedig egy nagy kórház vezető főnővére. Erzsi nénivel Gyuriék távozása után is kapcsolatban maradtam, s amikor fiát ment látogatni 1991 karácsonyán, jövet és menet nálunk szállt meg Gödön. Késő délután érkezünk meg, úgyhogy az út porának lemosása után azonnal taxiba ültünk, és a Fellegvárba vitettük magunkat, ahol a Belvedere teraszán vacsoráztunk. Bár Kolozsvár akkor még nem csillogott-villogott annyira, mint manapság, az alattunk kigyulladó fények és a félhomályba burkolózott épületek kontúrjai így is gyönyörű látványt nyújtottak.

Másnap városnézés következett, majd a következő nap indultunk a Székelyföldre. A tordai hasadék és Marosvásárhely érintésével érkezünk meg Székelyudvarhelyre, ahol Erzsi néni egyik ismerőse engedte át számunkra lakótelepi lakását, miközben ő és a családja a víkendházukban éjszakáztak. A lakás elég nagy volt ahhoz, hogy kényelmesen elférjünk, tusolni is lehetett hideg és meleg vízben, ám a múlt nyomaiba itt is, ott is belebotlottunk. Először akkor, amikor kinyitottuk a hűtőszekrényt, hogy italainkat behűtsük és a jégakkukat megfagyasszuk. A fridzsider felső polcáról ugyanis, miután kinyitottuk, egy szépen megtisztított disznófej nézett ránk, az alsó polcokat pedig teljesen beborították a sonkák, szalonnák, kolbászkok és hurkák. Vendéglátóink nyilván disznót vágtak délelőtt vagy előző nap, s a lakótelepi körülmények között más lehetőségük – sózás, füstölés – nem lévén, ily módon kívántak gondoskodni a család húsellátásáról. A másik meglepetés az étteremben ért bennünket, ahol a pincér szenttelen közönnnyel az arcán hagyta, hogy percekig tanulmányozzuk az étlapot, és ki-ki kiválassza magának a fogára való ételt. Majd, amikor elkezdtük leadni a rendelést, sajnálkozva közölte, hogy húsételként csak flekkent tud hozni. Úgyhogy végül mindenki flekkent evett, ami jó fokhagymás volt, viszont rettenetesen rágós és mócsingos.

A következő két napot a Székelyföldön töltöttük. A Kriterion Kiadó vendégházában laktunk, amit egyik kollégám közvetítésével Demeter Attila biztosított a számunkra. Innen mentünk el egyik nap a Szent Anna-tóhoz, amelyben meg is fürödtünk, valamint Kézdivásárhelyre és Sepsiszentgyörgyre. Háromszék, illetve Kovászna megye minden nevezetességének a megtekintésére az egy nap természetesen kevésnek bizonyult, de Gelencét és Zágont azért beleszorítottuk. Másnap az Olt völgyében északra indultunk, Madéfalva és Csíkszentdomokos érintésével egészen a Gyilkos-tóig és a Békás-szorosig, ahol a régi magyar határon is átmertünk, és egy nagy víztározó mellett jöttünk vissza. Harmadnap a Mezőségen át indultunk vissza Kolozsvárra, ahol ismét Erzszi néninél éjszakáztunk. Másnap reggel ajándékvásárlás következett a Főtér körüli üzletekben, majd Zilahon és a Szilágyságon át Szatmárnémetiig autóztunk, hogy még aznap este megérkezzünk Gödre. A maradék pénzünket az egyik szatmárnémeti cukrászdában vertük el, ki süteményre, ki fagyalatra. A következmények szempontjából ez teljesen mindegy volt – mindenki megbetegedett. Mária néni már a megérkezésünkkor hányt és szédelgett, Rosina és Walter másnap reggel, én pedig miután felkerekedtek és elindultak a Balatonhoz. Nem tudtunk másra gondolni, mint a szatmárnémeti édességekre, amelyek feltehetően romlottak voltak. No de mindenki túlélte, és egy szép élménnyel mindenki gazdagabb lett. Német barátainak ezen túlmenően a dalkultúrája is gazdagodott: az út során megtanítottam őket a *Székely Himnuszra* és a *Maros vize folyik csendesesen...* kezdetű magyar nótára, melyekre Mária néni emlékezett is valamennyire.

2000

1993 és 1998 között nagyrészt az Egyesült Államokban tanítottam. Legközelebb ezért csak 2000 októberében jutottam el Erdélybe, és akkor is csak rövid időre. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság vezetője, az ismert zeneszerző, Csíky Boldizsár hívott meg egy előadásra. Ekkor már elég jól ismertek a szakmában, sőt azon kívül is, amit részben 1991-ben megjelent Bethlen életrajzomnak, részben az 1999-ben kiadott *Magyarország története a XX. században* című munkámnak köszönhettem. A 20. századi magyar irodalmi és kulturális életről kértek előadást, amelyet történelmi intézményben: a Teleki Tékával majdnem szembeni Bolyai Farkas Líceum dísztermében tar-

tottam meg, telt ház előtt. Megható volt a szeretet, amellyel körülvettek. Többen könyveimmel érkeztek, melyeket dedikáltattak. Mivel még ugyanezen a héten Genovában kellett előadást tartanom, csupán egy éjszakát és egy napot töltöttem a városban, ám egy találkozást Sütő Andrással így is megszervezték számomra. Sütő Csoóri Sándorral együtt a népi írók utolsó generációjához tartozott; könyveit ismertem, Budapesten bemutatott drámáit láttam, úgyhogy könnyen szót értettünk. Átadtam neki Bethlen biográfiám új kiadását, amit ő – elolvasása után – szép levélben köszönt meg. Időnként később is váltottunk levelet. 2001-ben elküldtem neki akkor megjelent Trianon-könyvemet, melyre így reflektált: könyved „alapmű, nemzeti tankönyv”; „nemzetnevelő és a keserves magyar kiútkeresésben eligazító munka”. Hozzá-tette: „roppant szakadék tátong a magyar nép és tudós történészei között. Döbbenetes az általános tudatlanság, s nem csupán a kétkezi munkások világában, hanem értelmiségi szinten is.” Majd ezekkel a lényeglátó sorokkal fejezte be levelét: „Trianonra nincs gyógyír. A Trianon-szindróma soha el nem múlik, de lényegesen enyhíthető a határon túli magyarság számára biztosított autonómiával, az önrendelkezés megvalósításával. Számodra ebben csak az lehet talán újdonság, hogy az általános határmódosítási álmok földjén kénytelen vagyok azt mondani: más járható út a távoli jövőben sem mutatkozik.”

Sütő András 2006-ban meghalt; a sors megkímélte attól, hogy a magyar kormányférfiak józan nézeteivel ellentétes 2020-as kinyilatkoztatásaival és kegyeltjeik, köztük Erdélyből elszármazott vérei ámokfutásával kelljen szembesülnie.

2004–2008

A 2002–2003-as tanévben tanítottam utoljára az Indiana Egyetemen, Bloomingtonban. Ezt követően ezért megszorodtak európai és Európán belüli Kárpát-medencei útjaim. Erdélyben 2004-ben, 2005-ben, 2007-ben és 2008-ban jártam. 2004-ben A Castellum Alapítvány hívott meg, amely a Magyar Történelmi Családok Egyesületének, vagyis a magyarországi arisztokraták társaságának erdélyi fiókszervezete. Rendezvényükre, melynek Bethlen szülőhelye, Gernyeszeg adott otthont, Torma Miklós, az egyesület elnöke invitált azzal, hogy az Egyesült Államok II. világháború alatti békeelőkészítő bizottságának erdélyi terveiről beszéljek. Ezeket én tártam fel még 1991-ben a washingtoni

nemzeti levéltárban, s 1992-ben magyarul és angolul egyaránt közzétettem őket. Rajtam kívül előadott Kovács András, kolozsvári művészettörténész, egyetemi tanár, aki az erdélyi magyar kastélyok siralmas állapotáról beszélt, valamint Vekov Károly (de lehet, hogy Tófalvi Zoltán), aki az erdélyi főnemeselek 1945 utáni meghurcolásáról és anyagi kifosztásuktól, továbbá a restitúció lehetőségeiről referált. A rendezvény moderátora a valóban régi múlttal rendelkező Hallerek egyik leszármazottja, Haller Béla középiskolai tanár volt. Nem éreztem rosszul magam, az ebéd után mégis siettünk vissza Marosvásárhelyre, hogy ott is időzhessünk kicsit. Útitársunk a gyerekkorától béna, ezért kerekesszékkal közlekedő, ám élénk szellemű Bethlen Anikó grófnő volt, akit futólag már 2000-ben megismertem. Legfőbb beszédtemánk az akkor kezdődő restitúció volt, amelynek keretében Anikó asszony a keresdi családi kastély és a Kelemen-havasokban fekvő többezer holdas erdőbirtok visszaszerzésére törekedett. Úgy tudom, hogy néhány éves küzdelem után ez sikerült is neki.

A 2004-es erdélyi utazás egyébként nemcsak a fentiek miatt emlékezetes számomra, hanem azért is, mert Marosvásárhelyről addig nem járt útvonalon: Koltó, Nagybánya és Máramarossziget érintésével utaztunk haza. Augusztus közepén jártunk, kicsit korábban, mint amikor Petőfi a *Szeptember végéig* írta, úgyhogy a „bérci tetőket” még nem fedte hó. A koltói Teleki-kastély Petőfi emlékszobájának ablakán kitekintve mégsem tudtam másra gondolni, mint a költő halhatatlan soraira s a miliőre, amely megihlette. A nagybányai művésztelepet, amelyet akkor is használtak, sajnos csak kívülről tudtuk megnézni, s csalódást okozott Máramarossziget is, ahol az egykori zsidónegyednek a nyomait sem találtuk. A város főterét és néhány fontos középületét, például az I. világháború előtt épült szecessziós kultúrpalotát és a piarista főgimnáziumot, amely ma is középiskola, szépen rendbe tették. Terveztük a Börtönmúzeum megtekintését is, ahol 1945 után többek között Iuliu Maniu, erdélyi román parasztpárti vezető, az 1918–19-es egyesülés egyik fő machinátora, Iuliu Hossu görögkatolikus püspök és néhány évig Márton Áron is raboskodott, ám még az est leszállta előtt Magyarországon akartunk lenni, úgyhogy indulnunk kellett Szatmárnémeti felé.

2005 novemberében a *Korunk* által rendezett kolozsvári konferencián vettem részt Ormos Mária, Gyarmati György, L. Balogh Béni, Stefano Bottoni és a művészettörténész Sümegi György társaságában. Az

erdélyi magyar történészeket Kovács Kiss Gyöngyön kívül, aki az egész kollokviumot szervezte, Lázok Klára, László Márton, Novák Csaba Zoltán és Gagy József képviselte. A konferencia meglehetősen tág témáján (*Társadalomátalakító elképzelések és a hatalom mechanizmusai a Kárpát-medencében 1944/45–1968*) belül az erdélyiek inkább az 1945 utáni átalakulás társadalmi vonatkozásairól, mi magyarországiak – Béni, Gyuri és én – az 1940 és 1947 közötti diplomáciai körülményekről, míg Ormos és Bottoni 1956-ról beszéltek.

A *Korunk* munkatársai és Cseh Áron, a kolozsvári magyar konzul kiváló vendéglátóknak bizonyultak. Az egyik közös vacsorára felvonultatták számunkra a kolozsvári szellemi élet számos prominensét, köztük Szilágyi Istvánt, akinek a művei az utóbbi fél évszázad magyar prózairodalmának kimagasló csúcsát jelentik; a konzul által adott ebéden pedig többek között Gálfalvi Zsolttal tudtam szót váltani. Kovács Kiss Gyöngy és Kántor Lajos, akiket már egy 2001-es budapesti konferencián megismertem, a *Korunk* támogatására kértek, amit én természetesen örömmel megígérttem, és a későbbiekben igyekeztem is beváltani. Lajos inkább balra hajlott, Gyöngy inkább jobbra, de mindkettőjüket jellemezte a nemzeti beállítottság, valamint Erdély és különösen Kolozsvár szeretete, ami jól összefért európaiságukkal. Ugyanazt a nyelvet beszélték, mint én, úgyhogy mindhárman sejtettük, nem utoljára cseréltünk eszmét közös dolgainkról. A két-három napos kolozsvári tartózkodás érdekes epizódja volt a Rudnai Gyula tanítványai közé tartozó, 1998-ban elhunyt Miklóssy Gábor impozáns műtermében tett látogatás, amit Sümegi Gyuri szervezett meg. A művész fia, Miklóssy Gábor fotóművész ugyancsak kiváló vendéglátónak bizonyult: nemcsak állami díjas apja festményeivel ismertetett meg bennünket, hanem a különféle erdélyi gyümölcsök párlatainak ízvilágával is.

2007 őszén hosszabb erdélyi körutat tettem, pontosabban tettünk, mert Éva ezúttal is velem jött. Kolozsváron kezdtük, ahol ekkortájt szerveződött meg a *Korunk* Akadémia, amely havi rendszerességgel magyarországi és erdélyi magyar társadalomkutatókat hívott meg késő délutáni előadásra és beszélgetésre. Kovács Kiss Gyöngy felkérésének megfelelően ezúttal Bethlen Istvánról és koráról beszéltem mintegy 40-50 érdeklődő egyetemistának, kollégának és különféle hivatást űző értelmiséginek.

Következő állomásunk Csíkszereda volt, ahová Segesvár, Fehéregyháza, Székelykeresztúr és Székelyudvarhely érintésével érkeztünk meg, a Hargitán át. Éva nagyon régen, 1985-ben járt errefelé, én Walterékkal 1992-ben. Az eltelt 15-20 évben a falvak világa nem sokat változott. A parasztok ugyanúgy öltöztek és ugyanazokon a gumikerekes szke-reken közlekedtek, mint évekkel korábban. Legfeljebb a háztetők némelyikére szerelt parabolaantenna jelezte, hogy a világ számukra is jobban kinyílt, és a Duna Tv-nek köszönhetően az anyanyelvi kultúrához való hozzáférés lehetőségei is javultak. A városok, mindenekelőtt Székelyudvarhely, sokkal többet változtak. A központokban ugyanolyan gyorséttermek hívogatták a fiatalokat, mint Magyarországon, itt is szaporodtak az üvegépületekben berendezkedő bankok, modernizálódtak a benzinkutak, s a külső kerületekben számos új üzletház, autókereskedés és ipartelep nőtt ki a földből. Homoródfürdőn a borvíz ugyanolyan finom volt, mint régen, ám időközben új étterem és vendégház (Lobogó) nyílt, megjelentek a turistacsalogató árusok, s számos más jel is arra utalt, hogy a híres forrás körül egy új turistaközpont kezd kialakulni. Az étteremben mindaz kapható volt, ami másutt; egy fiatal helyi társaság, amely elegáns nyugati sportkoszikon érkezett, nem pacallevest, pizstrángot vagy más helyi specialitást, hanem bélszínt rendelt véresen, és ebédjük elfogyasztása után körülbelül olyan öntudattal és sebességgel hajtottak el Csíkszereda felé, mint a fiatal magyarországi „üzletemberek” nyaranta az egyik balatoni üdülővárosból a másikba.

Csíkszeredán Biró A. Zoltán, a 2000-ben létrehozott Sapientia Egyetem Társadalomtudományi Karának dékánja és Bodó Julianna, a kar oktatója vártak, akik korábban a helyi Antropológiai Műhely vezetői, illetve meghatározó kutatói voltak. Bemutatták az intézmény könyvtárát, amely minden igénynek megfelelt, és az egyéb létesítményeket. Minden olyan volt, amilyennek az ember egy kis, de jól felszerelt vidéki egyetemet elképzel. Előadásomat az egyetem nagyelőadó-jában tartottam, amely zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel. Az 1918 és 1947 közötti időszakot kellett áttekintennem abból a szempontból, hogy hogyan és miért került Erdély kétszer is Romániához. Számos kérdést kaptam, amelyek közvetve vagy közvetlenül mindig azt firtatták, hogy végleges-e ez az állapot vagy pedig van remény? Világos volt, hogy milyen válaszokat vártak, ám szakmám megcsúfolása lett volna,

ha megalapozatlan reményeket keltek vagy erősíték bennük. A párbeszédben, amely a hallgatóság és köztem kialakult, többször felmerült a 2004-es népszavazás ügye a kettős állampolgárságról, és abban Gyurcsány Ferenc szerepe. Nos, székely atyámfiak nem titkolták véleményüket: bár ekkor már három évvel voltunk az esemény után, elemi erővel robbant ki belőlük a düh Gyurcsány és a szeretet Orbán iránt. Előbbit valamelyik útszéli fán szerették volna látni kötéllel a nyakán, utóbbit pedig legszívesebben királyukká választották volna.

Csíkszeredáról még aznap este tovább utaztunk Sepsiszentgyörgyre, ahol Hadnagy Miklós, a 2006 novemberében megnyitott Magyar Kulturális Intézet (hivatalosan: a Bukaresti Magyar Kulturális Központ sepsiszentgyörgyi fiókiintézete) vezetője fogadott bennünket. Az *új Magyarország születése 1920–1947* címmel meghirdetett előadásom, amely tartalmilag azonos volt a csíkszeredaival, itt is jelentős számú érdeklődőt vonzott. A helyi lap (*Háromszék*) tudósítása szerint a Bod Péterről elnevezett Megyei Könyvtár nagytermében egyetlen szabad ülőhely sem maradt. Hallgatóim között volt Erdő Ernő és Cserey Zoltán, akiket 1980 óta ekkor láttam viszont először. Mit mondjak, ők sem fiatalodtak, jó kedélyüket és humorukat azonban megőrizték; Ernő egyike lett az RMDSZ helyi aktivistáinak. Az előadás előtt adott interjúmban és a hallgatóság kérdéseire válaszolva itt is elmondtam, hogy nem „revízióban érdemes gondolkodni, hanem sokkal inkább az anyaországi magyarság és a szomszédos országokban élő magyarság kötelekeinek az erősítésében, az Unión belül”.¹ S ehhez – az azóta történt, illetve nem történt fejlemények tükrében meglehetősen optimistán – hozzátettem: „Ma Magyarország Romániával együtt egy olyan nemzetközi közösségnek a része, amelynek a pénze majdnem közös, a határok megszűnőben vannak, és minden további nélkül elképzelhető, hogy egy-két évtizeden belül bevezetik az európai állampolgárságot. Tehát egy romániai magyar vagy román ugyanolyan útlevelemmel utazik majd, mint akármelyik másik európai polgár.”²

1 Erdős Zsófia: Ne tápláljunk mítoszt, tévhitet. *Új Magyar Szó*, 2007. október 20–21. Színekép, 1–2.

2 Erdős Zsófia: A revízió ma nem szalonképes a nemzetközi politikában. *Székely Hírmondó*, 2007. október 24.

Negyedik erdélyi utam 2008 májusában viszonylag rövid ideig, mindössze két napig tartott. Kora délután megérkeztem Kolozsvárra, a Korunk Akadémián megtartottam előadásom – ha jól emlékszem, Horthy Miklósról –, és másnap reggel már utaztam is vissza.

2008–2019

2008-ban munkahelyet változtattam. A pesti egyetemről, ahol 1991 óta tanítottam, levonultam Egerbe, az ottani főiskolára. Életformám, amelynek a külföldi utak évek óta szerves részét képezték, azonban egyáltalán nem változott meg. 2003 és 2008 között évi átlagban hatszor utaztam külföldre szakmai céllal. A 2009 és 2019 közötti 11 évben viszont összesen 83 alkalommal, vagyis évente több mint hétszer. A célországok rangsora azonban módosult. Erdély, ahol a 11 év során összesen 32 alkalommal fordultam meg, minden más országot megelőzve messze az élre tört. Párizsban tízszer jártam, lényegében tehát évente egyszer, az ugyancsak „előretört” Szlovákiában kilencszer, Ausztriában hétszer, Finnországban ötször, Varsóban, Svájcban és a szerbiai Bácskában háromszor-háromszor, Dél-Koreában kétszer, Írországban, Kanadában, Portugáliában, Izraelben és Németországban egyszer.

Erdély élre kerülését három tényező okozta. Részben a kolozsvári Korunk Akadémia, amely 2007-től 2020-ig, a járvány megjelenéséig más-más tematikával minden évben előadás-sorozatot hirdetett, s ezek szervezője, Kovács Kiss Gyöngy egy-egy előadás erejéig ezekre – számos magyarországi történész mellett – engem is évente meghívott. 2010-től Gyöngy a *Korunk* szerkesztőbizottságának – ott grémiumnak mondják – munkájába is bevont, s a folyóirat szerkesztősége ugyanebben az évben az évről évre kiadott Korunk Kulcsa díjjal jutalmazott. A magyarországi történészek közül az elmúlt években ugyanebben az elismerésben részesült Szakály Sándor, Gyáni Gábor, Zsoldos Attila és Hermann Róbert.

Előadásaim közül, melyeket a Korunk Akadémia szervezésében tartottam, legemlékezetesebb a 2015. augusztusi, amelyet *Horthy Miklós emlékezete* címmel hirdettünk meg a Kolozsvári Magyar Napok keretében. Valami félreértés vagy tudatos félrevezetés okán a kolozsvári és a bukaresti román médiumok némelyike úgy vélte, hogy a rendezvény célja a kormányzó emlékének ápolása és kultuszának

erdélyi terjesztése. Ezért már napokkal a rendezvény előtt olyan újsághírek és internetes kommentek jelentek meg, amelyek meglehetősen felizgatták a kedélyeket. A rosszindulatú és/vagy félreértésen alapuló propagandának két következménye lett. Az egyik: az Erdélyi Múzeum-Egyesület előadóterme zsúfolásig megtelt érdeklődővel. Egy ilyen előadásomon korábban és azóta is 40-50 ember szokott megjelenni. Most viszont legalább 150-200-an szorongtak, akiknek egy része a terembe se fért be, hanem – mint a helyi lapok tudósítottak róla – „A csilláron lógás esete forgott fenn”, s azok, akik kiszorultak, „az előtérben, valamint a körfolyosón hallgatták, a nyitott ablakokon keresztül, az előadást”.³ A másik: nemcsak a kolozsvári magyar tv, rádió és újságok, hanem a helyi és bukaresti román tv-csatornák és egyéb médiumok tudósítói is felvonultak. Gyöngy, aki érthető okokból meglehetősen izgult, ezért jó előre gondoskodott előadásom szinkrontolmácsolásáról. Bevezetőjét is, melyben világossá tette, hogy nem megemlékezésről, hanem emlékezetpolitikáról és historiográfiáról lesz szó, két nyelven mondta el. Mi ezt természetesen előre tudtuk, román barátainkban azonban csak előadásomat hallgatva és a vetített képeket látva tudatosult, hogy – népiesen szólva – lyukra futottak. Miután szemben ültek velem az első sorokban, láttam, hogy hogyan ül ki az arcukra a csalódottság, majd hangolódnak rám, és kezdenek mosolyogni poénjaimon. Az előadás után – mint magyar barátaink elmondták – morgolódva és méltatlankodva tekerték össze kábeleiket, szerelték le kameráikat, és jutottak arra a konklúzióra, hogy ezért kár volt Bukarestből Kolozsvárra utazni.

A Korunk Akadémia hallgatói túlnyomórészt idősebb kolozsvári értelmiségiek és az egyetem magyar diákjai közül kerültek ki. 2008-ban vagy 2009-ben eljött előadásomra a modern kori magyar történeti tanszék vezetője, Csucsuja István és a Bölcsészkar magyar dékán-helyettese, Rüszt-Fogarasi Enikő is. Az eseményt záró informális beszélgetés során jelezték, örülnének, ha meglátogatnám őket az egyetemen, és szót válthatnánk esetleges együttműködésünkről. Erre

3 Szabadság, 2015. augusztus 21. 4. Romsics Ignác: Horthy Miklós emléke megosztja a társadalmat. <https://foter.ro/cikk/tag/a-padlorol-jelentjuk/> (Alig fértünk Horthy miatt); <https://www.erdon.ro/erdon-helyi-hirek/horthy-miklos-emlekezete-108492/> (Horthy Miklós emlékezete); <https://www.maszol.ro/index.php/kultura/51820-romsics-ignac-a-horthy-kultusz-es-az-ellenkultusz-is-meg-sokaig-fennmarad>.

rövidesen sor is került. Bemutattak a történelmet oktató magyar professzoroknak, és jelezték: szívesen vennék, ha a magyar program külső előadójaként tartanék náluk előadásokat. Abban maradtunk, hogy néhány napba sűrítve minden év tavaszán tartok egy-egy félévesnek minősülő kurzust. A lehetséges témák közül a magyarországi rendszerváltozás történetét választották, kelet-európai kontextusba ágyazva. Először 2010 tavaszán tartottam egy ilyen összevont kurzust, majd ettől kezdve 2020-ig minden évben. Gyakori erdélyi útjaimnak ez lett a második oka.

A Babeş-Bolyai Románia legnagyobb és akadémiai szempontból legjobb egyeteme. Hallgatóinak a létszáma 2008–2009-ben elérte a 43 ezer főt; 2015-ben 41 ezren iratkoztak be az akkor működő 21 karra. A magyar hallgatók száma kisebb-nagyobb ingadozásokkal 7 ezer körül mozgott, akiket 500 magyar tanár oktatott 74 alapszakon és 42 mesterszakon. Itt képezték és valószínűleg még ma is itt képezik a romániai magyar egyetemisták többségét: leendő tanárokat és tanítókat, színészeket és papokat, mérnököket, biológusokat, közgazdászokat, régészeket, könyvtárosokat, informatikusokat és még egy sereg más szakma művelőjét. A különböző történeti tanszékek és programok összevonásával 2012-ben létrejött a Magyar Történeti Intézet, amelynek 13 főállású tanára 40-50 történelem alapszakos és félannyi mesterszakos hallgatót tanított. Az intézet igazgatója 2016-ig Pál Jutka volt, azóta a 19. századi Erdély történetével foglalkozó Nagy Róbert.⁴

Az első egy-két évben jelentős érdeklődés mutatkozott óráim iránt, ám miután megszokott jelenséggé váltam a Jókai utcai Történeti Intézetben és az 1872-ben alapított egyetem régi, neoreneszánsz stílusú Farkas utcai épületében egyaránt, csökkent hallgatóimnak a száma. Az utolsó néhány évben 15-20 diák jelent meg az óráimon. Noha minden alkalommal PP-prezentációkkal illusztrált előadásokat tartottam, igyekeztem a diákokat is szóra bírni. Meglepett, hogy a nem értelmiségi szülőktől származók többsége arról számolt be: családjuk és rokonságuk körében ahhoz hasonló nosztalgia érzékelhető a Ceauşescu-korszak, mint Magyarországon a Kádár-korszak iránt. Ezt azzal magyarázták, hogy bármily szegényesen is, de akkor létbiztonságban éltek,

4 https://hu.wikipedia.org/wiki/Babe%C8%99%E2%80%93Bolyai_Tudom%C3%A1nyegyetem

s a politikai demokrácia hiánya őket – eltérően az értelmiségtől – nem nyomasztotta.

A tantermek többsége, legalábbis azok, amelyekbe engem beosztottak, fel volt szerelve modern technikával, s ha nem, akkor kaptam hordozható eszközöket. Ezek mozgatásában és minden más felmerülő ügyben éveken át Hunyadi Attila segítségére számíthattam, akit a Habsburg Intézet ösztöndíjasaként ismertem meg a 2000-es évek közepén Budapesten, s aki időközben a Magyar Történeti Intézet adjunktusa lett. Attila minden más téren is nagyon készséges vendég-látónak bizonyult. Egyik évben Bonchidára vitt el, ahol Bánffy Miklós kastélyának renoválását, illetve újjáépítését szemléltük meg; máskor Kallós Zoltánnal és válaszüti szórványkollégiumával ismertetett meg; ismét máskor Mérőre látogattunk, ahol barátai éltek; s vele néztem meg a kolozsmonostori apátság romjait és a 11. századi Fájdalmas Szűzanya plébániatemplomot, valamint a kolozsvári ONCSA-házakat is. Színházjegyeket szerzett, s többször vitt el sörözni vagy vacsorázni a Bulgakovba és a város más, fiatalok által kedvelt kultikus műintézményeibe, kultúrkocsmáiba, ahogy a diákok hívták őket. Az évtized közepén Attila helyébe az intézet fiatal tanársegédje, Fodor János lépett, akit kolozsvári tanárkodásom kezdetén hallgatóként ismertem meg, s aki néhány évvel később az irányítással doktorált.

Az egyetem általában az intézmény Plopilor utcai sportcentrumához tartozó nagy és modern vendégházában helyezett el, amely minden szempontból megfelelt az igényeimnek. A létesítményhez modern sportuszoda tartozott, amelyet igyekeztem naponta – általában reggel – felkeresni. Szállásomtól közvetlen villamosjárat vitt a Magyar Színházig, vagy ha akartam, még tovább, a Szamos parti Széki palotáig. Ám ha az időm és az időjárás is engedte, inkább gyalogosan tettem meg ezt a jó 30 percnyi utat olykor a Szamos partján, a 2011-ben átadott és 50 ezer fő befogadására alkalmas, impozáns Aréna mellett elhaladva, máskor az árnyas Sétatér fái között, az egykori Uri Kaszinót és a bukdácsoló vadkacsákkal tarkított kis tavacskát érintve.

Rövidesen kiderült, hogy Enikő és a magyar történeti program más vezetői nemcsak mint egyszerű óraadóval vagy vendégtanárral, hanem a beindítani tervezett magyar nyelvű PhD-képzés potenciális témavezetőjeként is számolnak velem. Ahhoz ugyanis, hogy egy ilyen programot akkreditáltassanak, nem rendelkeztek elegendő kvalifikált oktató-

val. Ezért Benkő Elek, kolozsvári születésű, de budapesti régész-kollégám mellett engem is felkértek, hogy legyek Doktori Iskolájuk professzora. Miután igent mondtam, annak rendje és módja szerint leküldték a papírjaimat – CV, publikációs jegyzék stb. – Bukarestbe, és kérték akkreditálásomat. Ezt minden további nélkül megkaptam, ami Románia EU-tagsága (2007-től) nélkül aligha történt volna meg.

2013 szeptemberében tartottuk az első felvételi beszélgetéseket. Rám két diákot osztottak: az ösztöndíjas Fodor Jánost és a költségtérítéssel Benkő Józsefet. János Marosvásárhely interetnikus viszonyait kívánta feltárni a 20. században, azzal a céllal, hogy történeti magyarázattal szolgáljon az 1990-es véres összeütközésekhez. Miután belátta ennek nehézségeit, amelyekre kezdettől fogva figyelmeztettem, egyszerűbb témára váltott, és a város polgármesterének, majd képviselőjének, Bernády Györgynek az életrajzát írta meg. János maga is Vásárhely szülőtte. Bár végig magyar iskolákba járt, a közeg, amelyben szocializálódott, kétnyelvű volt, ezért a magyar szaknyelv használata okozott számára némi gondot. Végül azonban úrrá lett a problémákon, és 2016-ban summa cum laude védte meg disszertációját, amely a vásárhelyi Lector Kiadó és az EME gondozásában 2017-ben meg is jelent. Másik doktoranduszom, aki egy székelyföldi honvéd hagyomány-őrző ifjúsági szervezetet is irányított, nem bizonyult ilyen sikeresnek.

Harmadik kolozsvári doktoranduszomat, Both Noémit 2014-ben vettük fel, szintén ösztöndíjas helyre. Ő a sepsiszentgyörgyi művészeti középiskolában érettségizett, s onnan került a Babeş–Bolyaira. Noémit is megismertem már hallgatóként. Dolgozatai alapján nagyon tehetségesnek találtam, s ebben nem is csalódtam. 2019 októberében ő is summa cum laude védte meg disszertációját, melyet az 1945 utáni erdélyi történészek egyik jeles képviselőjéről, a székelyek nótáriusának is nevezett Imreh Istvánról írt. Úgy értesültem, hogy a sepsiszentgyörgyi Székely Múzeum munkatársaként is megállja a helyét. Disszertációja az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelent meg 2021 tavaszán.

Kolozsvári és erdélyi illetőségű egri doktoranduszaimmal foglalkozva úgy éreztem, segítség számukra, nekem pedig elégtétel és tanári működésem hattyúdala, ha tető alá hozunk egy közös kötetet. Ötletemet elmondtam Kovács Kiss Gyöngynek, aki nemcsak a *Korunkat* szerkesztette, hanem a Komp-Press névre keresztelt kolozsvári kiadó égisze alatt különböző könyveket is kiadott. Gyöngy megértette a javaslatom

mögött meghúzódo pedagógiai szándékot, és vállalkozott a semmiféle nyereséggel nem kecsegtető munka kiadására. A hét erdélyi fiatal (Antal Róbert-István, Both Noémi Zsuzsanna, Fazakas László, Fodor János, Főcze János, Kovács Szabolcs és Olosz Levente) tanulmányai, melyek szűkebb hazájuk 19–20. századi társadalom- és politikatörténetével foglalkoznak, a *Közelítések* című kötetben jelentek meg 2018-ban. A *Századok* recenzense, az ugyancsak fiatal erdélyi történész, Tötös Áron szerint „a tetszetős borítóval és igényes nyomdai kivitelben” megjelentetett gyűjtemény „bátran” ajánlható mindazoknak, „akik nyitottak a fiatal nemzedék tagjainak újszerű gondolatai, témái, megközelítései iránt.”⁵

Gyakori Erdély-járásaim harmadik okának megismerkedésem tekinthető Szabó Ödönnel, az RMDSZ fiatal, ám nagyon agilis Bihar megyei vezetőjével. 2010 szeptemberében találkoztunk először Szatmárnémetiben, ahol a második bécsi döntés 70. évfordulója alkalmából, a megyei múzeum által szervezett konferencián vettem részt. Ödön, aki a nagyváradi román egyetem földrajz–történelem szakán végzett 1998-ban, nem adott elő, viszont nemcsak végig ülte a másfél napot, hanem időnként kompetens módon hozzá is szólt az előadásokhoz. Az egyik szünetben megkérdezte: nem lenne-e kedvem Nagyváradra látogatni, s egy előadást tartani. Miért is ne! – válaszoltam. Bár akkor még csak Debrecenig vezetett autópálya, nem pedig a határig, mint ma, Egerből három óra alatt így is el lehetett jutni Váradra. Vagyis akár egri óráim után is elindulhattam egy esti előadásra.

Véletlenül-e vagy sem, erre már nem emlékszem, Ödön december 1-re időzítette debütálását, amiből keletkezett némi feszültség. December elseje ugyanis a románok nemzet ünnepe, mivel 1918-ban Gyulafehérváron ezen a napon mondták ki az egyesülést a királyi Romániával. Ráadásul az én előadásom is éppen ilyen témáról, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáról és annak következményeiről szólt. Tartani lehetett tőle, hogy a román jobboldal provokációnak fogja fel. Végül azonban minden incidens nélkül lezajlott a rendezvény, amelyre a Városi Művelődési Ház nagytermében került sor. A helyiség a karzatokkal együtt zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel; az első sorban

5 Tötös Áron: *Közelítések*. *Századok*, 2019/5. 1068–1071.

a város magyar notabilitásai, többek között Biró Rozália alpolgármester – 2012-től az RMDSZ parlamenti képviselője – és Tempfli József nyugalmazott megyéspüspök ültek. Tőkés László, aki Váradon és környékén Ödön nagy riválisa volt és maradt mind a mai napig, kimentette magát, a lényegében általa irányított Partium Egyetem képviselője azonban jövő év elejére máris meghívott hozzájuk egy következő váradai előadásra. A rendezvényt követően Ödönnel és néhány barátjával a szépen helyreállított sétálóutca egyik magyar éttermében, a Cyranóban vacsoráztunk, amelynek kiváló „ciorba de burtája” vagyis savanykás pacallevese, még kiválóbb rostos sült pizstrángja és a lehető legfinomabb ágyas szilvapálinkája okán a következő években szinte törzsvendége lettem.

Jól éreztem magam Váradon; hízelgett hiúságomnak a kedvesség, amellyel itt is körülvettek. Úgyhogy könnyen rábólintottam Ödön következő ötletére: szervezzünk kéthetente jelentkező történelmi tárgyú előadás-sorozatokat a téli, tavaszi és őszi hónapokban. Ők fedezik a költségeket, én dolgozom ki a programokat. Ödönék még abban az évben létrehozták a Szacsvey Akadémiát, amelynek első, 2011-es sorozata *Mérlegen a magyar történelem*, a 2012-es pedig *Történelem és személyiségek* címmel került megrendezésre. 2013-ban az *Erdély a magyar történelemben* témát jártuk körül 17 előadás keretében. Az előadások minden esetben az Ady Endre Líceum nagytermében hangzottak el, táblás közönség előtt. A sorozatnak olyan visszhangja támadt, hogy annak 2013-as őszi, döntően a 20. századdal foglalkozó rendezvényeire Kolozsvár és Marosvásárhely is bejelentkezett.

A bővítési szándék hátterében Markó Béla állt, aki 2011-ben az RMDSZ elnöki székétől, majd 2012-ben a kormány miniszterelnök-helyettesi posztjától is megvált, s a továbbiakban a Kós Károly Alapítvány elnökeként többek között az erdélyi magyarság kulturális életének szervezésével foglalkozott. Mivel Kántor Lajos és Kovács Kiss Gyöngy konkurenciát látott az RMDSZ-hez kötődő Szacsvey Akadémia és a Kós Károly Akadémia sorozatának kolozsvári megjelenésében, 2014-től Erdély „első városa” kiesett a sorból. Ott maradtak a Korunk Akadémia programjai. Megjelentek viszont a nagyobb székelyföldi városok, mindenekelőtt Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda. Úgyhogy a következő néhány évben három vagy négy helyszínen is előadtuk ugyanazokat a témákat. 2014-ben *A Kárpát-medence népei*, 2015-ben *Európa és Magyar-*

ország, 2016-ban *A magyar történelem nagy csatái*, 2017-ben *Mindennapi történelem*, 2018-ban – az évfordulóra tekintettel – *Az erdélyi magyarság 100 éve*, 2019-ben *Kelet-Közép-Európa nemzetiségei 1918 előtt és után* témakörben. 2020-ra tervezett sorozatunknak (*Forradalmárok és szabadságharcosok*) sajnos csak az első előadását tudtuk megtartani, februárban, Budai Nagy Antalról és Dózsáról. A további rendezvényeket törölnünk kellett a járvány miatt.

Előadókörútjaink során több interjút adtunk helyi lapoknak. A riportok készítése terén élen járt Szilágyi Aladár, az erdélyi újságírás doyenje, aki minden, Váradon megforduló előadóval hosszú beszélgetéseket folytatott. Ezeket a beszélgetéseket először a *Várad* vagy az *Erdélyi Riport* című folyóiratokban közölte, majd külön kötetekben is megjelentette. 2011 és 2019 között ezekből hat jelent meg. Az utolsót, amelyben 2019-es előadóink interjúi szerepeltek volna, sajnos már nem tudta megszerkeszteni. 2020 márciusában őt is elvitte a Covid.

A 9 év alatt két-három tucatnyi magyarországi és mintegy tucatnyi erdélyi magyar történészt vontam be ebbe a munkába, akik közül néhányan – Bárdi Nándor, Stefano Bottoni, Csorba László, Gebei Sándor, Kalmár János, Oborni Teréz, Szakály Sándor és Zsoldos Attila – többször is vállalkoztak a több napossá bővült előadókörútra. Azok számára, akik vezettek autót, ez nem volt annyira megterhelő, mint azok számára, akik nem. Tömegközlekedési eszközökkel megjárni Váradot és Kolozsvárt nem túlságosan komplikált, sőt, ha valaki tud a vonaton dolgozni, akkor akár produktívnak is nevezhető. Váradról vagy Kolozsvárról eljutni Marosvásárhelyre, onnan pedig a székelyföldi városokba vagy fordítva, azonban elég körülményes és megterhelő. Erre többen panaszkodtak. Ezért megpróbálkoztunk azzal, hogy a városok között az RMDSZ autója szállítsa előadóinkat. Ez sem működött azonban olajozottan. Úgyhogy 2019-től már csak Váradra és Vásárhelyre szerveztünk programokat, Székelyföldre nem.

Előadásaink iránt eleinte jelentős érdeklődés mutatkozott, ám ez a figyelem a későbbiekben – ahogy ez általában történni szokott – mérséklődött. Különösen a váradi érdeklődők száma esett vissza. 2019-ben jó, ha másfél-kéttucatnyian voltak kíváncsiak a mondanivalómra, noha 2010-ben legalább kétszázan, és a következő években is 100-150-en. Vásárhelyen sohasem gyűltek össze 40-50 főnél többen, ők

viszont kitartottak, és rendre eljöttek meghallgatni bennünket. A székelylelde érdeklödök száma – az időponttól és a témától függően – ugyancsak fél száz körül ingadozott.

Vásárhelyen általában Markó Béla fogadott, és többnyire az előadásaimat is ő vezette be. Bélával futólag Budapesten is találkoztam néhányszor, s ha verseit nem is, magyarországi lapokban megjelent esszéit és interjúit jól ismertem. Előadásaiól és írásaiból elég pontos képet alkothattam magamnak róla, s ezt a személyes találkozásokon szerzett benyomásaim hatására sem kellett megváltoztatnom. Elkötelezett demokrata volt, markánsan magyar, pontosabban transzilván színezzel. Ebből következett, hogy a magyarországi állapotokat éppen olyan kritikus szemmel figyelte, mint én és számos hazai barátom. Viszont – tőlem és értelmiségi barátaimtól eltérően – ő a politika világában is otthonosan mozgott. Azt vallotta, hogy az erdélyi magyarság sorsát alapvetően nem Budapesten, hanem Bukarestben alakítják. Ebből következőleg a magyar állampolgárságot sem vette fel, s minden politikai jellegű magyarországi szerepvállalástól elzárkózott. Pedig a hazai közéletnek éppen egy olyan, nagy politikai tapasztalattal bíró, ugyanakkor az intellektuelek nyelvét is jól beszélő, nemzetileg elkötelezett, erkölcsileg intakt és karizmatikus egyéniségre lett volna szüksége, mint amilyennek őt megismertem. Megtiszteltetésnek éreztem, hogy vállalta 2017-ben megjelent *Magyarország története* című könyvem budapesti bemutatását, s azt még inkább, hogy 2018-ban elismerően írt *Erdély elvesztése 1918–1947* című újabb könyvemről⁶, amely miatt a magyar jobboldal néhány alakja – köztük szép számmal akadtak olyanok is, akik Erdélyből költöztek Magyarországra – megpróbált „defetistaként”, sőt „hazaárulóként” stigmatizálni.

A Korunk Akadémia, a Babeş-Bolyai, valamint a Szacsvey és Kós akadémiaák évente ismétlődő meghívásai mellett néhány más erdélyi intézmény is érdeklödést mutatott irántam. Ezek közé tartozott a már említett váradi Partium Egyetemen kívül a temesvári magyarok szervezete, amely 2014 tavaszán az 1514-es parasztlázadás 500 éves évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen látott vendégül; az Erdélyi Római Katolikus Státus, amely 2015 őszén a Gyárfás Elemér

6 Markó Béla: Befejezetlen történetünk. *Alföld*, 2018/11. 108–115.

tiszteletére rendezett konferenciára hívott meg; s végül a Sapientia Egyetem, amely 2019 tavaszán székelyföldi előadókörutat szervezett számomra. Ez utóbbi több szempontból emlékezetes maradt. Részből azért, mert Csíkszeredán, Kézdivásárhelyen és Sepsiszentgyörgyön egyaránt 150-200 fős, lelkes és érdeklődő felnőtt közönség előtt beszélhettem. Részből pedig azért, mert egri doktoranduszaim, Főcze János és Antal Róbert-István egykori történelemtanára, Orbán Zsolt a csíkszeredai főgimnáziumba is meghívott. A csillogó szemű itteni középiskolások között ugyanolyan jól éreztem magam, mint az otthoniak között. Tanáraikkal is találkoztam, s igazat kellett adnom Zsolt-nak: nem véletlenül nevezik a Márton Áron nevét viselő intézményt székelyföldi Harvardnak. Zsolt és a Sapientia dékánhelyettese, Pap Levente mindenben a kedvemet keresték, és éppoly szívélyes vendéglátóknak bizonyultak, mint többi erdélyi barátom. Úgyhogy az estéim sem voltak üresek. A harmadik ok: bár többször jártam már a környéken, s szinte mindig autóval, ekkor mentem el először a régi magyar határhoz. Nagyon szép, az 1000 méter feletti Pogány-havas oldalában, majd a Tatros völgyében kanyargó hegyi út vezet Gyimesbe, a csángók hazájába, Gyimesbükkig, amelytől néhány kilométerre már a régi határ húzódik. Útközben meglátogattam Főcze János szüleit Gyimesközépleken, ami nem volt könnyű, mert a fél falut Főczék lakják. Ahogy az én szülőfalumat a Greksák, Markellák és Romsicsok.

János szülei rendkívül büszkék fiukra, s teljes joggal. Lázár Gyuriék-hoz hasonlóan ő is Horthy Miklós 1940-es kolozsvári szavait juttatja eszembe az „erdélyi ifjak” „komoly, ellentálló, küzdőképes” tulajdonságairól. Nemcsak kiváló disszertációt készített a Romániai Magyar Dolgozók Országos Szervezetének 1934 és 1944 közötti történetéről – a kolozsvári Kritérium adja ki rövidesen –, hanem ösztönzésemre az angol és a román mellé elkezdett franciául tanulni, amelyből 2019-ben sikeres felsőfokú nyelvvizsgát tett. Ugyanezen év őszén jól szerepelt egy párizsi konferencián, ahol már franciául adott elő, s ma a budapesti Országos Levéltár munkatársa. És nem melleleg: három gyermek apja. Van-e annál felemelőbb érzés egy tanár számára, mint látni diákjai repülését, saját szárnyaikon? Nincs, ’istenemre mondom’, nincs...

Utoljára 2019 októberében fordultam meg Erdélyben, amikor Both Noémi doktori védésén vettem részt Kolozsváron. A 2020 tavaszán

kezdődő járvány engem is íróasztalomhoz szögezett. Az elmúlt egy évben nem jártam az ország határain kívül, amire évtizedek óta nem volt példa. Erősen bízom benne, hogy ha előbb nem is, de ősszel ismét sétálhatok Várad és Kolozsvár utcáin, s megtarthatom ünnepi előadásomat a Babeş–Bolyai Egyetemen, amellyel az intézmény által adományozott díszdoktori címet szeretném megköszönni. 70. életévemet ez év márciusában betöltve tovább egyelőre nem tervezek.

*Itt élünk mi V., 2021
(66 x 95 cm, akvarell, tempera)*

Magyarosi Sándor

„HA MAGUK NEM AKARNAK SEM
A JELENLEGI KORNAK, SEM A JÖVŐ KORNAK
SEMMIT CSINÁLNI ÉS SEMMIT MEGMUTATNI...”

– *Sala András és a krizbai evangélikus kultúrház
építésének története* –

BEVEZETÉS

1958. október 27-én Murádin László, aki a romániai magyar nyelvjárások nyelvföldrajzi vonatkozásait kutatta, belépett egy Krizba nevű falu egyik házának az udvarára (a falu Brassó megyében, a Barcaságban található). Sala András egykori építésmestert kereste, akihez feltehetően a helyi evangélikus lelkész irányította, és akit megkért, mesélje el neki élete történetét. Murádin ekkor 28, interjúalánya pedig 81 éves volt; a ház, amelyben a beszélgetés rögzítésére sor került, éppen 76 évvel és tíz nappal találkozásuk előtt épült. Érdekes módon Sala tulajdonképpen csak félig-meddig tett eleget a felkérésnek (a fentebbi adatok talán éppen az el nem mondott élettörténetben lehettek volna fontosak), ehelyett csupán egy rövid, ám számára annál nagyobb jelentéssel bíró időszakot elevenített fel nagy részletességgel. Azt idézte fel, milyen körülmények között került sor az 1920-as évek elején az evangélikus kultúrház építésére a faluban, illetve hogy ő maga milyen szerepet játszott a döntés előkészítése során. Murádin nem szakította félbe. Ahhoz, hogy a sajátos krizbai nyelvjárást vizsgálni lehessen, bőven elég volt, hogy az interjúalany hosszasan beszéljen, így a témának a nyelvész szempontjából csak másodlagos jelentősége volt. Pedig mindaz, amit a Salával való találkozás során sikerült rögzítenie, valamegyest túlmutat egy egyszerű építkezés történetén. Részben arról szól, hogy az akkor még újonnan berendezkedett román államhatalom helyi képviselője hogyan állított teljesíthetetlen feltételeket a falubeli magyarok elé, akik továbbra is szerették volna a maguk módján megünnepelni az év jeles napjait, részben pedig arról, hogy a falubeli magyar közösség hogyan reagált erre a kihívásra.

Sala történetének tágabb kontextusát az adja, hogy Erdély a trianoni békeszerződés értelmében Románia része lett. A békeszerződés és a területi átrendezés által előidézett változásokat Bárdi Nándor tárgyalja részletesebben: ő úgy véli, ezeket az önkormányzati alapú közigazgatás megszüntetése és az etnikai átrétegződés állami támogatása mellett Románia magyarságpolitikájának keretei között lehet elhelyezni. Bárdi az 1918 és 1940 közötti időszakban az említett magyarságpolitika hat korszakát különíti el; ezek közül Sala András és az általa felépített kultúrház szempontjából csak az első és a második bír fontossággal. Az első korszak ebben a felosztásban 1918 és 1922 közé tehető. Ebben az időszakban zajlott le Erdélyben az intézményrendszer átvétele, a magyar tisztviselői kar távozása és a magyar birtokososztály pozícióit meggyöngyítő agrárreform. Az újonnan berendezkedő román hatalom a magyar oktatást ekkor még a magyar nyelvű felekezetekre kívánta bízni, ugyanakkor mindent megtett, hogy nemzetiségi alapon történő önszerveződés útjába akadályokat gördítsen. A második időszakot – ez 1922–1926 közé esik – már a homogén nemzetállam kialakítására való törekvések jellemezték, amelyek során a Ion és Vintilă Brătianu neve által fémjelzett diszkriminatív kisebbségpolitikai modell érvényesült. Az említett modell egyrészt a magyar iparvállalatok, pénzintézetek nacionalizálásában, a kisiparosok szisztematikus gazdasági diszkriminációjában nyilvánult meg, másrészt az új román oktatáspolitikában és a nyelvhasználati, illetve önkormányzati jogkorlátozásban intézményesült.¹

E változások természetesen a falvak világában is éreztették hatásukat: amint Makkai Sándor egy meg nem nevezett erdélyi magyar társadalomkutatóra hivatkozva írja, ekkoriban a község és a falu fogalma különvált egymástól. A község ebben a kontextusban a falu idegen vezetését jelentette, akiket felülről ültettek a falusiak nyakára, hogy – amint Makkai fogalmaz – robotoltassák, adóztassák és megalázzák őket. Ezzel szemben a falu a magyar közösségben testesült meg, amelyet rendszerint a lelkész irányított.² Az interjú során elmesélt történet tehát ilyen értelemben a község és a falu között kibontakozó konfliktus története, amelynek a lényege az, hogy a román bíró nem vagy csak nagyon drágán lett volna hajlandó termet

1 Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelőföld története III. kötet. 1867–1990.* Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK-EME-HRM, 442.

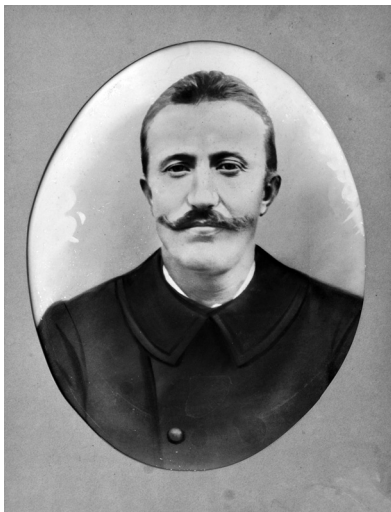
2 Makkai Sándor: Erdély társadalma. In Deér József (szerk.): *Erdély.* Budapest, 1940. (<http://mek.niif.hu/04700/04729/html/37.html>) (2020. 08. 29.)

biztosítani egy olyan rendezvénynek, amely a falu magyar lakói számára kiemelt fontossággal bírt.

A történet főszereplője Sala András: a kultúrház építésének ötlete az ő fejéből pattant ki, és a kivitelezés – a tervek elkészítése, a munkálatok vezetése – szintén az ő nevéhez fűződik. Sala 1877-ban született Krizbán, és feltehetően már szülei is tehetős emberek voltak: erről tanúskodik az a ház, amelyet apja 1882-ben, 44 évesen a falu Barcaföldvár felé eső részén, az Alszegeben épített, és amelyben emberünk tulajdonképpen egész életét leélte.

Felesége, Illyés Anna szintén jómódú családból származott: a családi emlé-

kezet megőrzött egy történetet, miszerint lánykorában annyira elkényeztették, hogy még az asztalra is felülhetett, holott az ilyesmi akkoriban eléggé megbotránkoztató cselekedetnek számított. A férfit az első világháború során behívták katonának, azonban egy brassói élelmezési alakulathoz osztották be, így végül a háborút lakóhelye közvetlen közelében vészelte át, a frontra soha nem került. Katonai szolgálata így sem volt teljesen eseménytelen: az 1916-os román betörés során, amikor a magyar hatóságok elrendelték a leginkább érintett vármegyék kiürítését, Sala megszökött a hadseregből, hogy feleségét megkeresse a menekülők között. Bármennyire hihetetlennek tűnik is, sikerrel járt, és az asszonnyal közösen úgy döntöttek: inkább hazatérnek, minthogy a családi gazdaság ebek harmincadjára jusson. Hamarosan rá kellett döbbernüök, hogy ez sokkal nehezebb, mint ahogyan eleinte gondolták: a visszavonuló osztrák–magyar csapatok a legtöbb hidat egyszerűen felrobbantották maguk mögött. Sala házat végül valóban kifosztották, de vagyoni helyzete – számos szegényebb családdal ellentétben – a háború után is meglehetősen stabil maradt. Ezt részben örökölt vagyonának, részben saját vállalkozói tehetségének köszönhetette (amellett, hogy építésmesterként jól keresett, az 1910-es években még egy cséplőgépet is vásárolt).

Sala András

Egyik falubelije, Illyés András, akinek a nővére Sala egyik fiához ment feleségül, verses önéletrajzában így jellemezte az általa megismert, akkor már korosodó férfit:

*Idős Sala gazdag vala,
Cséplőgépe, több traktora,
Ráadásul negyven holdja.
Építésmesterség a szakmája!*

*Apám csak szürke ács volt,
Becsületén nem esett folt.
Sokat dolgozott Salának,
A könnyelmű nászának.*

*Sokszor heteken át
Építették annak házát,
Amit valahol elvállalt,
Érte sok pénzt bevasalt.*

*Náluk a pénz nem állt meg,
Ahogy jött, úgy el is ment.*

Illyés – hangjában némi keserőséggel – a továbbiakban azt részletezi, hogy félig-meddig gyerekként ő maga is dolgozott Salának, aki sem az ő, sem az apja munkájáért nem fizetett időben.³ Kétségtelen, hogy Illyés érzelmeit a kor falvaiban gyakran megtalálható szegény–gazdag ellentét is átszínezi, azonban Sala anyagi helyzetét illetően a szöveg aligha túloz: a jól kereső építésmester, akinek családja szerint is mindig volt valami nagy terve, folyamatosan pénzügyi gondokkal küszködött. Mindezt figyelembe véve az sem állapítható meg biztosan, hogy időskori elszegényedését valóban csupán az államosításnak köszönhetette-e – a kommunizmus alatt mindenét elveszték, cséplőgépét például 1950. június 13-án kellett leadnia –, vagy anélkül is tönkrement volna.

Mindössze két évvel a cséplőgép államosítása után Salának egy sokkal fájdalmasabb veszteséggel is szembe kellett néznie: 1952-ben meghalt a felesége, és mivel gyermekei már mind elköltöztek a családi házból és saját

3 Illyés András verses életrajza (a szerző birtokában).

életüket élték, az idős férfi egyedül maradt. 1960 körül, mikor már egyre nehezebben tudott magáról gondoskodni, házát eltartásért cserébe felajánlotta egyik unokájának, Szőcs Gyulának. 1961-ben született végrendeletéből az derül ki, hogy elégedett volt az alkuval: amint írta, Szőcs és családja „nagy fáradtsággal, nagy szeretettel és odaadással a legnagyobb és a legjobb tartásban és gondozásban részesítnek minden tekintetben. Bízom bennük, hogy ahogy tartásom és gondozásom hovatovább mind nehezebb lesz az életkor előhaladtával, ők ezután is épp olyan szeretettel és odaadással fognak engem tartani, gondozni, mint tették eddig, teszik máig is.”⁴ Sala 1963-ig élt: 40. szám alatt álló háza, melynek homlokzatára a Sala András nevet és az 1882. október 17. dátumot festették, a 2000-es évek közepéig maradt a család tulajdonában. Miután a ház eladásra került, az új tulajdonos eltüntette a homlokzatról a feliratot, a faluban pedig lassan már alig található magyar, aki Sala jelentősebb öröksége, az evangélikus kultúrház kapcsán felidézhetné az egykori építésmester emlékét.⁵

A Sala-ház homlokzata a 2000-es évek közepén

4 Sala András végrendelete (a szerző birtokában).

5 A Sala-ház feliratára vonatkozó információ a férfi ma élő leszármazottainak szóbeli közlése.

Az itt közzétett szöveg alapjául szolgáló interjút, mint már utaltunk rá, 1958. október 27-én Murádin László készítette Sala Andrással, ma pedig Budapesten, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Dialektológiai Archívumában őrzik. A hanganyag – abban az értelemben, hogy a hétköznapi valóság epizódokba öntött megjelenítése – leginkább a néprajztudományban élettörténetnek nevezett, többnyire szóban elmondott történetekhez hasonlítható. Különlegességre azáltal tesz szert, hogy keretét nem az életkorok változásai adják, mint ahogyan az a hagyományos paraszti közösségek tagjainak élettörténetei esetében megszokott: Sala történetét, amely arról szól, egy közösség hogyan fog össze, hogy érvényesítse akaratát az újonnan berendezkedett román államhatalom helyi képviselőivel szemben, sokkal inkább a történelmi korok változása foglalja keretbe.

Az interjú átírása során arra törekedtünk, hogy a Krizbára jellemző, az udvarhelyszéki tájszólás homoródi részlegével rokonítható tájszólást visszaadjuk. A szöveg az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Dialektológiai Archívumának engedélyével kerül közreadásra. (Magyarosi Sándor)

SALA ANDRÁS ÉS A KRIZBAI EVANGÉLIKUS KULTÚRHÁZ ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

Mikor '18-ban leszöröltünk, hazajöttem. Hát, én le vótam égve, met károm vót, tudja, kiraboltak, úgyhogy elvittek vagy há... négy bihajt, vajegy négy disznót. Volt legalább száz darab majorság, azt ős mind elvitték. Egy sánta tyúkot kapott feleségöm, mikor visszajött. S vót, tudja, vajegy 72 mázsa búza – olyan, mint az arany –, s azt ős mind ellopták. S a ruhaneműt. Itt annyi ruhanemű volt, hogy a Brassai utcán alól az egésznek nem vót annyi. Takarítva mind [ellopták]; egy tetves ing vót neköm. Osztán most fogj gazdasághoz.

Osztán én láttam az én bajomot. S itt a szomszédom kurátor vót, az örökké lógott: gyerőke nem vót, s az anyja itthon vót, neki sömmi kára nem vót. Hát tudja, én faragtam itt az udvaron, s ő jött haza a korcsomából, hogy ebédöljön. A kapu nyitva vót; beszól, s aszondja: hát te micsinálsz, hé? Hát mit csinálók: faragok. Mondtam, ne, le vagyok égve. Azt mondja, te nem búsulsz, sömmi? Hát mi az istent búsuljak én? Magiknak sömmi kárik nem vót. Béjön, s kezdi: ott azt mondja, ne, odaigérték a fiatalságnak... me' vót egy, tudja, Debrecen

vidéki papunk. Szexty Kálmánnak⁶ hitták, ügyes embör vót. Hát az mindig tanította a fiatalságot, így sátoros ünnepökön örökké valami színdarabot játszottak. Akkor ős odaigérté az oláh bíró [a termet a színdarabhoz]. Met azelőtt az iskolába' adtak egy termöt, s az ovodát. Az ovodába' vót a színjelőadás, s a terömbe' osztán vót a bál, tánc. Kicsikke vót, de hát egyéb olyan épület nem vót a faluba'. [...] Az oláh bíró hitögette ezt a kurátort, hogy ideadják s ideadják, de mikor még két hét vót karácsonyig, hát azt mondta, hogy nem adjuk oda, csak olyan föltétel mellett, ha a nyers haszonnak a húsz százalékát átszolgáltatassák – nem ős húszat, harminc százalékát – átszolgáltatassák az iskolaalap javára. Nahát, az sok vót, a nyers haszonból. Hát esszevesztek, tudja, s akkor [a kurátor] hazajött mérgesön. Mondom, hát ennek könnyű a mögoldása. Mit folytatnak avval a haszontalan bíróval? Azt mondja, hát mit csináljunk? Nem köll folytatni, el köll hagyni. Mondom neki, ha a presbitérium belémönyön az én indítványomba vagy javaslatomba, én ingyen mögcsinálom a rajzot – ami nagy szó –, ingyen mögcsinálom a költségvetést, vagyoni felelősség mellett vállal-

Szexty Kálmán evangélikus lelkész és a križbai bibliakör az 1930-as években

6 Szexty Kálmán evangélikus lelkész 1904–1941 között szolgált Križbán.

kozom, hogy a munkát én vezetöm, én bonyolítottam le, hogy minél nagyobb legyen a közmunka, és tizönkét ingyen napot csinállok. Möghallja, s [azt kérdezi]: hé, amit kiszólottál most, hát azt nem mondod-e hónap vissza? Nem én, hónap se, s hónapután se, s egy esztendő múlva se.

Feleségöm avval jö': gyere bé ebédre. [...] Béjöl-e, szomszéd? Osztán ezelőtt, tudja, pálinka vót a háznál, s feleségömnek mondom, melegíts egy kicsi pálinkát. Mögmelegítötte, mögcukrozta – vaj három deci pálinkát – s mögittuk, s há' öttünk. Azt mondja [a kurátor], én visszamönyök a paphoz, hé, s a papnak lesorolom [amit mondtál]. Na jó, vissza ös mönt, s a papnak elsorolta, hogy én mit mondtam. S hó, nem tött belé egy óra, s pap hát jö'. Az ös leül a fára... de a szél fújt, met decembör közepin vót. Mondom, tisztöletös úr, ne üljön ide a fára, me magának hideg, mögfázik. Hát mönjünk bé a házba, üljön oda le, a meleg házba. Akkor béjövünk a pappal, hát feleségömnek mondom, melegíts pálinkát. Me' pálinka vót akkor bővönn a háznál. Mögmelegitt három deci pálinkát, jó cukrot tött belé s [adott két] poharat, s a pappal ott illogassuk. S a pap ös elkezdi sorolni, hogy ne, a bíró nem akarja átadni [a termet]. S mondom, nem ös köll törödni a bíróval. Mondom [...], itt másul köll csinálni. Mondom, én mögcsinálok ingyen a rajzot s ingyen a költségvetést. Pedig a rajz belékerült vóna, ha egy mérnök csinálta vóna, tizönkét-tizönháromezör lejbe. Na jó, hát a papnak így lesorolom, s azt mondja, höj, ha mindön magyar így gondolkoznék, mint maga, akkor hamar lönne itt táncteröm. Mondom neki, így köll gondolkozni. Na jó, hát aszondja, mönyök haza s esszehívom a presbitériumot gyűlésre. Eljö'-e a gyűlésre? S mondtam, én, ha hínak, elmönyök, de hívatlan nem mönyök oda, me' vajegy számár presbiter, mivelhogy nem vagyok benne a presbitériumba', még kitessékölnek, mondom. Csak annak dacára, hogy egy jó nagyot kacaghassanak. Na, ő azért béillesztötte az én nevemöt ös [a meghívóba], éppen úgy, mint a presbiterékét. S hát egyszer jöl a kurátor, aszondja: hé, gyere a gyűlésbe! Na jó: mindjárt mögnézöm a möghívót, s látom, hogy az én nevem ös bé van írva, s alájaírok. S este elmöntem a gyűlésbe, de úgy számítottam, hogy lögyek én a legutósó. Hogy lám, mi lösz a presbitériummal, eljönek-e mind? De a kurátor már minden presbiternek föladta a leckét, hogy gyertök el, me' ne, Sala Andris mit akar. Táncteremöt akar csinálni, s belémönyön az egyház így a bajba

mög úgy a bajba. Na jó, hát bégyülnek a presbiterek, föloszlódnak több apró csoportba, hárman-négyen, tudja, s ott diskurálnak, s ott mind-egyik csak mondta a másnak: ebből nem lösz sömmi. Mit akar Sala András, hogy belévezeti az egyházat így a bajba mög úgy a bajba... Na jó, hát bejö' egyszer Szexty tisztötös [...], s aszondja, itt vannak a presbiterek mind? S mondom, itt vannak, tisztötös úr, mind. Ilyen gyűlés sohase vót, hogy [...] még egy se hiányzik, mind itt vannak. Na jó, há megnyissa a gyűlést, s tart egy jó beszédöt. Mikor a beszédöt befejezte, aszondja, hogy átadom a szót Sala András építőmestörnek. Hát osztán, ha már javaslatot töttem, hogy tánctermet csináljak, akkor föl köllött kelni s magyarázni köllött a presbiter uraknak, hogy mié' köll a táncteröm s ez mire való. Hát osztán ott magyarázok nekik, s mondom nekik a végén, hogy nézzék [...], én ingyen [...] mögcsinálok a rajzot, ingyen mögcsinálok a költségvetést, s vagyoni felelősség mellett vállalkozom, hogy a munkát én vezetöm, én bonyolítottam le, hogy minél nagyobb legyen a közmunka, és tizönkét ingyen napot csinállok. Mikor ezt kiszóllottam, hát akkor föláll egy Benedök József nevezetű, s aszondja, hogy na, uraim, itt Sala András olyan ajánlattal állott elé, hogyha most nem csatlakozunk melléje, a kutyák ős kikacagnak. Egy másik presbiter aszondja, hogy melléje csatlakozunk, me' Salának vagyona jó van, s azt tudom határozottan, hogy amire vállalkozik, azt nem tudja körösztülvinni. S beléviszi az egyházat a bajba, s a végén majd elkobozzuk a birtokát. Arra se szólottam. Gondoltam: mondjad, Józsi, amit akarsz. Na, csönd lött, kéröm, hallgatnak ide, hallgatnak tova, nem szólott senki. S a tisztötös [...] fölhívja a figyelmiköt [...], hogy akik nem akarnak hozzájárulni a Sala András javaslatjához, azok álljanak fö'. S hát látom, az ajtó sorkánál, tudja, egy négy tagból álló csoport ott fisztikölnek, súrolják a fenekiköt. Egyszerre föláll mind a négy, és [közülük] egy nagy áhítatosan elkezd: Tisztötös úr, mü nem akarunk hozzájárulni a Sala András javaslatjához, inkább az egyháztanácsból kilépünk. Arra én ős gyorsan fökelök, s mondom, ezt nagyon helyösön ős töszik. Ha magik nem akarnak sem a jelenlegi kornak, sem a jövő kornak sömmit csinálni és sömmit mögműtatni, akkor nem ős érdömösök, hogy az egyháztanácsba' helyöt foglaljanak. Maguk mönjenek haza s feküdjenek le és aludjanak. Hát azok, ugye, lesütték a fejiköt, s a sapkát fö'tötték s kimöntek az ajtön. Jóccokát mondtak s kimöntek. Na most már arra

került a sor, hogy jegyzőkönyvet köllött vóna fölvygyünk a táncteröm fölépítettésiről. De mivelhogy négy presbiteri állás üresödésbe került, aszondja a tisztoletös, hogy elsösorban a négy presbiteri üresedést [...] kitöltjük, s mikor kitötöttük, azonnal fölvygyük a jegyzőkönyvet a táncteröm fölépítettésiről. Akkor belészöl egy 28. szám alatti lakos, Dezső István: hát, aszondja, ha Sala Andrásnak táncterömrre van szüksége, akkor egynek a helyit ő köll betöltse. Mondom, hogy én el ös fogadom, de lögyenek szivesök, öngedjék mög, hogy a más hármát jelöljem én. Na, azt ös mögöngedték. Osztán mondom nekik, hogy a 151. szám alatti lakos, Illyés János, ez jó lösz-e? Mondták, jó. A 158. szám alatti lakos, Dömötör Mátyás, ez jó lösz-e? Jó. A 370. házszám alatti lakos, Dezső András, ez jó lösz-e? Jó. Na, ezt a három embört azonnal értesíteni köll, hogy jöjjenek ide, hogy üsmeressem a javaslatom. Egy Benedök Isvány, a 370. házszám [alatti] lakos fölszökik a padról [...], s egy félórán belöl mind a három jelölttel jelöntközik. S akkor [...] mögmagyaráztam a javaslatot, s elfogadták. A tisztoletös, Szexty mindjárt négyünköt egymás mellé [állított], s elmondatta az esküt, s így telibe lött a presbitérium.

A Sala András által tervezett és épített kultúrház egy korabeli képeslapon

Ez történt 1920 decembör közepin. S 1921. pünkösöd első napján, déli 11 órára a kultúrház be lőtt földve.⁷ S pünkösöd középső nap este itt játszott a [a színjátszó csoport] a tanított színdarabját, *A falu rosszát*, ami által befolyt az egyház pénztárába 18 000 lej.

Akkor mondtam – vót egy Dezső József nevezetű, az mondta vót, hogy Salának jó birtoka van, aszondja, s tudom határozottan, hogy nem tudja körösztlüvinni, amit akar, de, aszondja, majd a birtokát elkobozzuk –, mondom Dezsőnek [az építkezés befejezése után]: na, mikor kerül az én birtokom elkobzására sor? Aszondja, há mé'? Hát azé', azt mondtad, hogy nem tudom mögcsinálni. Aszondja, há ki a nyavalya tudta, neköd olyan fejed van, hogy az ilyen épületöt ős mög tudod csinálni.

BIBLIOGRÁFIA

Források

Illyés András verses élettörténete (a szerző birtokában).

Sala András végrendelete (a szerző birtokában).

Sala András, interjú (készítette: Murádin László, 1958. október 27.) (ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Dialektológiai Archivum).

Felhasznált irodalom

Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.): *Székelyföld története III. kötet 1867–1990.* Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK–EME–HRM.

Koszta István: *A krizbai magyar evangélikus-lutheránus egyházközség története.* Krizba, 2004.

Makkai Sándor: Erdély társadalma. In Deér József (szerk.): *Erdély.* Budapest, 1940. (<http://mek.niif.hu/04700/04729/html/37.html>) (2020. 08. 29.)

⁷ Egy másik forrás a krizbai kultúrház átadását 1925. június 16-ra teszi. Lásd Koszta István: *A krizbai magyar evangélikus-lutheránus egyházközség története.* Krizba, 2004, 32.

Mirk Szidónia-Kata

DOMOKOS PÁL PÉTER
EMLÉKEZETE CSÍKBAN

„Életem fő célja az volt, hogy a magyar műveltség hiátusait, hiányait pótoljam. Ha bármiféle okmányt találtam, vagy olyan zenedarabra leltem, amivel a magyar műveltség épületét magam is építhettem, akkor okvetlenül megfogtam és a helyére tettem. Érdekes lenne felsorolni, akár számvetésként is, hogy mik is voltak ezek a téglácskák” – mondta egy vele készült interjúbán Domokos Pál Péter.

A nagy műveltségű, tudós felkészültségű néprajzkutató, történész, tanár életútjának főbb állomásai szélesebb körben is ismertek határon innen és túl, e tanulmány szűk keretei között szinte lehetetlen lenne hiánytalanul felsorolni ezeket a „téglácskákat”, és még nehezebb lenne szerteágazó tevékenységének, a magyarság sorsa iránti elkötelezettségének érdemeiről beszámolni. Tudományos munkássága leginkább a moldvai csángók néprajzi és történeti kutatásához köthető; „a csángók vándorapostolaként” tartják számon; moldvai útjai eredményeként született meg monográfiája, *A moldvai magyarság*; helyszíni gyűjtéseire hivatkozva kezdeményezte Moldova önálló, ötödik zenedialektusként való kezelését. Több kéziratos könyvet fedezett fel és tett közzé, megrajzolta az erdélyi magyar katolikus szellemiség több kiemelkedő egyéniségének portréját.

Az „édes Hazámnak akartam szolgálni” jelmondat értelmében példamutató, töretlen lelkesedéssel kapcsolta össze a tudományt és közele-tet, hiszen tanárként, kántortanítóként, lapszerkesztőként, múzeum-alapítóként jelentős tevékenységet fejtett ki az erdélyi népművelés terén is.

Születésének 120. évfordulója alkalmából csupán arra vállalkozom, hogy számba vegyem, miként ápolják emlékét szülőföldjén, Csíkbán.

A csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium előcsarnokában tíz márványtábla hirdeti a hajdani jeles tanárok és tanítványok emlékezetét. A gimnázium kiválóságainak sorában, Márton Áron, Majtáth Gusztáv Károly, Gábor Áron, Kájoni János szomszédságában 1993-ban Domo-

kos Pál Péter is elfoglalta megérdemelt helyét. 1993. március 4-én, halálának egyéves évfordulóján került sor az *emléktábla*¹ avatására, bensőséges házi ünnepség keretében. Az iskola egykori növendékére és tanárára emlékezve beszédet mondott Eigel Ernő igazgató és Mirk László magyartanár, az ünnepségen közreműködtek az itt tanuló moldvai csángómagyar diákok, valamint a gimnázium kórusa.²

Domokos Pál Péter így emlékezett vissza egykori iskolájára: „Amint elvégeztem a negyedik elemi, a tanítóképzőbe szerettem volna kerülni, de előzőleg be kellett iratkoznom a gimnáziumba. Csíksomlyónak gimnáziuma már a XVII. század óta van. 1914-ben, a háború esztendejében bevitték Csíkszeredára, és azóta a somlyói katolikus gimnázium Szeredában székel. 1911-ben beíráttak az első gimnázium A osztályába. Kassai Lajos volt a gimnázium igazgatója, az osztályfőnököm Ferencz Gyula, s tanáraim: Csipak Lajos, Venczel József, Buszek Gyula. A latin nyelvet annyira megtanították nekünk, hogy színdarabokat adtunk elő latinul az iskolában. Én nagyon jónak és helyesnek ismertem meg az akkori iskolát. (...) A negyedik gimnázium után, 1915-ben mentem a képzőbe.”³

A budapesti tanárképző főiskola elvégzése után, frissen végzett tanárként került vissza szeretett Alma Materébe: „Sokat-sokat tanultam Budapesten, s 1926-ban, három év után ezek birtokában tértem haza. Ekkor Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök kinevezett a csíkszeredai római katolikus gimnázium helyettes tanárává, s elkezdtem működésemet Szeredában. Székely harisnyába s csizmába öltöztem, népviseletbe. Gyermekkórust szerveztem, minden általam ismert művet betanítottam a gyermekeknek, szőttesbálokat rendeztem, népművészeti kiállítást szerveztem, s mindezt az óráimon kívül. Visszaöltöztettem a leányokat a szőttes rokolyába, s megcsináltam az Ezer Székely Leány Napot is, együttműködve a tanítónőkkel, szürke apácákkal [Szociális Testvérek Társulata], ferencesekkel. A gyermekkórusommal bejártam a megyét. Kórusversenyeket rendeztünk az általános iskolák számára. (...) Amikor látták az oláhok, hogy mi mindent

1 Az emléktábla felirata: *Domokos Pál Péter (1901–1992) néprajztudós, közíró, iskolánk volt tanítványa és tanára.*

2 *Kistestvér. Csíksomlyói értesítő.* Kiadja a csíksomlyói római katolikus plébánia. IV. évf. (1993. március 7.) 10. szám.

3 Forrás: <http://www.visszaemlekezesek.hu/domokos-pal-peter>. Utolsó letöltés: 2021. május 12.

csinálunk és szervezünk, szemük-szájuk tátva maradt, és már kaptam is az írást, hogy mivel az oklevelem budapesti, tovább nem taníthatok a tanári katedrán.”⁴

Az emléktábla avatása mellett a gimnázium 1992–1993-as *évkönyvé*-ben is kiemelt helyen emlékeztek meg Domokos Pál Péterről: kortársai, volt iskolatársai, barátai idézték fel életművét, méltatták érdemeit és működésének máig érezhető hatását.⁵

1994 októberében alakult meg a csíkszeredai Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium Domokos Pál Péter nevét viselő *néprajzi szakköre*. Létrejötté nem volt előzmény nélküli, hiszen már évek óta számos diák vett részt tudományos ülésszakokon, hazai és magyarországi néprajzi és nyelvjárási pályázatokon. Amint azt az egyik tagja megfogalmazta: „fő célunk az volt, hogy az elődeinktől ránk maradt értékeket ápoljuk, továbbadjuk, szakszerűen és hitelesen”. A köri tevékenységekbe a város három középiskolájának (Márton Áron Gimnázium, Nagy István Zene- és Képzőművészeti Szakközépiskola, Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium) néprajz iránt érdeklődő diákjai kapcsolódtak be, és a kör munkáját Mirk László magyartanár irányította. „A szakkör névadását a diákokkal közösen döntöttük el. Domokos Pál Péter tősgyökeres csíki székely, Csíksomlyó szülötte, a gimnázium egykori tanára volt. Népviseletben járt tanítani, széleskörű népnevelő munkásságával pár év alatt elérte, hogy újra megbecsült értéke, népszerűsége lett a székely népdaloknak, táncoknak, népviseletnek. Példaképünknek tekintettük, ezért kapta tanuló körünk az ő nevét. Kötelességünknek éreztük, hogy olyan emléket állítsunk neki, amely folyamatosan figyelmeztet az általa képviselt értékekre.”

A tagok száma néhány év alatt megnégyszereződött, kéttucatról közel százra gyarapodott. Népszerűségének titka abban rejlett, hogy nem csak könyvtári kutakodásra ösztönzött, nem a szobatudósi elveket részesítette előnyben, hanem kellő hangsúlyt fektetett a terepmunkára is.

4 Uo.

5 Domokos Pál Péter (1901–1992) Curriculum vitae – összeállította Borsodi László; Sárosi Bálint: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”; Halász Péter: A nemzet szellemi ellenállásának jelképe volt; Fodor Sándor: Péter bácsi; Pomogáts Béla: A krónikás halála; Tóth Sándor: Történetek a szeretetről – Péter bácsi; Lászlóffy Aladár: A tudós halála. *A csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium Évkönyve az 1992–1993-ik tanévről*. Kiadja az Igazgatóság. Csíkszereda, 1993. 7–16.

A gyűjtőmunkákat szakszerű felkészítés előzte meg: a diákok megismerkedtek a választott téma szakirodalmával, útmutatókat, kérdőíveket kaptak. Az irányítótanáruk a legelső lépéstől a dolgozat megírásáig végig követte a munkájukat. A kis önkéntes gyűjtők elsősorban szülőhelyükön, szülőfalujukban gyűjtöttek anyagokat. A szakkör tagjai első perctől nem tagadták, hogy munkájuk célirányos, azaz dolgozataikkal részt kívánnak venni hazai és magyarországi gyűjtőpályázatokon, táborokban, és szeretnék publikálni is munkáikat: „így kívántuk bátorítani, ösztönözni, sikerélményhez juttatni a néprajz és névtan iránt érdeklődő diákjainkat” – emlékezett vissza vezetőtanáruk. Az évek elteltével igazi tudományos műhellyé nőtte ki magát; a diákgyűjtők jóvoltából olyan szokások keltek új életre, olyan ősi tudásanyagok törtek felszínre, amelyeket addig egyáltalán nem, vagy csak halványan, elmosódottan ismertünk, és amelyek a hivatásos kutatóknak is megbízható forrásanyagul szolgálhattak. A szakszerű és kitartó munka meghozta gyümölcsét: fennállásának első öt évében 37 diák dolgozatát díjazta a budapesti Néprajzi Múzeum, olyan diákok is voltak közöttük, kiknek két, sőt három munkája is elnyerte a zsűri tetszését. A kör fennállásának ötödik évfordulóját ünnepséggel és kiállítással ünnepelték meg.⁶ Időközben a gimnázium humán tagozatán lehetőség nyílt, választott tantárgyként, néprajzi és névtani alapismeretek oktatására. Ezzel a gyűjtések száma tovább sokszorozódott. A diákok gyűjtőmunkáiból szép számmal jelentek meg publikációk a *Honismeret*, a *Kútfej*, a *Kistestvér*, a *Hargita Népe* folyóiratok, napilapok hasábjain. A néprajzi kör 2010-ig, az irányítótanár nyugdíjba vonulásáig működött.

A hálás utókor – az iránta érzett megbecsülés és tisztelet jeléül – 1996. július 6-án *szobrot* állított Domokos Pál Péternek Csíksomlyón, a kegytemplommal szemben. A szobor felállításának ötlete már néhány évvel korábban megfogalmazódott, egyik kezdeményezője Gergely István, a csíksomlyói Szent Péter és Pál egyházközség akkori plébánosa így idézte fel a szoborállítás folyamatát: „A csíksomlyói Szent Péter és Pál-plébánia, a ferences kolostor és Csíkszereda önkormányzatának közös munkája az a szobor. A ferencesek adták a területet, a város megígérte, hogy megépíti a talapzatot, a plébánia pedig a szobrot.” Elkészítésével Bodó Levente szentegyházi szobrászművész

6 Mihály László: Néprajzi gyűjtés. *Krónika*, 1999. november 27.

bízták meg, aki így vallott arról, hogyan is fog hozzá egy szobor megmintázásához: „A megrendelés után beleásom magam az illető személyiség múltjába, tanulmányozom műveit vagy a róla szóló munkákat, tanulmányokat olvasok, alaposan szemügyre veszem fényképeit. A Domokos Pál Péter-szobor elkészítésének ebben a szakaszában világossá vált számomra az, hogy különleges, érdekes belső világot kell az arcban kifejeznem, hiszen egy derűs, már-már mosolygós tudós típusnak tűnt fel előttem a személyes emlékezések, ismertetőik, fényképek alapján, de vigyáznom kellett arra is, hogy mindamellett a határozottsága is kitűnjön, az erkölcsi tartás, a sziklaszilárd, meg nem alkuvó jellem! És mindezt egy furcsa félmosolyon át ábrázolni, nahát ez volt igen különleges feladat! (...) Domokos Pál Péter bácsi vastag keretes szemüveget viselt, ezt mindenki tudja. Én úgy döntöttem, hogy a szemüveget elhagyom, de mégis azt a látszatot keltem, mintha ott lenne. A szemét úgy mintáztam, mintha szemüvegen át látszana a két szem. (...) Az arc másik érdekessége a mosoly. Többször megfordult nálam Jáki Teodóz győri bencés atya, aki jó barátja volt Péter bácsinak, és ő nyomatékosan figyelmeztetett: a mosolyra vigyázzak, mert az nem lehet akármilyen mosoly, mert könnyen átválthat infantilissá, jeleznie kell a jóságot, a finom együttérzést, a derűt, ami az egész lényéből áradt. Haáz Sándor barátom, zenetanár, a Szentegyházi Gyermekefilarmonia vezetője pedig arra hívta fel a figyelmemet, hogy a világon rengeteg haragos szobor van, ezek rendszerint kihúzzák magukat, katonások, morcosak. Ideje lenne egy derűsebb szoborral megajándékozni az embereket. Én megpróbáltam, az az érzésem, sikerült. Művészi megpróbáltatások elé állított a szobor, egyrészt a méretei miatt (260 cm magas, másfélszeres életnagyságú), másrészt azért, mert nem ismertem személyesen, soha nem találkoztam vele, csak képekről, elbeszélések nyomán tudtam tájékozódni. Két lánya képeket hozott a családi albumból, azokat kinagyíttattam, tanulmányoztam (...). A szobor leleplezése után, s máig szóló érvénnyel a legnagyobb elismerést tőlük kaptam: »Nahát, ez az édesapánk!« És ennél nagyobb elismerés nekem nem is kellett, mert ha valaki, akkor a lányai ismerték Domokos Pál Pétert!»⁷

7 „Nem a valóságot, hanem az igazat kell nyújtani” – Bodó Levente szentegyházai festő- és szobrászművésszel beszélget Mirk László. *Honismeret*, 27. évf. (1999) 2. sz. 59.

A megrendelés tehát egy egész alakos szoborról szólt, de sajnos, öntési hiba miatt csak mellszoborként tudták 1996-ban leleplezni.⁸ Az ünnepségen (egy nappal az Ezer Székely Leány Napja előtt) beszédet mondott Tabajdi Csaba politikai államtitkár, Csoóri Sándor, a Magyarok Világszövetségének elnöke, Kötő József, az EMKE elnöke, Csedő Csaba, Csíkszereda polgármestere, a csíksomlyói születésű Fodor Imre, Marosvásárhely akkori polgármestere és Ósz Eröss Péter, a Moldvai Csángómagyarok Szövetségének elnöke.

Két évvel később, 1998. július 5-én cserélték le a mellszobrot és avatták fel az időközben elkészült egész alakosat. A szobor kálváriája viszont ezzel nem ért véget, csak néhány évre megszakadt. A templommal szemben levő parkoló bővítésekor felmerült elmozdításának gondolata, majd a ferences szerzetesek, a szakemberek tervei alapján úgy döntöttek, hogy „a csíksomlyói diákok egyik legnagyobbikának, Domokos Pál Péternek a szobrát átköltöztetik a hajdani ősi ferences iskola díszbejáratához. Így jeleznénk azt, hogy milyen csodálatos emberek léptek ki ebből a tanintézetből.” Az új, végső helyszínen végül 2010. szeptember 14-én került sor ünnepélyes keretek között a szobor felszentelésére.

Néhány évet visszaugorva az időben: 1992. december 4-én jegyezte be a csíkszeredai bíróság a *Domokos Pál Péter Alapítványt* (a továbbiakban DPPA). Létrehozását az 1990. szeptember 15-től, Erdély különböző városaiban magyar nyelven tanuló moldvai csángómagyar gyermekek, diákok támogatásának és a támogatások átláthatóságának biztosítása tette szükségessé. Legfőbb célkitűzésének – Domokos Pál Péter munkásságának, mindannyiunkhoz szóló felhívásának szellemében, miszerint „ha egyetlen szívet, egyetlen gondolkodó főt csángómagyar testvéreink iránt megindíhattam, ha 100 000 ma is élő magyar testvér sorsa legalább egyetlen embert tettekre készítet, úgy teljes céloamat elértem” – a moldvai magyar értelmiség kinevelését határozták meg. Tiszteletbeli elnöknek Ferenczes István költőt, elnöknek Györgydeák Lajos menasági plébánost, ügyvezetőnek Borbáth Erzsé-

8 Bodó Levente szobrászművész így emlékezett vissza: „A Hamerocknál öntötték valami katasztrófális módszerrel, s nem jött ki az egész alak, de szerencsére a mellszoborrész jól kijött, s onnan lenyisszantottuk, ezt öntöttük ki az elején. Később elkészült a teljes szobor.” Daczó Katalin: Nagy magyarokat mintázva. *Hargita Népe*, 2019. január 19.

betet, a József Attila Általános Iskola igazgatónőjét választották. Az alapítvány 30 éves történetének, tevékenységének rövid összefoglalóját Erzsike néni beszámolója alapján készítettem el. Külön köszönet illeti érte!

Beder Tibor, Hargita megye akkori főtanfelügyelője névadóként Domokos Pál Pétert, a moldvai magyarok vándorapostolát javasolta, székhelyül az alapképzést felvállaló csíkszeredai József Attila Általános Iskolát jegyezték be. Az iskola munkaközössége fontos szerepet vállalt a DPPA működésében: ők vették nyilvántartásba a különböző városokban tanuló diákokat, végezték az adományok könyvelését, elszámolását, a bentlakási és egyéb költségek kifizetését, változatos nevelési programmal működtették az Erdélyi Fiatalokért Alapítvány tulajdonában levő csíkszeredai csángó bentlakást, szervezték a nyári táboroztatásokat, képességefejlesztő és felmérő, anyanyelvi táborokat. Pedagógiai és emberi felelősséggel dolgoztak az iskolában tanuló 7. és 8. osztályos tanulók felzárkóztatásáért, felkészítéséért a középiskolai oktatásra, támogatták a posztliceális, főiskolai, egyetemi tanulmányaikat.

1990–2000 között a moldvai csángó gyermekek számára egyetlen lehetőség, hogy magyar nyelven tanuljanak, a székelyföldi oktatás volt. A DPPA támogatásával 12 éves kortól (7. oszt.) szakiskolai oktatással 5, középiskolai oktatással 6-7 évig folytatták tanulmányaikat Erdélyben (Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, Gyulafehérváron, Gyimesfelsőlokon, Bukarestben). Ehhez kapcsolódott a legtehetségesebbek posztliceális, főiskolai és egyetemi tanulmányainak támogatása.

A 2003–2004-es tanév új fejezetet teremtett az alapítvány tevékenységében. A Moldvai Csángómagyarok Szövetsége és a DPPA kidolgozott, elindított egy átfogó, egységes csángó oktatási programot, amelynek részévé vált az erdélyi, székelyföldi képzés is. Ennek szakmai és pénzügyi felügyeletét átvette a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége, majd a csángó szövetség. Az alapítvány a megváltozott helyzetben meg akarta szüntetni tevékenységét, de hűséges támogatói tanácsára, részfeladatként továbbra is vállalta és a mai napig vállalja a Romániában magyar nyelven tovább tanuló főiskolás, egyetemista diákok ösztöndíjának, szükség esetén, tandíjának biztosítását.

A moldvai értelmiség kinevelésében valóban a József Attila Általános Iskola tette meg az első lépéseket, élén Borbáth Erzsébettel, a kis csángómagyar diákok Erzsike nénijével. „Ő volt a csángók számára a

tyúkanyó, aki a csibéit mindig összegyűjtötte, védelmezte és minden körülmény között kiállt mellettük.”⁹

„Kevés olyan csángó értelmiségi fiatal van, aki magyar nyelvű tanulmányai vagy más tevékenysége során ne részesült volna a DPPA támogatásában – teszi hozzá Erzsike néni. Büszkeséggel tölt el, hogy tehetségek felfedezéséhez és kibontakozásához járulhattunk hozzá, hiszen soraikból József Attila-díjas költő, néprajzkutatók, írók, szerkesztők, tanárok, tanítók, orvosok, vállalkozók, kiváló szakemberek kerültek ki. Ott vannak a csángó szövetség vezetésében, a moldvai oktatási programban, a moldvai hagyományos népi kultúrát éltető, népszerűsítő rendezvényeken.

Sajnos, vannak olyanok is, akik a kezdeti lelkes feladatvállalás után keserűen csalódva kiléptek a programokból, eltávolodtak a csángó ügytől, vagy elhagyták szülőföldjüket.

De számunkra az a legfontosabb, hogy a Domokos Pál Péter Alapítvány közreműködésével létrejött az a moldvai csángómagyar értelmiségi réteg, amelynek tagjai közvetve vagy közvetlenül, »mindenki a neki rendeltetett, általa választott területen« (Iancu Laura) szolgálja a kibocsátó közösséget, a moldvai csángómagyarokat.”

2001 júniusában, születésének 100. évfordulója alkalmából, ünnepi blokkal adózott emlékének a *Székelyföld* folyóirat: Tánczos Vilmos néprajzkutató interjúja mellett Szócs János, Almási István írásait, kortársak vallomásait, valamint Domokos Pál Péter műveinek válogatott bibliográfiáját olvashatjuk.¹⁰ Megemlékezett az eseményről a szintén Csíkszeredában megjelenő *Moldvai Magyarság* folyóirat is.¹¹

Domokos Pál Péter életművét idézték fel a Kájoni János Megyei Könyvtárban 2017. január 23-án, halálának 25 éves évfordulóján. Halász Péter néprajzkutató előadásával, könyv- és fotókiállítással,

9 2014 februárjában Borbáth Erzsébetet Petrás Incze János-díjjal tüntették ki; Lászlófy Pál, az RMPSZ tiszteletbeli elnökének méltatásából idéztünk.

10 100 éve született Domokos Pál Péter („Nekem nem az a hazám, amit Kádár vagy Rákosi mondott...” – Tánczos Vilmos beszélgetése Domokos Pál Péter néprajzkutatóval; Szócs János: Domokos Pál Péter Csíkszeredában; Almási István: Domokos Pál Péter emlékezete; Kortársak Domokos Pál Péterről; Domokos Pál Péter írásainak válogatott bibliográfiája). *Székelyföld*, V. évf. (2001. június) 6. szám, 43–93.

11 „En Isztenem, hová leszünk...” Domokos Pál Péter Hajdú Demeter Dénes kérdéseire válaszol. *Moldvai Magyarság*, új sorozat, XI. évf. (2001. június) 6. szám, 16–19.

valamint dokumentumfilm bemutatásával emlékeztek a neves néprajzkutatóra és Széchenyi-díjas zenetörténészre.

Az emléket megörökítő tábla, a szobor, a nevét viselő egyesületek,¹² tiszteletadások, megemlékezések, mind-mind azt bizonyítják, hogy – Horatius szavaival élve – ércnél maradandóbb munkássága megmarad az utókor emlékezetében.

*Építkezés, 2020
(60 x 80 cm, olaj, kollázs, vászon)*

12 Ha csak a Csiki Székely Múzeum alapításában és az Ezer Székely Leány Napja találkozó elindításában játszott szerepére gondolunk, valóban megérdemelné, hogy Kézdivásárhelyhez hasonlóan, Csíkszeredában is utcát nevezzenek el róla.

Daczó Katalin

A TANÁR ÉS A FEGYVERTARTÁS

– *Apró adalék Domokos Pál Péter életrajzához* –

Domokos Pál Péter csíkvárdotfalvi születésű tanár, néprajzos igen gazdag és szerteágazó életművet hagyott ránk, életútjának számos állomása volt Csíksomlyótól Budapestig, s a különböző hatóságokkal is – országtól és rendszertől függetlenül – számtalanszor összeütközésbe került. A csíkszeredai levéltárban az Ezer Székely Leány Napja történetét kutatva két, Domokos Pál Pétert érintő, 1931-es ügycsomóra bukkantam: az egyik a fegyvertartási engedélyének visszavonására vonatkozik, a másik arra az esetre, amikor sóhivatalnak nevezte a prefektúrát, és ezért eljárás indult ellene. Írásomban, a fegyvertartási engedély visszavonására vonatkozó ügycsomó apropóján, egy rablókalandot és a jeles tudós 1929-es, sorsdöntő esztendejét villantom fel.

1931-ben március és május között tömegesen vonták vissza az igencsak változatos foglalkozású személyeknek kiadott fegyverviselési engedélyeket – erről tanúskodik jó néhány, a csíkszeredai levéltárban található ügycsomó. Ebben az időszakban vonták vissza többek között Ádám Péter szenttamási sofőr, Búzás József csicsói kereskedő, Gecző László és Salamon József csobotfalvi erdész, Bálint Dénes csíksomlyói fiákeres, Becze Károly delnei és Bodor Károly gyimesbükki gazdálkodó, Domokos Károly csobotfalvi hentes, Gál Imre és Gál János taplocai napszámos, Gegő Dénes gazdálkodó, volt taplocai polgármester, Kedves József csíksomlyói erdész, Kopacz Kelemen pálfalvi gyári munkás, László Gyula delnei vasúti alkalmazott, Péter János taplocai erdész, Péter József pálfalvi gyáros, Rancz János csíksomlyói erdész fegyverviselési engedélyét. Van köztük néhány személy, pl. erdész, akinek esetében első hallásra is indokoltnak tűnik, hogy fegyvert tart, viszont Domokos Pál Péter „volt tanár, újságíró” – ahogyan az ügycsomóban nevezik¹ – fegyvertartására nem számítottam. (Sietek viszont leszö-

1 Románia Nemzeti Levéltárának Hargita Megyei Hivatala, F 7 Csík vármegye levéltára – Alispáni iratok (4. számú leltár), szám nélkül/1931. iratcsomó

gezni, hogy akkoriban nem volt ritka a fegyvertartás. Az alispáni iratok között található ügycsomók arról is tanúskodnak, hogy fegyverviselési engedélyt kért pl. vadászati céllal Aurel Țețu prefektus és dr. Pál Gábor szenátor, vagy a nem biztonságos éjszakai beteglátogatások miatt dr. Adler Miklós orvos, és sokan mások.)

Mit is tartalmazott az ügycsomó? A hét, román nyelvű lapból álló dossziét² a csíksomlyói csendőrség állította össze. Található benne egy nehezen olvasható jegyzőkönyv, amely 1931. április 23-án kelt. Eszerint ... *(olvashatatlan szó* – a szerk. megjegyzése) Alexandru, a csíksomlyói csendőrőrs parancsnoka, az 1439/1931-es csendőrségi rendeletre és a Prefektúra 797/1931-es számú határozatára hivatkozva visszavonja Domokos Pál Péter volt tanár fegyverét és fegyverviselési engedélyét, és kimondja, hogy a revolver a csendőrőrsön marad, a használójának pedig erre vonatkozóan igazolást bocsátanak ki. A jegyzőkönyv Domokos Pál Péter nyilatkozatát is magába foglalja, amely szerint átadta a kért tárgyakat és átvette az igazolást.

Az ügycsomó tartalmazza a Domokos Pál Péter nevére kiállított és ezúttal érvénytelenített 131/929. sz. fegyverviselési engedélyt, amelyet Browning 6.35 mm-es pisztolyra bocsátottak ki. (Érdekes, hogy 1929-ben 32 évesként, 1931-ben 34 évesként tüntetik fel a tanárt, pedig 1901-ben született, 1929-ben 28, 1931-ben 31 éves volt.) Egy szintén visszavont engedély a fegyver vásárlására vonatkozott és a pisztoly mellett 50 töltény beszerzésére is feljogosította a tulajdonost.

Hogy miért vonták vissza az engedélyt? Az indoklás mindenkinél szó szerint ugyanaz: megelőzés végett, mivel „az utóbbi időben egyre gyakrabban tapasztalt botrányok és összetűzések alkalmával, egyes személyek fegyvert is használtak, és ezzel a közrendet háborgatták.”³

Vajon miért volt szüksége Domokos Pál Péternek fegyverre? Nem tudjuk pontosan.

Tudjuk viszont, hogy ez az év mérföldkő volt Domokos Pál Péter számára. Az 1928–1929-es tanévben még a csíkszeredai római katolikus tanítóképző tanára, és emellett a csíkszeredai Dal- és Zeneegyesület karnagya volt. Ugyanakkor tudományos munkát is végzett. Az *Iroda-*

2 RNL HMH, F 7 Csík vármegye levéltára – Alispáni iratok (4. számú leltár), szám nélkül/1931. iratsomó

3 Uo.

lomtörténeti Közlemények⁴, valamint a *Zenei Szemle*⁵ 1929. évfolyamában ismertette az általa *Csikcsobotfalvi Kéziratnak* nevezett, irodalmi és zenei szempontból egyaránt nagy jelentőségű kéziratot, amelyre előző évben bukkant. Felismerte, hogy a becses forrás a példaképének tartott somlyói ferences, Kájoni János kezétől származik, és kapcsolatban van a *Cantionale Catholicummal*. A Kájoni-téma csaknem egész életében végigkísérte. (A 12 dallamot is tartalmazó kézirat „Kisdi-Szőlősy Cantus Catholici 1651 című könyvével egybekötve, elől-hátul csonkán került elő Csikcsobotfalváról, Petres András asztalos tulajdona volt.”⁶)

Orbán Balázs születésének századik évfordulója alkalmából ebben az évben rendezte meg az első csíki népművészeti kiállítást. „A kiállítás gondolatának felvetője és megrendezője Domokos Pál Péter, aki a felcsíki falvakat személyesen összejárta s megnézte szinte egyenkint a fehérre meszelt házacskák rejtett kincseit”⁷ – közölte a *Csíki Lapok*, amely a kezdeményező által megfogalmazott felhívást is közzétette. Alig egy hónap múlva, 1929. március 17-én a csíkszeredai gimnáziumban megnyitották a három napos tárlatot. „A kiállítást két cél vezette. Elsősorban a népnek megmutatni, hogy mily nagyra becsüljük és értékeljük őseink azon szép tárgyait, melyek nálunk legnagyobbrészt a padlásokon porosodnak. Másodsorban, hogy az Orbán Balázs emlék-ünnepének méltó keretet teremtsünk, mert mivel is tudnánk neki hívebben hódolni, mint éppen olyan tárgyak összegyűjtésével, amelyeket ő annyira szeretett – a néplélek megnyilvánulásának munkáit!”⁸ – számolt be j. v. monogrammal, valószínűleg a tanítvány, Venczel József, az első kiállítás hú krónikása. Ezen a népművészeti tárlaton – amely az egy évvel később, Csíksomlyón megrendezett múzeumalapító kiállítás előzménye volt – „négy teremben és egy 50 méter hosszúságú folyosón 10 ezer tárgy volt elrendezve”⁹.

4 A csikcsobotfalvi kézirat. *Irodalomtörténeti Közlemények*, XXXIX. évf. (1929) 209–214. szövegközlésekkel, kottákra utal.

5 A csikcsobotfalvi Kájoni-kézirat. *Zenei Szemle*, 1929. I. kötet, 25–30. 10 kottával.

6 Domokos Pál Péter: „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979, Szent István Társulat, 127.

7 Az Orbán Balázs ünnepélyvel kapcsolatos kiállítás. *Csíki Lapok*, 41. évf. (1929. febr. 17.) 7. sz.

8 j. v.: Székely népművészeti kiállítás Csíkszeredán. *Pásztortűz*, 15. évf. (1929. máj. 5.) 9. sz.

9 Uo.

A hatóságok viszont csakhamar megvonták tanári működési engedélyét.¹⁰ „Amikor látták az oláhok, hogy mit csinálunk, mit szervezünk, népművészeti kiállításokat például – szőtt az asszony, az ember csinálta korongon az edényt – a szemük-szájuk tátva maradt. De én már kaptam is az írást, hogy mivel az oklevelem budapesti, tovább nem taníthatok a tanári katedrán”¹¹ – nyilatkozta Domokos Pál Péter évekkel később, s mint kiderült, ez az eltiltás különösen sorsdöntőnek bizonyult. Több helyen kifejtette ugyanis, hogy amikor kenyér nélkül maradt, akkor került a kezébe Bartók Béla *A magyar népdal* című könyve. „Ennek a könyvnek az első részében, a római számokkal jelölt nyolcadik oldalon az van írva, hogy az egész magyarlakta területen a népdalgyűjtést Bartók és Kodály elvégezte, csak Bákó (Bacău) körül levő néhány csángó faluba nem jutottak el. Ennyi elég is volt arra, hogy meggondolkoztasson: íme, állás nélkül vagy, és ez a kérdés megoldatlan, így nincs semmi akadálya annak, hogy te próbáld meg!”¹² Amint tudjuk, nem csak megpróbálta: egy életre elkötelezte magát a csángómagyarság ügye mellett.

1929 júliusában újabb emlékezetes esemény történt, s talán ez indította arra, hogy fegyvertartási engedélyért folyamodjon: a Hatod-hegyen Málnásfürdő felé kerékpározva rablóbanda támadta meg. Az esetről és a Székelyföldön egyre inkább kibontakozó rablóvilágról több korabeli lap is beszámolt. „A kétségbeejtő nyomorúság a kiszámíthatatlanság felé tereli a helyzetet – írta a *Csiki Lapok*. – Alig mulik el egy nap betörés, lopás és utonállás nélkül. Különösen a Székelyföld gazdag rablótörténetekben úgy, hogy lassan a lakosság ki sem mer mozdulni hazulról. A múlt vasárnap egy háromtagu katonaruhás banda a Hatodon fosztotta ki öt autó utasait. A kalandos vasárnapi kirándulók között volt Domokos Pál Péter csikszeredai zenetanár is, akit vasárnap délből 1 órakor biciklijéről szedtek le a Hatodon a szokásos recept szerint.”¹³

A *Brassói Lapok*nak Domokos Pál Péter így nyilatkozott:

„Szombaton délután indultam útnak Szentgyörgyről Nagybaconba Nagy Imre festőművész és György Béla kíséretében, hogy Benedek

10 A tanári működési engedély megvonásának pontos dátumát nem sikerült megtalálnom.

11 *Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának.* Budapest, 1988, 19.

12 Uo. 22.

13 A székelyföldi rablóvilág egyre jobban kibontakozik. *Csiki Lapok*, 1929. júl. 28.

Eleket nevenapja alkalmával üdvözljük.¹⁴ Miután kedves kötelességünknek eleget tettünk én két kíséremtől elválva meglátogattam Köpecen Sebestyén Józsefet, a kitűnő régészt. Vasárnap délelőtt, gyönyörű és ragyogó időben vígan kerékpároztam Málnásfürdő felé. Egy óra után volt, amikor felértem a Hatod-hegy csúcsára, különös hangra rezzenem fel: Egy rendőr-sip hasított bele a fenséges csendbe, majd »Állj!« kiáltást hallottam. Leugrottam gépemről, s ebben a pillanatban egy álarcos, szuronyos fegyverét lövésre tartó, katonaruhás ember ugrott mellém, akit két társa követett. Utóbbi kettőnek korommal volt bekenve az arca. Kezükben két-két revolver volt.

- Fel a kezekkel! - vezényelte a szuronyos ember s megkérdezte, vajjon van-e fegyverem? Tagadó válaszmra pénzem után érdeklődött az álarcos - aki nyilván vezére volt a kis bandának.

- Ezer lejem van - mondtam - a belső tárcámban. Egy pillanat műve volt csupán s tárcám az utonállóhoz vándorolt át. Ezután leszedték hátizsákomat is, melybe gummiköpenyemen, kabátomon, néhány ruhadarabon kívül turista felszerelésem volt s udvariasan megkértek, hogy most már tegyem hátam mögé kezeimet. A parancsnak eleget tettem s ekkor megkötözték a kezeimet miután barátságosan hátbaütöttek, bekísértek az erdőbe.”¹⁵

Az erdőbeli tisztáson összekötözött kezű sorstársakra talált, a rablók ugyanis minden arra járó autó utasait kifosztották és fogva tartották, míg végül „öt kocsiból álló autópark és 15 tagból álló társaság verődött össze”¹⁶.

Az eset végül tragédia nélkül végződött. „A banditák udvariasak és igen előzékenyek voltak - mesélte az újságírónak Domokos Pál Péter. - Néhány percig tanácskoztak, majd az álarcos alak odalépett a mi körünkhöz és így szónokolt:

- Uraim! Hogy cigaretta nélkül ne maradjanak, átadok háromszáz lejt. (...)

Megkértem a gavalléros banditát, adjon nekem száz lejt rendkívüli segély címen, hogy haza tudjak utazni. A bandita szeretetreméltó

14 Valószínűleg 1929. július 20-a lehetett, az Elek névnap 17-én van. Alig egy hónappal később, augusztus 17-én hunyt el Benedek Elek.

15 A Székelyföldet rettegésben tartja egy háromtagú rablóbanda. *Brassói Lapok*, 35. évf. (1929. július 24.) 164. sz.

16 A székelyföldi rablóvilág egyre jobban kibontakozik. *Csiki Lapok*, 1929. júl. 28.

szolgálatkészséggel belenyúlt belső zsebébe, kivette onnan tárcámat s kifizetett. Udvariasan mosolygott, majd egyik társamat felszabadította s fegyverét lövésre emelve lassan behúzódott az erdőbe.”¹⁷

A történetekkel még sokáig foglalkoztak az újságok, de a nyomozás nem vezetett gyors eredményre. „A banditákat természetesen nem sikerült még eddig elfogni, aminek az a magyarázata, hogy a csendőrség nem is nagyon erőlteti meg magát a kézrekerítésükkel. Valószínű, hogy ezúttal is a régi recept szerint járnak el. Megvárják, amíg a banda valamelyik tagja följelenti társait és így minden különösebb fáradság és veszély nélkül rajtaüthetnek majd a társaságon.”¹⁸

Az eset után a hatóságok nemtörődomsége, az egyre romló közbiztonsági állapot, és a vadállatokkal való találkozás lehetősége is befolyásolhatta a sokat utazó és Moldvába, a magányos gyűjtőútra készülő Domokos Pál Péter azon döntését, hogy önvédelmi céllal fegyvertartási engedélyért folyamodjon.¹⁹ Hogy az erre vonatkozó kérést mikor nyújtotta be, nem derül ki a jelen cikkünk kiindulópontjaként szolgáló 1931-es levéltári iratokból, csak az engedély kibocsátásának dátuma: 1929. november 29.

A rablótámadástól (1929. júl. 20.) e dátumig eltelt időszak sem telt eseménytelenül. Szeptember 14-én Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumi ünnepségein ő vezényelte a Kodály Zoltán műveit előadó csíkszeredai gyermekkart. „Valamennyire ismerve a Kodály zenei kifejezési módját, el voltunk készülve arra, hogy a fülnek különös harmóniát kapunk. És a Domokos Pál Péter zenetanár betanítása és vezetése mellett olyan nagy gyönyörűséggel hallgattuk a székely daloknak ezt az utánozhatatlan szépségű lélek- és szívéramlását, hogy az felejthetetlen marad. És a kis székely legénykék az ő egyszerű, de igazi székely viseletükben és dalra termett ajkaikkal a legnehezebb zenei problémát oldották meg olyan könnyedséggel, amely csak az igazi művészetnek a sajátja. Domokos Pál Pétert, a

17 A Székelyföldet rettegésben tartja egy háromtagú rablóbanda. *Brassói Lapok*, 35. évf. (1929. július 24.) 164. sz.

18 Névjegyes banditák sарcolják a Székelyföldet. *Nemzeti Újság*, 11. évf. (1929. júl. 25.) 166. sz.

19 „Pontiustól Pilátusig kell járni, 5, mond öt kérést kell benyújtani egy revolver tartásának engedélyezéséért, s ha végül az illető meg is kapja az engedélyt, az oly hosszú idő múlva történik, hogy addig százszor kirabolhatják.” A közbiztonság. *Székely Nép*, 43. évf. (1925. okt. 15.) 82. sz.

nagytehetségű zeneművészt és a zenekultúra hivatott apostolát teljes elismerésünk illeti meg azért a szép és áldozatos munkáért, amellyel kezdeményezte és fáradhatlanul meg-megszóltatja a hegyes-völgyes Csíksországban dalaink mesterei feldolgozásait”²⁰ – számolt be az eseményről a korabeli sajtó.

Ugyanekkor, az ünnepre megjelent emlékkönyvben *A csíki énekeskönyvek* címmel Domokos Pál Péter a Jancsó Benedek-kódexet, Mihál Farkas gyűjteményét, a Bocskor-kódexet, a *Csíksobotfalvi kéziratot*, valamint Baka János énekeskönyvét ismertette.

A jubileum is hozzájárulhatott ahhoz, hogy egyre szorosabbá vált a kapcsolata a Székely Nemzeti Múzeummal, és ennek tudható be, hogy moldvai útjaihoz támogatást, „felvevő készüléket” és „felvevő lemezeket” kért Csutak Vilmos igazgatónak írt leveleiben.²¹ A moldvai kutatómunkát érintő levelek novemberi keltezésűek, és részben Csíkszeredában, részben Sepsiszentgyörgyön íródtak.

Domokos Mária zenetörténész – a néprajzkutató lánya – szerint az első gyűjtőút (amelyet a szakirodalom rendszerint egyetlen, több hónapos időszakként tárgyal) legalább két részletben történt. „Október huszadikán gyűjtött Bogdánfalván (*A moldvai magyarságban* közölt első hét dalt) – fogalmazott kérdésemre válaszolva Domokos Mária. – Édesapja betegágyához táviratilag hívták haza, és édesapja, Domokos Elek november 11-én halt meg. (A Csutak Vilmoshoz intézett és Szócs János által közölt levelek egy része a novemberi hazamenetelkor íródott.)

November 29-én ismét Bogdánfalván gyűjtött, majd december 5-én Trunkon, december 6-án Gajcsána-Unguri-ban. Hangfelvételeket nem készített (talán nem érkeztek meg a hengerek), de nagyon jó fotókat igen.”

1929. december 4-én már Bákóból írt levelet Csutak Vilmos igazgatónak, és valószínűleg addigra már a fegyverét is megvásárolta. Hogy valaha használta-e? Erről nem találtam adatot, de nem is lényeges. Tény, hogy 1931-ben, a fegyvertartási engedélyek visszavonásakor, a Péter Ferenc laptulajdonossal közösen indított *Csíki Néplap* vezércikkének szerzője – valószínűleg éppen maga a felelős szerkesztő, Domokos Pál

20 A Múzeum diszhangversenye. *Székely Nép*, 47. évf. (1929. szept. 19.) 72. sz.

21 Szócs János: Domokos Pál Péter és Csutak Vilmos levelezése (1929–1936). In Kelemen Imola (szerk.): *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve* 7. Csíkszereda, 2011, 199–200.

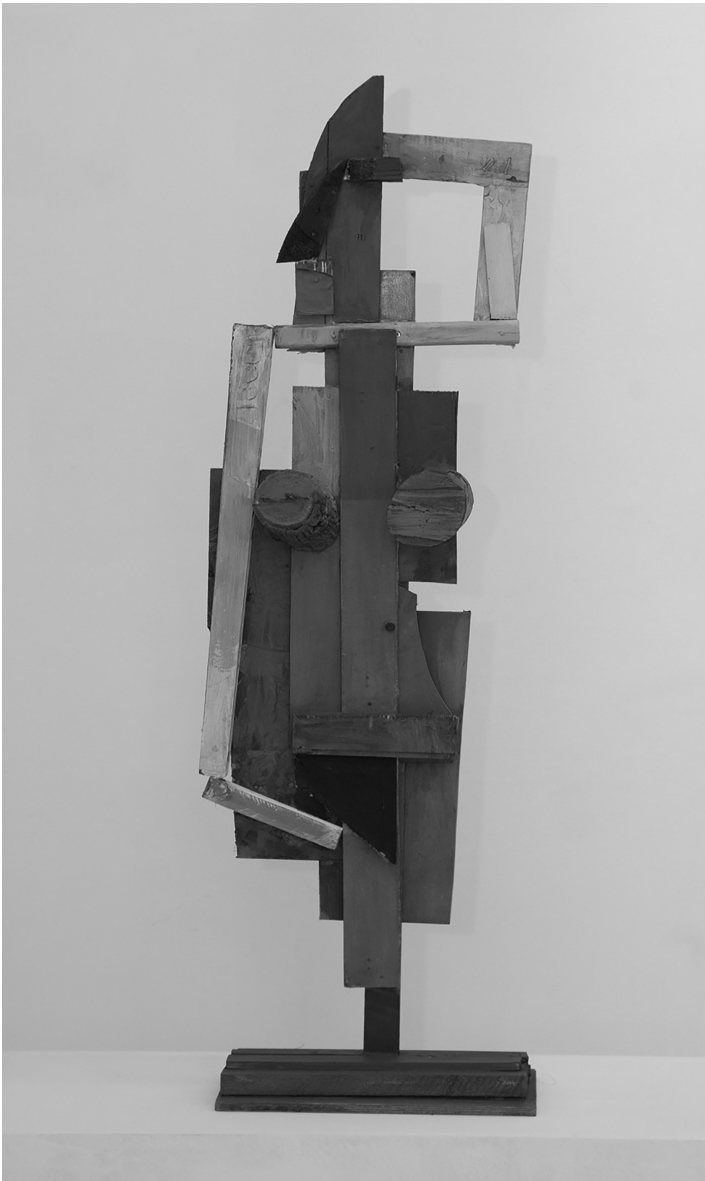
Péter – kritizálta az éppen leköszönő Aurel Țețu prefektus ténykedését, s köztük a legutolsó intézkedését is. „Legutolsó intézkedése az általa kibocsájtott fegyvertartási engedélyek visszavonása volt – olvasható a cikkben. – A rablások, tolvajlások a megye területén mindennaposak, a személy- és vagyonbiztonság egyáltalában nincs meg. A jogtiprás mindennapos. Mégis büntetlen életű, józan, általánosan ismert emberek, kik mellesleg tisztjei a román hadseregnek és akik kizárólag önvédelemre szereztek be drága pénzen, legális uton fegyvereiket, Aurel Țețu rendelkezése értelmében kötelesek védőeszközüket a fegyvertartási engedéllyel együtt a csendőrőrmestereknek beszolgáltatni.”²²

Valószínűnek tartom, hogy a vezércikk szerzője éppen saját példájából kiindulva fogalmazta meg felháborodását, ugyanis Domokos Pál Péter a román hadseregben letette a hadnagyi vizsgát, tartalékos tisztként szerelt le 1923-ban, s erre szükség esetén hivatkozott is. „Katonai bizonyítványom hiteles másolata szerint tartalékos tisztje vagyok a román hadseregnek”²³ – írta például 1932. november 18-án Kézdivásárhelyről²⁴ püspökének, gr. Majláth Gusztáv Károlynak, amikor összeállította, többedszerre, a tanári működés engedélyezéséhez szükséges dossziéját. „A törvény követelményeinek ezúttal is eleget téve úgy gondolom, hogy a működési engedély megadásának semmi akadálya nem lehet. Mindkét oklevelem ugyanis 1926. év júniusában kelt” – hangsúlyozta a levélíró, arra hivatkozva, hogy egy 1931-es rendelet szerint a legkésőbb 1926-ig Budapesten megszerzett okleveleket, amennyiben az illető rendelkezik különbözeti vizsgával, honosítja a román állam. Domokos Pál Péter esetében ez nem történt meg, azzal az indoklással, hogy nem kezdte el az 1919–20-as tanév előtt budapesti tanulmányait. De ez már egy másik történet... ugyanis Domokos Pál Péter életének csaknem minden esztendeje külön tanulmányt érdemelne, a hatóságokkal vívott (fegyvertelen) küzdelmeit is beleértve.

22 Nekrológ. *Csiki Néplap*, 1. évf. (1931. ápr. 29.) 13. sz.

23 Domokos Pál Péter autorizációja. GYEL. 1680. doboz 21. csomag 5597. és 5428. és 5425. sz.

24 Ekkor Kézdivásárhelyen tanított, ugyanis feljebbvalói közbenjárására sikerült egy rövid időre visszatérnie a tanúgybe.

*Nő és férfi, 2011
(114 cm, festett fa)*

Halász Péter

„DE KICSIKÉK VOLTUNK, AMIKOR MEGSZÜLETTÜNK....!”

APRÓ EMLÉKEK EGY NAGY EMBERRŐL

Ezzel a mosolygósan kiejtett mondatlalt szokta volt átlendíteni az olykor elakadt társasági beszélgetést Domokos Pál Péter, akit én 1954-től, vagy talán 1958-tól, de igazából 1966-tól ismertem. Miért ez a bizonytalanság?

Ahhoz hogy megértsük, tudnunk kell: Péter bácsi és szüleim Budapest azonos kerületében laktak, házaink bütüjükkal összeérték, a hátsó udvarokat csupán két méter magas téglafal választotta el, amin nemcsak a macskák jártak át, de mi, gyermekek is, ha átesett a labda. Így aztán nem csoda, ha a kisebbik Domokos fiúval egy osztályba jártam, a Bartók Béla úti általános iskolába. Nem volt valami kellemes osztálytárs, mert a szünetekben lebonyolított nagyszabású verekedéseink során a nálam majd' fejjel magasabb Ádámmal szemben rendszerint én húztam a rövidebbet. Édesapjáról pedig csak annyit tudtam a húgomnak akkor még csak udvarolható későbbi sógoromtól, hogy a József Attila Gimnáziumban tanít, és azzal „bünteti” helytelenkedő diákjait, hogy kihívja őket a katedrához és elénekelteti velük a magyar himnuszt. Ez volt tehát az első alkalom, amikor találkoztam Domokos Pál Péter – hírével. Aztán a házibulis időszakban – bár akkoriban inkább zsúrnak neveztük – kiderült, hogy nemcsak Ádám volt verekedős, de ha úgy hozta az élet, a gyermekeit szigorúan nevelő apa sem ment a szomszédba egy-egy pálcáért. Egy ízben, Ádámnak talán 9 órára haza kellett volna mennie egy ilyen táncos összejövetelről, de ő túlságosan jól érezte magát. 10 órakor becsöngetett a zord atya, sűrű bocsánatkérések közepette kezet csókolt a háziasszonynak és megkérdezte, hogy néhány percre igénybe veheti-e a konyhát, mert a fiával megbeszéltnivalója van. Megkapván az engedélyt, a kabátja alól elővett valami fenytőeszközt, és a vétkezt irgalmatlanul elrakta. Aztán bocsánatkérés, kézcsók a háziasszonynak és elvonultak. Én nem voltam ott, de később értesültem az esetről a háziasszonytól. Isten

bűnömül ne vegye, de némi elégtétellel értesültem Ádám barátom eligazításáról.

Igazából azonban 1966-ban ismertem meg Domokos Pál Pétert. Két diákkori barátommal akkor már évek óta jártuk nyaranta Erdélyt. Előbb a hegyeit, később inkább a falvakat, városokat látogattuk, főként azokat, ahol orvostanhallgató barátaink családjával találkozhattunk: Nagyváradot, Homoródalmást, Szepsiszentgyörgyöt, a Nyikó menti Rugonfalvát és környékét, míg aztán néhányukat már diplomás orvosként át nem dobták a Kárpátokon túlra, Moldvába, ahonnan azt írták leveleikben, hogy milyen érdekes, néhány faluban magyarul beszélő emberek élnek. Elhatároztuk, hogy meglátogatjuk őket. Én akkor már bekapcsolódtam kenyérkereső agrármérnöki foglalkozásom mellett a Néprajzi Múzeum által szervezett Önkéntes Néprajzi Gyűjtőmozgalomba, túl voltam néhány díjnyertes pályamunkán, s rendkívül megragadott, amit a néhány meglátogatott moldvai településen tapasztaltam: Onyesten, főleg pedig Csíkfaluban és Külsőrekecsinben. Hazatérve aztán a könyvtárakban utánanézttem, hol is jártunk, s megtudtam, hogy a Moldvában élő magyar népcsoport legjobb ismerője nem más, mint az én Ádám barátom szigorú édesapja, Domokos Pál Péter. Mi sem volt természetesebb számomra, mint hogy fölkeressem. Elmondtam neki: mintha néprajzi olvasmányaim elevenedtek volna meg Moldvában. Láthattam a magyarság talán évszázadokkal ezelőtti falusi épületeit, lakásait, viseletüket; hallhattam, hogyan szólhattak nyelvújításunk előtti nyelvmelékeink. Bepillanthattam hajdani falusi közösségeink életébe, de nem a szakkönyvek lapjain, hanem az élő valóságban. Úgy éreztem – mondtam Péter bácsinak –, hogy olyan kincset találtam, amit fel kell tárnom, ki kell aknáznom, mert csak ezzel válhatnak teljessé a magyar hagyományos művelődésre vonatkozó ismereteink. Ebben egyetértettünk, s látva örömét és boldogságát, hogy hírt kapott a számára oly kedves moldvai magyarokról, nagy tervekkel kezdtünk kövacsolni a téma felkutatásáról.

Én már akkor elhatároztam, hogy minden szabadságomat Moldvában töltöm, ő pedig igyekezett felkészíteni ezekre az utakra. Mindenekelőtt elküldött a Baranya megyei Szárászra, ahol évekig élt, gazdálkodott, mikor az 1940-es évek végén a pártállam megfosztotta az iskolai oktatás lehetőségétől, s abból tartotta el hattagú családját. Szárászon, Egyházasközáron és Mekényesen sok egykori ismerőseivel találkozhattam,

újakat is szereztem, akik nyomán aztán elindulhattam Moldvába, ahol rendszerint a '40-es években Magyarországra menekült moldvaiak rokonának, vejének, egyéb hozzátartozójának neveztem ki magam, mert a romániai kommunista hatalom politikai és egyházi elhárítása olyan igyekezettel próbált távol tartani tőlük minden magyarországi, de még erdélyi érdeklődőt, kutatót is, ahogy csak egy vétkes hatalom félhet tetteinek nyilvánosságra kerülésétől.

Kezdetben a készülő Magyar Néprajzi Atlaszhoz gyűjtöttem harmadmagammal, összesen nyolc településről az anyagot, és hazatérve, természetesen minden utamról, tapasztalatomról beszámoltam Péter bácsinak, aki szomjasan várta a híreket, s mindig ellátott újabb feladatokkal. Kedves emlékem abból az időből, hogy 1970 tavaszán feleségemmel és kisbabánkkal kerestük őt fel, de alig értettük egymás szavát, mert Réka lányom egetverő bömböléssel tiltakozott, amiért nem vele foglalkozunk. Mikor mentegetőzni kezdtünk leánykánk tapintatlan viselkedése miatt, ő angyali mosollyal közölte velünk, hogy „*ez Péter bácsi fülének a legkellemesebb zene*”.

Persze ezeknek az úti beszámolóknak híre ment, s egyre több barátom kezdett érdeklődni Domokos Pál Péter és a moldvai magyarok iránt, úgyhogy hamarosan „kinőttük” Péter bácsiék „fogadószozáját”, ezért ezeket az összejöveteleket áttettük szüleim közeli lakásának egyik szobájába, ahol 10-12-en is elfértünk. Erre már azért is szükség volt, mert Domokos Pál Péter az 1960-as évek elejétől rendőri megfigyelés alatt állt, ugyanis a – ha nem is olyan fejlett, mint Romániában, vagyis állampolgárainak valamivel több szabadságot engedő – szocializmus nálunk is olyan bizonytalan lábakon állt – az '56-osok többsége nemrég szabadult –, hogy néhány, erdélyi gyökerekkel rendelkező idős úrnak a Gellért Szálló teraszán történt alkalmi találkozásaitól is félniük kellett. Ezt a rendőri megfigyelést aztán fokozatosan enyhítették, emlékszem, egy alkalommal milyen büszkén dicsekedett, hogy labdarúgó mérkőzésre már eltávozhat hazulról, de hangversenyre még nem. Szegény Péter bácsi! Azt hiszem, egész életében nem volt focimeccsen!

Ahogy aztán az 1970-es években egyre szélesebb körben terjedt a táncházmozgalom, oda is be lehetett csempészni néhány, az adott tájról szóló előadást, és természetesen, hogy ha a moldvai tánc volt a fő téma, akkor elsősorban Domokos Pál Pétert igyekeztek meghívni

a szervezők, ha pedig ő nem ért rá, akkor Csoma Gergely barátom vagy én helyettesítettük, és helyszínen készült színes diaképek vetítésével gazdagítottuk a műsort. Péter bácsi kitűnő előadó volt, tanáros, jól tagolt hangsúlyozásán érezni lehetett, hogy hozzászokott a nagyszámú hallgatóság előtti beszédhez, szinte szónokolt. Ügyesen felépített szövegét rendszerint azzal kezdte, hogy a vizek mentén haladva, felsorolta az általa meglátogatott moldvai csángó településeket, érzékeltetve, hogy milyen nagy területen és milyen számos helyen élnek ott a magyarok. Aztán áttért arra, hogy milyen elkeserítő állapotban kell élniük, megfosztva immár évszázadok óta az anyanyelvű oktatás és a vallásgyakorlat minden lehetőségétől, végül arról beszélt, hogy miért fontosak nekünk a moldvai csángómagyarok. Akik – mint mondta – a Föld legelfeledettebb kisebbségei, hiszen nemcsak a világ nem tud róluk szinte semmit, de mi, magyarok is alig hallottunk, hallunk róluk. Végezetül rendszerint arra kérte a tisztelt hallgatóságot, esténként mindenki gyűjtson meg egy-egy szál gyufát, s amíg az elég, addig gondolkozzanak el a moldvai csángómagyarok sorsán.

Domokos Pál Péter tehát jól felépítette előadásait, de a harmincadik, ötvenedik alkalommal már szinte gépiessé vált a szöveg. Így esett meg, hogy az Egyetemi Színpad egyik előadásán kínos fiaskó érte. Mondta, mondta a számára jól ismert, de a közönség többségének persze új, izgalmas információkat nyújtó szövegét, amikor egyszer csak... megállt. Megállt és hosszú percekig tűnődve nézett maga elé. Azt hittük, rosszul van, pedig csak kizökkent gondolatainak kerékvágásából. Végül a közönség udvariasan tapsolni kezdett, ő pedig szó nélkül megfordult és elhagyta a színpadot. Elébe szaladtam, s ahogy belekarolva jöttünk le a lépcsőn, odasúgta nekem: – *No fiam, én aztán leszerepeltem!*

Sem azelőtt, sem azután nem emlékszem, hogy hasonló emlékezetkihagyásra került volna sor nála. Illetve egyszer még valami hasonló ijedelemre adott okot. Többször is elkísértem Egyházaskozárra, mikor valamilyen alkalomra meghívták, ilyenkor hárman mentünk, mert egyikünknek sem volt kocsija, de dr. Laczkó Mihály barátom, akinek családja az 1940-es években települt haza a moldvai Lányikból, szívesen elvitt bennünket. Ilyenkor láthattam, hogy Péter bácsit milyen megható szeretettel vették körül a hazatelepültek, akik már jó két

évtizede nem voltak „moldvai csángók”, hanem elmaradottságukat tüneményes gyorsasággal behozó, de kulturális hagyományaitak Népművészet Mestereik révén is őrző, moldvai származású baranyai magyarok. Szinte összevesztek azon, hogy ki adjon neki szállást, kinek az ebédmeghívását fogadja el. Délután pedig az iskola tornatermében gyűltek össze a falubeliek, ahol Péter bácsi beszélt, mit beszélt, *prédikált* nekik Moldvában maradt testvéreik megindító sorsáról, s arról, hogy ne hagyják el hagyományaitak és szeressék egymást. Rendszerint a moldvai Magyarfaluból hazatért Jankó Mátyás és felesége láttak vendégül minket, Anna néni pompás ebédeket készített, volt ott tyúkleves, csirkepaprikás, rántott hús és hatalmas torta. Kinn terítettek az udvaron a nagy körtefa alatt, jóízűen ettünk-ittunk, Péter bácsi is jó étvágygal fogyasztott, de a torta után egyszer csak nagyon hallgatag lett. A napsugár áttűzött a körtefa levelein, megcsillant fehér haján, ő pedig egyre merevebben nézett maga elé. Már-már valami bajtól tartottam, mikor megszólalt: – *Abból a tortából kaphatnék még egy szeletet?*

Nagy megkönnyebbedéssel sóhajtottam fel.

Péter bácsit látogatva jó néhány kiváló emberrel ismerkedhettem meg, akik vagy készültek, vagy érkeztek Moldvába vagy Moldvából. Híreket hoztak, s tudással gyarapodva távoztak tőle. Népzene gyűjtők hozták bemutatni félig vagy teljesen titokban készült felvételeiket, Moldvában kapott vagy vásárolt cserepeiket, viseletdarabjaikat, élményeiket és kérdéseiket. Népdalénekes leányokkal találkozhattam nála, akik kottáért, jó szóért, biztatásért látogatták. Néhányszor összefutottam Csoóri Sándorral, Kósa Ferenc rendezővel, Tornai Józseffel, vagy az idősebb „tettestársak” közül a gyergyói Balás Gáborral, aki egy üzemi lap szerkesztőjeként jelentetett meg néhány Lakatos Demeter-verset, vagy a gelencei születésű Bodor Györggyel, akinek jelenős szerepe volt abban, hogy az 1941-ben Bukovinából hazahozott székelyek ne a Dunántúlon szétszórva, hanem a kitelepített svábok helyére, viszonylag egy tömbben leljenek új otthonra. Mikor Péter bácsi révén megismertem Bodor Györgyöt, már nagyon törődött, börtönviselt, megtört egészségu ember volt, ugyanis 1962-ben „külpolitikai érdekek veszélyeztetése miatt” letartóztatták, három és fél évi börtönre ítélték, de 1963-ban már kiszabadult. Több írását is közöltem a *Honismeretben*, s Péter bácsi a lelkemre kötötte, minél több cikket kérjek tőle, még ha

nem is közöljük valamennyit, hogy legyen elfoglaltsága ennek a világgal meg hasonlott embernek.

Az 1970-es évek közepén már olyan nagy érdeklődés volt a Domokos Pál Pétert látogatók, főleg a fiatalok körében, hogy Péter bácsival egyetértésben elhatároztam, összehívom mindazokat, akik Moldvában megfordulva onnan szellemi vagy tárgyi értékeket hoztak, akár valóságosan, akár filmekben, hangszalagon vagy papíron, s amit lehet, eljuttatunk a Néprajzi Múzeum Adattárába, hogy ne vesszen el, ha csak lehet, ne kótyavetyéljük el, hanem álljon a néprajztudomány rendelkezésére. Közösén írtuk össze azok névsorát, akikről tudtuk, hogy vagy már jártak Moldvában, vagy legalábbis érdeklődnek az ott élő csángómagyarok történelme, művelődése, sorsa iránt. Ezeknek az érdeklődéseknek többféle gyökere lehetett: a kalandvágytól, a népművészeti tárgyak adásvételén keresztül a néphagyomány iránti jó szándékú, olykor tudományos érdeklődésig. Volt, aki fényképezte a csángó népeletet, volt, aki népdalt, népmesét gyűjtött, viseletet kunyerált vagy vásárolt, s volt, aki éppen csak megjárta magát, hogy aztán elmesélhesse a barátainak: voltam Moldvában! Mint a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának titkára, vállalkoztam egy néprajzi-módszertani tanácskozás megszervezésére, amire az érdi művelődési központban került sor. Száznál több meghívót küldtünk szét, és hetvennél többen jöttek össze. Főként arról tárgyaltunk, hogy fontos volna: ne csak nézelődni járjunk Moldvába, hanem gyűjtsünk is, persze elsősorban nem tárgyakat, hanem ismeretanyagot. Ehhez jó segítségünkre lehettek a Néprajzi Múzeum Adattárának kisebb-nagyobb kérdőívei, gyűjtési útmutatói; ha pedig tárgyakat hoz valaki, ajánlja fel megvételre a múzeumnak.

A hazai belügy, a román érdekeket féltve, néhány napon belül lecsapott a társaságra, vagyis rám és még néhány társamra, ma sem tudom pontosan, hányunkra. Még a tanácskozáson részt vevő Domokos Pál Pétert is kihallgatták, és mindnyájunkat megfenyegettek, hogy tilos dolgot művelünk, mert az untalanul szajkózott „nemzetközi” szolidaritás a gyakorlatban nem terjedt, nem terjedhetett ki a külhoni magyarokra. A téma azonban továbbra is vonzotta egyfelől azokat, akik a romantikát keresték a hazai és romániai „szekusok” meg a helybeli besúgók által „elaknásított” terepen, másfelől tartalmas lehetőséget kínált azoknak, akik a hagyomány archaikus rétegeiben keresték a

magyar múlt emlékeit. Egyre több hazai folyóirat közölt csángó témájú írásokat, s Domokos Pál Péter szava nyomán a tudományos érdeklődéssel összefonódó nemzeti elkötelezettség zászlajára írhattuk a „világ legelfeledettebb kisebbségének” ügyét. Így aztán 1990-ben nem volt nehéz összegyűjteni azt a 10-12 embert, akivel megalapíthattuk a Lakatos Demeter csángó költő nevét viselő kulturális egyesületet, amit aztán 1990. szeptember 27-én vett nyilvántartásba a bíróság. Tiszteletbeli elnökünknek ki mást választhattunk volna, mint Domokos Pál Pétert. Ennek előzményeként 1991. március 2-án a Magyar Néprajzi Társasággal közösen egész napos tudományos tanácskozást szerveztünk a 90 esztendőskorhoz közelítő Domokos Pál Péter tiszteletére a Ráday Gyűjtemény dísztermében a moldvai magyarok történelméről, művelődéséről, sorsáról. Az ünnepi ülésen a termet a pusztinai Szócs Anna szöttesei és Csoma Gergely színes fényképei díszítették, több mint háromszázan vettek részt, hat hosszabb és mintegy húsz rövidebb referátum hangzott el. Tartalmasak és színvonalasak voltak ezek az előadások, de valamennyiünket lepipált a 89 esztendőskor ünnepelt, aki megköszönve a tiszteletére elhangzottakat, nemrég történt súlyos balesetéről beszélt, ami Veszprémben tartott előadását követően hazatérőben érte, s az autó vezetőjének életébe került, ő pedig majd' egy hétig feküdt utána kómában, öntudatlanul. Mikor magához tért, nem érzékelte az eltelt időt, ami lehetett néhány nap, vagy akár több évszázad... Mint az a somlyói barát, aki elhagyván a kolostort egy csodálatos szépen éneklő madár nyomába eredve, elkóborolt az erdőben, s mire visszatért, már másokat talált a kolostor kapujában, mást az apáti tisztségben, s azok is csak halványan emlékeztek arra, hogy volt egyszer náluk egy szerzetes, akiről azt beszélték, hogy elveszett... Az időről, az idő viszonylagosságáról beszélt tehát a pátriárkai kort megélt Domokos Pál Péter, én pedig életem nagy mulasztásai között tartom számon azóta is, hogy azt a briliáns tanmesét nem vettük fel, de hát ő volt az egyetlen a negyedszáz előadó között, aki *szabadon* beszélt, így ez a tanmese nem kerülhetett bele az ünnepi konferencián elhangzott előadásokat tartalmazó, de már poszthumusz kötetbe.¹ Ez

1 „Megfog vala apóm szokor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére. Budapest, 1993, Lakatos Demeter Egyesület. Az idő problémájáról való elmélkedését később, a *Honismeret* 2001. évi 3. számának 30-32. oldalán közöltem.

a konferencia volt jelképesen és valóságosan is a Lakatos Demeter Egyesület tagságát tiszteletbeli elnökünk segedelmével összehozó alkalom, aminek nyomán 120, moldvai csángómagyarok iránt érdeklődő és értük tenni is akaró emberrel, de facto megalakult az egyesület, amit aztán 1990. szeptember 27-én hivatalosan is bejegyzett a fővárosi bíróság. Ennek hírért Péter bácsi nagy örömmel fogadta, de akkor már erősen megromlott testi állapotban volt, egyesületszervező munkánkban csak tanácsaival vett részt, s a Lakatos Demeter Egyesület titkáráként inkább csak számadás és tanácskérés céljából kerestem fel, vagy ha valakit vittem hozzá bemutatni, mint egy Magyarországra érkezett gyönyörűséges moldvai csángó leányt, aki szeretne volna megismerni Domokos Pál Pétert. Csodaszép, hosszú barna hajú, formás leány volt, Péter bácsi rögtön maga mellé ültette, átkarolta és hosszasan gyönyörködött benne, majd – *Hej, haj* – mondta szomorkásan –, *ha én még egyszer kilencven esztendősen lehetnék!*

Kedves emlékem azokból a hónapokból az is, amikor telefonon arra kért, hogy ne menjek hozzá a már megbeszélt időpontban, mert fogorvoshoz kell mennie. Meglepődve hallgathattam néhány másodpercig, mert így folytatta: – *Csodálkozol, ugye, hogy ebben a korban még fogorvoshoz kell járnom. Hát kívánom neked, hogy kilencven esztendősen te is járj fogorvoshoz, mert az azt jelenti, hogy még élsz és van még legalább egy fogad.*

Látogatói között természetesen lehettek és voltak sunyi szándékkal érkezettek is. 1990 januárjában Lezsák Sándor kérésére egy Székelyföldre és Moldvába küldött MDF-segélyszállítmányt kísértem Romániába, ételt, ruhát, könyveket vittünk jórészt megadott címekre. Többek között eljutottunk konzerveinkkel és gyógyszereinkkel a csíkszépvízi öregek otthonába is, ahol megtudtuk, hogy annak vezetője öngyilkos lett, mert a Szekuritáté embere volt, és félt a felelősségre vonástól. Hazatérve Péter bácsinak erről is beszámoltam, mire ő felcsillanó szemekkel mondta: *Ismertem, nálam is többször járt. Nagyon érdeklődő ember volt!* Hát igen.

Domokos Pál Péterrel én mindig atya-fiúi viszonyban voltam, de azért kicsivel több volt bennem a tisztelet, mint egy átlagos családi kapcsolatban. Péter bácsit mindig magáztam, eszembe sem jutott, hogy megkérjem a tegezésre, talán ha följánlja...? Kapcsolatunk érzelmi erősségét elsősorban a számomra dedikált könyveibe írt bejegyzésekből

érezkelhettem, amikből itt most csak kettőt idézek. Az egyik *A moldvai magyarság* 3., 1941. évi kiadása, amire a budai Vár egyik antikváriumában, a Vajdahunyadról Budapestre került Lőrincz Ernőnél találtam, s boldogan csaptam le rá. Péter bácsi a következőket írta bele:

Nagy öröm számomra, hogy könyvemet Halász Péter gondozásában tudom, mert ott állandó virágzásban is marad. Édestestvérré válásunknak indoka a moldvai csángómagyarok ügyének szülője a könyv, melyben örökség konturjai vannak felvázolva! Teljesebbé kell tenni, minden szavát kikristályosítani... hangsúlyozom, mert szavaimat Halász Péter füle meghallja és lelke szeretetével életútján szakadatlanul sugározza, életcéljául tüzi ki az ügyet. Munkád szenvedésekkel kezdődik, tehát helyes! Isten minden lépésedet ezerszer áldja meg.

Bp. 1981. IX. 14.

Domokos Pál Péter

A másik pedig a Szent István Társulatnál 1979-ben megjelent, impozáns méretű és tartalmú, jó másfélezer oldalas könyv, az „...*édes Hazámnak akartam szolgálni...*”, ami a moldvai csángómagyarok történetének áttekintését, a Kájoni Jánosra és Cantionale Catholicumára, valamint a Petrás Incze János életére és műveire vonatkozó ismereteket és a hozzátartozó Okmánytárat tartalmazza. Ebben a könyvben a következő ajánlást kaptam:

Halász Péteréknek nagy szeretettel ajánlom a világ legelfelejtettebb kisebbségéről is szóló könyvemet, kiknek szíve az összes barátaim között a leghevesebben dobbant meg a „csángó” szóra és azóta is nagy érdeklődéssel, kitartó munkával segítik előre az ügyet. Szeretettel:

Budapest, 1979. III. 27.

Péter bácsi

Nekem rendkívül jólestek ezek és az ezekhez hasonló bejegyzések, s bár azóta tudom, hogy Péter bácsi gazdag és jószívű fejedelemként bőven osztotta bensőséges, szeretettől áthatott, elismerő dedikációit, de hát tudjuk, hogy a szeretet az az „értéktárgy”, ami akárhány felé osztják, nem kisebbedik. Csak azt sajnálom, hogy nem viszonzozhattam

jóságát hasonlóval, hiszen első csángómagyarokkal foglalkozó könyvem csak halála után egy évtizeddel jelent meg.

Domokos Pál Péter életén és halálán tűnődve el kell gondolkodnunk a gondviselés igazságosztó erején. Egyrészt azon, hogy milyen „mennyei jóvátételi bizottság” rendelt a magyarság testvéreitől leginkább magára hagyott népcsoportjának éppen ilyen embert, aki felvállalja őket nemcsak csodálatos dalaikkal, szépséges viseletükkel, kincseket rejtő beszédjükkel, hanem elesettségükkel, szenvedésükkel együtt, s erre tette föl az életét! Másrészt gondoljunk arra, hogy ha Domokos Pál Péternek átlagos életkort mért volna ki a Mindenható, akkor a hatalom által háttérbe szorított, rendőri felügyelet alatt álló emberként távozott volna közülünk, akinek élete munkája nagyrészt kéziratokban, csak néhány könyvtárban fellelhető egykori kiadványban maradt volna az utókorra. De mert megadatott neki a pátriárkai életkor, Domokos Pál Péter valósággal túlélte a magyarság fő ellenségeinek legalábbis egy részét, s amikor elszólintatott közülünk, munkája termésének túlnyomó része betakarítva, könyvekben, folyóiratokban maradt utána. Amikor pedig a magyarság felett valamelyest kifényesedett az ég itt a Kárpát-medencében, Domokos Pál Péter ismét ellátogathatott Erdélybe, akár szellemével, amikor Csíkszeredán föllevenítették az ezer székely leány ünnepségét, akár testileg is, kilencven évesen, a gyulafehérvári érsekszenteléskor. Idehaza a magyar kormány kitüntetésekkel tisztelte meg, nevét viselő alapítványokat hoztak létre.

A legnagyobb boldogsága azonban az volt, amikor a pápa magyarországi látogatására érkező több mint ezer moldvai magyar számára a Szent István-bazilikában celebrált misén ő maga üdvözölhette szeretett csángóit. A Gellért tértől indult processzió, mintha a somlyói búcsúba indultak volna, legszebb viseletükben, egyházi zászlóik alatt vonultak a Szent István-bazilikához. A budapesti nép szájátátva bámulta őket, gyönyörködött bennük, míg csak oda nem értek. Ott pedig Domokos Pál Péter várta őket, akiről oly sokan kérdezték tőlem Moldvában, hogy *él-e még? Ugye nem igaz, hogy megholt lenne?* Ott állt előttük a maga valóságában, csizmában, székely harisnyában, fekete atillában, s beszélt hozzájuk, figyelmeztetve őket a hagyományukhoz, nyelvükhöz, magyarságukhoz való ragaszkodás fontosságára. – *Ti magyarok vagytok – hangzott szózata –, akárki akármit mond rólatok, ne higgyétek! Magyarok vagytok, s maradjatok meg magyarságotokban!*

A 120 esztendeje született és 29 esztendeje meghalt Domokos Pál Péter úgy ment el közülünk, hogy tanítványok, követők egész hada kapta fel a kezéből kiesett kardot és vakolókanalat. Harminc esztendeje talán néhány tucat ember volt Magyarországon, aki mélyebben ismerte a moldvai csángók sorsát és értékét, de Erdélyben sem lehettek sokkal többen. Ám az általa kezdett munka eredményeként ma már százak és százak törődnek velük, s talán remélhetjük, hogy a magyar állam értük hozott áldozata is egyre több gyümölcsöt érlel a csángó gyermekkéek anyanyelvű oktatása és nevelése terén.

Nem, Domokos Pál Péter nem úgy hagyta itt ezt a földet, ahogyan találta!

*Anya gyerekével, 2021
(22,5 x 59 cm, vegyes technika, kollázs)*

Balázs Lajos

HALÁSZ PÉTER KÖNYVE ELÉ¹

„Ez a világ olyan világ /, Mint a mogyorófa virág: / Sokat ígér, / Keveset ad.” Halász Péter népdalunk rezignált hangulatának éppen az ellenkezőjét teszi, csalóka módon. Könyvének főcíme szerint mintha az emberi sorsfordulók egy ártatlan szeletkáját akarná bemutatni, mintha a moldvai magyarok életének egy rövid szakaszáról akarna írni néprajzi monográfiát, amit két ártatlan, sajátosan érzelmi „topográfiai” jel – az első csók és az első gyermek – „irodalmibb csengésű cím” – közé helyez el. Más szóval, keveset ígér. Az alcímmel viszont mintha azt mondaná, dehogyis, vagyis tagad, hiszen a párválasztás, a házasság és a gyermek a moldvai magyarok szokás- és hiedelemvilágának szövevényes, bokros, az emberi felemelkedés kanyargós útja felé vezeti az olvasót. Vagyis a kevés ígéretből a megismerés rengetegének koncentrikus körét bontakoztatja ki. Rendezői elve akár meghatónak is mondható: az általam elképzelt kör központjában a mindenható gyermek áll.

A megismerés rengetegébe behatolni, onnan megrakott tarisznyával visszatérni, megosztani önzetlenül az itthoniakkal a tudást, a kincset és jelenteni a moldvai magyarok állapotáról, életéről, semmivel sem különb a mesében egyedül elinduló harmadik fiú kalandjainál. A sűrű erdő rengetege felé elinduló fiú az itthoni tudás-tarisznyájával, aztán az eligazító, jóakaró tanácsadók személyes vagy hallomásból való tudásával az 1960-as évek tájékán rátalált a keresett ösvényre, de az igaz utat még nem lelé. Tudósi, kutatói nyugtalansága, önvádja sem lanyhult. Hajdani professzorának írja: „nehezen tudtam világos és egyértelmű választ adni, mert mindig úgy éreztem, hogy az archaikus-ság és a nyomorúság, az élet hagyományos és elmaradott jelenségei szétválaszthatatlanul összekeverednek a moldvai közösségek életében. Ma sem tudnám szabatosan és egyértelműen szétválasztani a moldvai magyarok sorsának kétféle vetületét, s ha a professzor úr – odafentről

1 *Az első csóktól az első gyermekig. A párválasztás, a házasság és a gyermek a moldvai magyarok szokás- és hiedelemvilágában.* Barót, 2020, Tortoma Könyvkiadó.

– rám kérdezne, legföljebb annyit tudnék mondani: ebben a könyvben megpróbáltam együttesen megeleveníteni az árnyéknak és fénynek ezt a szétválaszthatatlanul együtt élő kettősségét.”

Úgy gondolom, Halász Péter itt fogalmazza meg jelen könyve megírásának eltökélt szándékát, a sűrű erdőből való kijutás hajthatatlan akarását. A kivezető, a megvilágosító utat monográfia megírásában látja, noha tudja, hogy az ilyenfajta útépítés mennyire verejtékes és körültekintő alapozással jár. Monográfiáját ezért indítja/kezdi történelmi visszapillantással, ami igazából történelmi visszatekintésnél is több, ha adatgazdagságára, rendezésére, a dolgok, jelenségek számbavételének dialektikájára, térben és időben való összefüggéseire gondolok.

Eme visszapillantás tematikai egységei önmagukért beszélnek és vezetik az olvasót a moldvai magyarság térben és időben való megjelenésétől a tér- és időváltás drámai helyzetein át napjainkig: *A moldvai magyar népesség betelepülése; Moldva középkori magyar népességének pusztulása; A népesség belső migrációja; Hadak vonulása, háborús dúlások; Árvízveszély, árvízmentes helyek; Földesúri vagy fejedelmi hatások; A túlnépesedés miatti népmozgások; A moldvai magyarság kiszakadásai.*

Noha *Történelmi visszatekintés* az első fejezet címe, Halász Péter nem történészkedik olyan értelemben, hogy megválaszolja azt a kérdést, „mikor és miként kerültek a római katolikus vallású magyarok a Kárpátoktól keletre található Szeret, Prut és Dnyeszter folyók közötti, a magyarok által Etelköznek nevezett területre, és miként alakult ott a XIII. századtól napjainkig tartó történelmük”. (Én azt mondom, hogy részben igen, igaz, másképpen, mint más.) „Távol áll tőlem (idézem tovább), hogy egyértelmű tények hangoztatásával, vagy nyilvánvaló és rosszindulatú tévedések és hazugságok cáfolatával vesztgessem időmet és energiámat, valamint a tisztelt olvasó idejét és energiáját... Az ebben a témában megjelent bőséges forrásanyagban különben is mindenki megtalálhatja az igazság- vagy éppen hazugságigényének megfelelő támpontokat.”

A szerző úgy döntött, hogy „amibe most fogtam, monográfiám fejezetei főképpen a moldvai magyarság ünnepeiről szólnak majd”. Más szóval, szakít a munkával, gazdálkodással, az állattartással 2002 óta foglalkozó tizenöt könyvének, tanulmányának sorával. „Igazán ideje – írja –, hogy tekintetünket a moldvai magyarok életének naposabb oldalára vessük. Hiszen a párválasztás, a szerelem talán soha meg nem

ismétlődő, minden lehetséges fájdalmaival együtt is euforikus, vissza nem térően boldog érzelmi állapot.” (Tréfára fordítva a szót, én erre 25 éves koromban jöttem rá.)

Romantikus hévvel lát munkához, gyűjtéshez, újabb tanulmányokhoz, és ígéri, hogy „ünnepi alkalmak, ünnepélyes cselekedetek és ünnepi érzelmek tárháza lesz ez a könyv, a szegény, sőt sokszor nyomorult, istenverte, gyakran csak tengődő csángó életnek elsősorban a ritka, megismételhetetlen, szivárványos pillanatairól szól majd. Legalábbis így gondoltam, amikor hozzáfogtam. De ahogy haladtam a szöveggel, látnom kellett, hogy a valóság megismerésével és kibontásával egyre kevesebb az ünnep és egyre több a gond és a munka, vagyis a baj.”

Mi ez, ha nem történelem? – kérdezem a magam szemlélete szerint. És a gyermekszámmal növekvő gondok, a szegénység, a gyermekhalál szomorúsága, sok helyen a szinte megélhetetlennek tűnő nyomorúság? Mind-mind történelem. Másképpen elmondott történelem.

Az Etelköznek nevezett területre vonatkozó kérdésére szomorú hangú összefoglalást fogalmaz a szerző, ami szintén történelem, a végén egy szikrányi remény felvillantásával: „Az egykori Etelköz, a mai Moldva olyan tehát, mint egy hatalmas szív, ami szívja és löki az ereken a vért – a magyarságot. Néha évszázadonként dobban egyet, máskor gyakrabban. A honfoglaláskor kilökte magából és áthajtotta őket a Kárpátokon. A középkorban magába szívta, aztán a XVI. századtól ismét kifelé hajtotta őket. Madéfalva táján, s még egy jó ideig befogadta a menekülteket – egyre magasabb lett a „vérnyomás” –, aztán az utóbbi évtizedekben ismét kilöki, valósággal kihajtja őket. De talán még messze az idő, mikorra teljesen „elvérzik”! A „teljes elvérzés” állapotának víziójától azonban nem szabadul, aminek történelmi távlatát egy idős asszony sírva mondott panaszában látja meg zseniális írói tipizálással: „A nyáron hazajöttek »Espániából« a gyermekei, de az unokaíval nem tudott beszélgetni – sem magyarul, sem oláhul.” A fejsze csapásával ható alig bővített mondattal mintha a székelyföldi, erdélyi és nemcsak erdélyi magyarság másképpen kezdődő történelmét vizionálná a szerző.

A moldvai magyar közösségek házassági szokásai a régmúltban fejezettel a néprajzi vizsgálódás útjára tér a szerző, de sajátos utat jár. A házassági szokások leírása egyszerre néptörténet és szokástörténet. Lenyű-

göző az a szemlélet, ahogyan tárgyalja a család és „gyermektörténet” társadalmi rendeltetését, meghatározó szerepét mind az egyén, mind a faluközösség, mind a rokonság és később a komaság intézményének szervezésében. A párvalasztás és következményeit a gyermekcentrikus szemlélet hatja át, és ebben úgy gondolom, hogy a székelyföldi menekülés nagy szerepet játszott. Olvastam egy olyan véleményt (sajnos nem tudom megnevezni a forrást), hogy a székely anyák (Felcsík élen járt) szülték a legtöbb gyermeket a nemzetnek. A csík-szentdomokosiai gyermekkultusza messze meghaladta a többi régió gyermekszerepét: 1992-ig 150 éven át a natalitás felívelését tapasztalhattam. Volt olyan esztendő, amikor 200-nál több gyermek született a faluban.

Halász Péter nagy érdeme, hogy az említett tárgykör ürügyén elkészíti a moldvai magyar közösségekről írók – egyháziak, történészek, néprajzosok, tanítók, demográfusok, politikusok, utazók stb. – kataszterét, amivel igen jelentős segítséget nyújt mindazok számára, akik horizontálisan vagy vertikálisan kutatni akarják ennek a közösségnek elsősorban népi kultúráját és ezzel összefüggő történelmét. Ilyen szellemi bázissal nem biztos, hogy rendelkezik, rendelkezne az erdélyi magyarság társadalomszervező, szabályozó kultúrája. Sajátosan a sorsforduló szokások kultúrája.

Fontosnak tartom itt kiemelni Halász Péter szemléletét a sorsforduló/fordító szokások kultúrája tekintetében. Bizonyára érzi vagy érezhette, hogy ebben a témakörben nem sok vetélytársa van, nem sokan vállalkoznak a hozzá mérhető összegező, szintetizáló tudományos munka elvégzésére. Ezért a „háló” mélyre eresztését, a társadalmilag cselekvő, fenntartó, tovább vivő emberré érés folyamatának útját választotta és követi gyermekkortól az érett korig, túllépve a néprajz kanonizált határait. A moldvai magyar gyermek sorsába például nemcsak a játék, a pajtáskodás, az ártatlan szerelmeskedés, leány- és legénykori suhanc ismerkedés tartozik bele, hanem „a román iskolázási rendszer is, ami már potenciálisan magában hordozta a gyermekek iránti, olykor a kegyetlenségig is eljutó közömbösséget, az elszánt intoleranciát, amivel a román állam rávetette magát más nemzeti-ségű és anyanyelvű állampolgáira”, amit elsősorban az iskolába kerülő gyermekek szenvedtek el, és amivel életük során folyton szembesülnek.

Néhány példát, mozzanatot emelek ki a 400 oldalt is meghaladó könyvből.

A serdülő leányok, legények „intézményes” ismerkedési alkalmai – guzsalyas, táncalkalmak, udvarlási szokások – a biológiai és társadalmi pubertás előre mutató időszakai sok hasonlóságot jeleznek a székelyföldiek – de nem csak – hasonló szokásaival, rendeltetésével. Eltérések a megélés időfázisaiban, a „praktikák” módozataiban, még inkább megnevezésükben tapasztalható. Viszont együvé tartozásunk tagadhatatlan jelei.

A leányok, legények viselete, kiváltképpen a leányok hajviselete, ruházata itt is életkorra vonatkozó identifikációs tényező, formai, kromatikai, díszítési változatosságuk, felvételük alkalmai, szabályai szinte határtalanok vidékről vidékre. A viseletkutatók paradicsoma.

Az endogámia-exogámia gyakorlata, vagyis a párválasztás lokális vagy falun kívüli szokása, a honnan hozzák, hova viszik a leányt jelentős mértékben a társadalmi mobilitás függvénye a moldvai magyarság körében. Korábban az endogámia gyakorlata volt jellemző – olvasható Halász Péter könyvében. Az *Ördögért ne menj más faluba* elv a csíki falvakban viszont tovább tartotta magát, néhány igen érdekes engedménnyel. Csíkszentdomokosi legényhez nem szívesen mentek férjhez már a tőle lefele eső faluból való leányok sem. Ha igen, akkor megjegyezték: „*Nem kapott magának való feleséget itthon?*” Viszont hozhatott „kritika nélkül” a Gyimesekből, Menaságról és Kászonból. Földrajzi környezetük, gazdasági, „megélhetési szintjük” szerint mind a három Szentdomokos szintjéhez mérhető. A kollektivizálás, Csík és Gyergyó viszonylagos iparosítása, az ingázás jelensége fokozatosan az exogámia felé fordította a székelyföldi falvak fiatalságának párválasztási tartását. Eme szemléletváltás jegyében került több moldvai leány Csík és Gyergyó vidékére is.

Halász Péter könyvének különleges erényét abban látom, hogy a párkeresés, párválasztás egyéni és közösségi kultúrájának panorámáját tárja fel lenyűgöző módon (titkolt és nyilvánossá válását, a titokzatos tudakolódásokat, a beteljesedés vágyát, élményét, kudarcát, a mágikus és gyakorlati lépések megtételét, titokzatos praktikák végzését). Mintha kamerával mozogna abban a világban, amit megjeleníteni akar. A hasonlatnál maradva, az ún. totál plán és közelkép térben és időben való váltakozásai a moldvai magyarok társadalmi életének horizontális és

vertikális dinamikáját nyújtja. Az események – szokások, rítusok – rendezése a zeneművek struktúráját juttatja eszembe. Az első csók és első gyermek ártatlannak tűnő eseménye, mint alaptéma vagy motívum, a tudós kutató ok és okozati összefüggéseket kereső, rendszerező munkája által egy népközösség – a moldvai magyarság – történelmi, néprajzi, demográfiai, szellemtörténeti, érzelmi, vallásos életének, együvé tartozásunk tudatának meggyőző szintézisével gazdagítja a magyarságtudományt.

*Guggoló férfi, 2011
(96 cm, festett fa)*

Borcsa János

NAGYREGÉNY – NAGY REGÉNY

Egy 2018 szeptemberében készült interjúban mondotta Szilágyi István, hogy „külön világot járok. Ahogy a valahai három-négy korai könyv írásakor, ami után jött a három komolyabb dolog. Talán még jön egy, csak annak már nem tudom, hogy hogy lesz a vége. Már van belőle annyi, hogy ne lehessen félretenni, abbahagyni. A feleségem, aki legalább harminc éve az első olvasóm (az ő pontosságát nem tudom nélkülözni) és a barátaim majd kezdenek vele valamit...” (Külön világot járok. Gróh Gáspár interjúalánya Szilágyi István. *Magyar Szemle*, 2020. 9–10.)

2020-ban aztán – úgymond – megjött egy félezer oldalas regény *Messze túl a láthatáron* címmel¹, amelynek tételmondata ez lehetne: „Ha jól reá figyel az ember, a világ valamennyi nyomorúsága, gyarlósága egyszerre és egyazon ügy gubancában megtalálható.” (501.) Az új Szilágyi-regény epikai világa ezt a gondolatot mindenképpen kézzel foghatóvá teszi. A tétel megfogalmazása a főhőstől, Tompay Wajtha Mátyástól származik, akit két, egymástól távoli időpontban, illetve történelmi helyzetben és tisztségben ismerünk meg. A mű első, terjedelmét tekintve kevesebb, mint egyharmadát kitevő részében (*Emlékirat* címmel) mint II. Rákóczi Ferenc fejedelem titkos szekretáriusa jelenik meg, aki az ún. kuruc zajdulás vége felé s ura biztatására veti papírra a vele megtörténtekeket, a második, jóval terjedelmesebb rész (*Amerre a világ* címmel) pedig mint Tipród vármegye főbíráját állítja középpontba, mintegy három-négy évtizeddel a szabadságharc után.

Tompay emlékirata a szabadságharc általa átélt eseményeinek – s így természetesen mozaikszerű és töredékes, esetenkénti – felidézésével és az ezekhez fűzött elszórt reflexiókkal és észrevételekkel indul, tehát egy hangsúlyosan szubjektív nézőpontú képet festve beszél az eseményekben részt vevő, személyes narrátor. Elkezdett tehát „végig-

1 Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*. Budapest, 2020, Magyar Művészeti Akadémia Kiadó.

botorkálni azon heteken, havakon, amelyek egymást követhették.” (36.) Indokoltnak látszik így, hogy – szóhasználatával élve – az aláhanyatlást látva, számvetésre adja magát a fejedelem szolgálatában töltött időszakról. „Végtére is mit akarok? – indul el benne mintegy belső monológként a gondolat. – Közöttük voltam – s tán még leszek, vagyok –, amit megéltem, láthattam, előttem hanyatlott alá. Hogy aztán mi hogyan ér véget? Attól kérdezze, aki megéri majd! Avagy titkon ki-ki, ahogy éri, menedék után lát? Ezt se irigyeld!” (37.) Indokoltnak látszik továbbá a visszaemlékező kétkedő magatartása a lezajlott és zajló eseményekkel szemben is, minthogy volt alkalma tapasztalni a szabadságharc folyamán a nagyhatalmak taktikázását, aztán meg a közép- és kelet-európai, valamint balkáni népek szétartató, egymást gyengítő törekvéseit. Erről elmélkedve meg is jegyzi az elbeszélő: „Mindegyik úgy tesz, mintha segíthetné a másikat, miközben a maga javán reménykedik. Mert bár rég nem hiszünk semmi jövőben, közben egyvégtében bizakodunk, hogy majdcsak lehet újrakezdeni. Ideje lenne – mondaná a cinikus –, hisz rég több veszett, mint amennyi volt.” (Uo.)

Az elbeszélhetőség módozatairól is gondolkodva mondja a visszatekintő elbeszélő, hogy több tárgyilagosságra készítetné magát, ami aztán más látásmódot kívánna, csak hogy kiderült számára: „ennek is ára és átka van; látótávolságra tőlünk a kételyek: hogy amire elszánjuk magunk, amibe belevágunk, az vajon sikerülhet-e. Ráadásul itt mindazt, amit magunk elé terítünk, egyszer már megéltük: most majd újjáalakítanánk?” (36.) Tudott dolog: ugyanúgy szubjektív az egyes ember által megélt valóság, mint a visszaemlékezés során újraalkotott. Ez utóbbi lenne a teremtet világ, illetve az elbeszélő minősítése szerint: „ugyancsak valóságos, a megelőzővel mégsem azonos.” (37.)

A császárhű fiatalember életében nagy fordulatnak kellett végbemenie, hogy feleségét, Wajtha Orsolyát három gyermekükkel, valamint szüleit hosszú időre magukra hagyva évekig a fejedelem szolgálatába álljon, többnyire rövidebb-hosszabb utazásokkal járó diplomáciai küldetéseket vállalva. Az utolsó, hosszú keleti kiküldetéséről hazatérve el is gondolkozik ezen az elbeszélő: „sajnos megszokhattam: hónapok, ide s tova évek telnek el úgy, hogy asszonyomat, gyermekeimet nem láthatom”. (22.) Tudomásul kellett vennie ekkor, hogy „romlik, bomlik a világ” (20.) azóta is, hogy utolsó megbízatására, Benderbe indult, így

hazaérve a fejedelemmel is egy Kassához közeli, jelentéktelen helyszínen, Hrabócon találkozott. Itt egyeztetett Károlyi Sándor főispánnal a fejedelem a harci helyzetről, aki aztán megértéssel fogadta szekretáriusa elhatározását, hogy hazamenjen családját látni a Tipród vármegyei Nyövedre.

Amint látjuk, a helyszínek némelyike – Szilágypira jellemzően – fiktív neveket kap a regényben, de azonosításukat a valóságosakkal meg lehet kísérelni. A Tipród akár beszélő névnek is tekinthető, akárcsak Jajdon...

A visszaemlékezés a Nyövedre való hazaérkezés, illetve Orsolya asszony váratlan elutazásának, valamint titokzatos eltűnésének elbeszélésével folytatódik. Nem derül ki, hogy személyes motívumok vezérelték-e az asszonyt döntésében (találkozni mielőbb a férjjel, vagy éppen szabadulni ettől a családi köteléktől?), vagy külső indítékok, a férjnek mint a fejedelem bizalmasának megzsarolása játszottak szerepet az asszony elrablásában, minthogy az sem derül ki, hogy a véletlen műve volt-e az ismeretlenektől megbízott „vitéz” által vezetett, az asszonyt szállító lovas szán eltűnése a jeges tavon, vagy kitervelt akció? Netán már ekkor el akarták *tiporni* hősünket a *tipródiak*, minthogy ez a gyanú és feltételezés évtizedekkel később, a majdani vármegyei főbíró is folyton foglalkoztatta, s végül egy egészen más bűnügy felgöngyölítése alkalmával, mintha meg is világosodott volna előtte felesége eltűnésének, illetve elveszejtésének titka. Azaz egy-azon ügy „gubancában” valóban mindenféle emberi gyarlóság benne foglaltatik...

A regénytörténet egészére nézve is fontos jelenet az *Emlékirat* azon része, amely a feleség eltűnése után nyomozó férjnek az anyjával való találkozását jeleníti meg (61–87.). A kuruc-labanc háborúskodás és kilátástalanság közepette él Olymoson az özvegy – gyilkos fosztogatók áldozata lett a férje is –, de a fiával, ahogy mondotta, meghittségben töltött órák törhetetlen jelleméről, férfias viselkedéséről, a szabadszájúságig menő nyíltságáról, no meg vaskos humoráról tanúskodnak. Nem szépíti meg fia múltját (hogy szorult helyzetben lett Rákóczi híve), sem azt, hogy családi kötelességeit háttérbe helyezte a fejedelem szolgálatával szemben (sem gyermekei születésekor, sem apja halálakor nem volt a család mellett), de még jövőjét is előrevetíti, amit egy előrejelzésként szolgáló epizódban talál meg az olvasó.

Az özvegy beszámolója szerint, amikor feldúlták a várost, s egy ideig a hivatalok megszűntek működni, a férj bement a vármegyére, összehozta a pallost és más kínzó eszközöket, s hazavitte és elrejtette, azzal a gondolattal, hogy jó lesz majd a fiának. Azt tartotta ugyanis, hogy ahol nincs pallos, ott nincs hatalom, ott nincs rend. Az özvegy mindehhez hozzáfűzte, hogy egy eljövendő konszolidáció, megerősödő központi hatalom is megbecsüli, úgymond, a magadfajta hűségeseiket. (Vö. 77.) Fel is merült ekkor a fiúban, hogy miféle hűség lehet az övé?

Az *Emlékirat* befejezése nem derít fényt Orsolya eltűnésének körülményeire, ezek homályban maradnak, mindössze annyi a bizonyosság, hogy a nő tóba veszett, ahonnan kiemelték, és a család készül a temetésre. A férjnek pedig a kínzó fájdalom maradt, hogy már nem adhatja tudtára feleségének, amit iránta érzett, no meg egy nyitott kérdés: „Lehet elhalt szerelem a halál után?” (150.)

A Szilágyi-regény terjedelmes második része (*Amerre a világ*) külön címmel ellátott fejezetekből, több rövidebb-hosszabb „kamaratörténetből” (Antal Balázs) tevődik össze, s mindenik középpontjában ugyanaz a Tompay Wajtha Mátyás áll, de most már néhány évtizeddel későbbi időpontban, Tipród vármegye főbírájaként. A többnyire dialógusokból felépülő fejezetekben partnerei: Tsomor Fóris, egy újonnan kinevezett fiatal kancellista avagy jegyző, Gorbay Ölyves Józsa szolgabíró, valamint egy fantomlány, Nagyidejű, aki a főhős megfogalmazása szerint „ráigazítja az elmém minden olyasmire, amiben tanácstalan lennék.” (177.)

Kisebbrendűségben szenvedő előjárók között egy törpe vármegye törvénybírájaként végzi munkáját a kiváló felkészültségű Tompay Wajtha Mátyás, úgymond, a nagyot akaró kisvárosban, Olymoson. Ebben a nagyra vágyó törekvésben viszont nem tudják bevonni a bírót, részben tehát innen eredhet az őt körülvevő bizalmatlanság, így elindítják ellene a gyanúsítgatásokat, munkáját illetően, hogy emberöltőnyi szolgálata alatt esetleg nem hozott volna elég szigorú ítéletet. Az első személyű elbeszélő véleménye szerint „elképzелhető, hogy voltak némely újmódi Olymos-látók, csak én a megkeresésem első pillanatától vonakodtam a közös nagyot akarástól, mint bármi oly csudaságtól, amivel az elmém nem tud mit kezdeni...” (152.) Egy, a

szolgabíróval folytatott beszélgetésben aztán már elhangzik a bíró részéről egy epés megjegyzés is: „A kegyelmed gazdái (...) ráébredtek volna a jelentéktelenségükre? A legrosszabbkor. A mai éra ugyanis kedvez a jelentéktelennek, már-már dédelgeti azt. A kicsikkel akkor van a baj, ha megtudják magukról, hogy ők kicsik. Ettől pedig szenvednek. És veszedelmesek lesznek. Olykor még saját magukra nézve is. Ki mondta meg nekik, hogy ők kicsik? Ki zaklatta fel őket? Épp most, amikor bátran viselhetnék jelentéktelenségüket? Ehelyett most ezek hírnévre próbálnak vergődni.” (240.)

Jó fél emberöltővel a szatmári béke után vagyunk, boszorkányüldözések és -perek idején, de szemléletében és meghozott ítéleteiben egy felvilágosult, valamint jog- és törvénykövető, végső soron pedig egy igazságkereső „törvénytevő” minden-, avagy annak a kornak a nyelvén szólva: miesnapjaiba lehet bepillantani. Sejthető, hogy ebben az időszakban a sötétséget marasztalni kívánó helyi erők indítottak támadást a főbíró ellen, kevesellvén például a boszorkánysággal vádoltak ellen hozott „törvénylátásait”, „döntvényeit”, azaz ítéleteit. A boszorkányüldözések, egyfajta újkori koncepciók perek fenntartásában éppen a helyi hatalmasságok, ama megbízók lehettek érdekeltek, hogy a gyanakvás és félelem a kisközösségek életét is járja át, s így bárkit vád alá lehessen helyezni, és ki lehessen közösitni. A főbíró esetében pedig még múltja, a szabadságharcban vállalt szerepe is súlyos tehertételnek számított...

Ami a fiatal megfigyelőknek és informátoroknak feltűnt, hogy a bírónak a törvényszék elé került bűnözőkből tortúrázás nélkül, úgymond szelíd inkvizíciózással sikerül beismerő vallomást kicsikarnia. Ahhoz az elvhez igazodott, amit ma az ártatlanság vélelmének mondanak, szavai szerint: „előbb bizonyosodjék be a bűn, aztán következhet a hóhérszerszám”. (178.) A törvényt tartotta egyetlen gazdájának, viszont élete előrehaladtával kezdte felismerni, hogy lennie kell valahol még egy gazdának, ám azt hiába keresné a vármegyeházán vagy a császár udvarában. (Vö. 181.) A későbbiekben, több fejezetben is ez a gondolat, azaz a létező isteni törvény megértése egyre nagyobb helyet foglal el a bíró elmélkedéseiben, amelyek mind a dialógusokban, mind a reflexív részekben jelentős helyet foglalnak el.

A vármegyei előljárók körében beállt bizalmatlanság légköre a huszadik századi diktatúrák történetéből ismert módon mérgezi az emberközi kapcsolatokat, vagyis kiépül és működik a hálózat: megbí-

zők, megfigyelők, informátorok és megfigyelték egymásnak kiszolgáltatva és félelemben élve viselik sorsukat. A regényben ezt kiélezett egyéni és hatalmi játszmák keretében mutatja be az író, amelyek a két, feltehetően külön-külön megbízott megfigyelő és a főbíró között zajlanak nap mint nap. Nemegyszer súlyos vádakkal is illeti például a kancellista az elöljáróját, kitetszik, hogy alaposan fel van készülve a célszemély magán- és közéleti pályáját illetően, a szolgabíró is néha kihallgatónak és vádlónak tűnik, de egy-egy hosszú dialógus során a megfigyelt emberi és szakmai fölénye egyértelműen kitetszik. A bírónak még önnönmagát érintő álhírek terjesztésére is sikerül ráállítania az álnok, képmutató jegyzőt, mintegy elkomédiázgat vele. Egy-egy jelenetben gúny tárgyává teszi megfigyelőit.

Lefegyverző felismerések és érvek sokaságával lép fel a főbíró, s így emelkedik besugói és megfigyelői fölé. Szemébe mondja a jegyzőnek azt is, hogy megbízóihoz törleszkedik, hiszen szeretné, ha őt ember-számba vennék, illetve anyjától örökölt szabadszájúsággal mondhatni megsemmisíti: „bejáratos lettél seggeket nyalni némely jelességekhez”. (180.) Az ironia válik e fejezetek fő jellemzőjévé.

Másrészt szakmai felkészültségének s emberi bölcsességének köszönhetően emelkedik megfigyelői fölé. Nem téveszti szem elől, hogy felelős szerep az övé. „Amikor ítélek, magamat is ítélem – mondja egy alkalommal a szolgabíróval folytatott beszélgetésben. – A bűn fel nem ismerése bűn. A bűn félreismerése bűn. (...) Miközben a törvénytevés gondját nem oszthatom meg senkivel.” (207.)

Azt gondolom, az ilyen játszmákat tartalmazó, valamint a „törvénytevésről” folytatott dialógusokban kamatoztatja igazán a regényíró Szilágyi jogász alapképzettségét. Amint főhőse „leckét ad” például bűnkövetésből, ítélethozatalból, jogtörténetből, hivatástudatból. Pontosan érzékeli a jegyző, hogy felettese „örömét leli abban, hogy oly cselekedetek útját fürkéssze, amelyek közben ködbe vesztek” (388.), mintegy ráhibázva a bíró legbensőbb indítékaira: Orsolya asszony évtizedekkel korábban történt megfeythetetlen eltűnésére.

Ugyancsak erényként kell kiemelnünk a minuciózus és alaposan dokumentált leírásokat, legyen az akár egy korabeli civil vagy katonai viselet bemutatása (l. 175–176.), akár az ítéletvégrehajtás valamely módozata (l. az istenkáromló nyelvének a törvényfához szegzése, 183–185.; vízpróba végrehajtása boszorkányok esetében, 273–275.),

egy bűneset felderítése mindössze egyetlen elejtett szóból (zsápság geci!) kiindulva (l. *A gyilkos istállószo*ga című fejetetet!), északról érkező valamely kacsaféle telelése a szilágysági lópvidéken, 506–507.), nemkülönben a „boszorkánytudományokban” való sokrétű eligazítás.

Ez utóbbi esetében ugyancsak egy felvilágosult elme „lámpásának” fényével oszlatja a sötétséget a főbíró, a látszatok helyett a lényeg érdekli; okítja beosztottját, rámutatva a boszorkányság társadalmi és lélektani gyökereire: az ínséges, nyomorúságos életvalóságra s az ettől való szabadulás vágyára. Fejtegetése szerint így születik aztán némelekben egy képzeletbeli világ, amely pótolja mindazt, amiből kirekesztette őket a való élet. Dúskálhatnak itt még az ölelésben is, minthogy – ecseteli jegyzőjének a főbíró – „a boszorkányok dicsekvése szerint ezen ördögcsábítók szerelmes teste egyvégtében merev, nem ritkán csontból, hideg vasból való”. (282.) Mindezeknek aztán titkon híre kel, sőt a társadalom szélesebb köreiből híveket kezd toborozni magának a boszorkányság.

Adott ponton aztán a főbíró előrevetíti a boszorkányperek alkonyát, bár tudja, hogy némely helyi „jelességek” szeretnék, ha nem áldozna le a boszorkányok napja. Azt tartják ezek a körök, hogy boszorkány mindenkor annyi van, amennyi belőlük megkívántatik. (Vö. 332.) Ezáltal a félelmet lehet fenntartani a társadalomban, s valakiknek ez legfőbb érdekük minden korban...

Ugyancsak a rációra hallgatva mondja Tompay Wajtha, hogy társadalmi okokra és gyökerekre kell irányítani a figyelmet, amikor a közösségeket morálisan mérgező jelenségekkel találjuk szembe magunkat. A gyanakvás, a híresztelések, embereknek álhíreken alapuló lejáratása révén koholt vádakkal illelhetnek nem kívánt személyeket és társadalmi csoportokat, belső ellenséget kreálhatnak, s nagy tisztogatásokat hajthatnak végre. Olyan társadalmi környezet képződhet így, amelyben senki sem érezheti magát biztonságban. „A népek rendszerint bármi galád rágalomra odafigyelnek, majd ráérősen elkérődzik azt, ami benne rendhagyó; a gyanú pedig mihelyt lábra kap, mindjárt életre kelti az emberi gonoszt.” (298–299.) Mondhatjuk: mindenki fél mindenkitől...

„Amikor nyessük a bűn fáját, irtjuk a bozótját, ezzel vajon mennyiben apasztjuk a gonoszt?” (408.) – elmélkedik a főbíró egy alkalommal. Egy passzus mindössze annak a reflexív résznek a terjedelme, amelyből kiemeltük az előbbi mondatot, s amely különben hosszú dialógust szakít meg, de az események előadásának ettől a pontjától válik hangsúlyossá a földi és égi bíraskodás, valamint az ítéletek mibenlétének kérdése, ami a továbbiakban leginkább foglalkoztatja hősünket.

Kérdések sora fogalmazódik meg mind a terjedelmes dialógusokban, mind a közjük ékelődő elmélkedő passzusokban. Az ítélkezés és ítélet kérdéséről többnyire jegyzőjével folytat párbeszédet a törvénybíró, és ezekben általában utóbbi szinte szó nélkül hagyja fiatal partnerét, s ugyancsak a hivatást érintő kételyek és magához a bírói gyakorlathoz, a „gondokkal sanyarított törvénylátó munkálkodás”-hoz (410.) kapcsolódó kérdések fogalmazódnak meg benne. Az eddig vallott és elfogadott elve, hogy a bírónak csak a törvény lehet a gazdája, ettől kezdve transzcendens távlatba helyeződik át. Eszerint ember hozza ugyan a törvényt, de Isten íratja meg vele. Kiegészítésre szorul így az a kijelentés is, hogy a bírónak nincs bírója, éspedig azzal egészítendő ki, hogy: az Istenen kívül. A döntéseket rendszerint bírói ítélet követi, a végső viszont csakis isteni lehet, azaz Isten „ítéli a mi ítélkezésünket. Tudván, hogy ezt mi soha abba nem hagyhatjuk, mert nincs hatalmunk a megbocsájtáshoz. S ezzel arra vagyunk ítélve, hogy ítéljünk.” (410.) Jól vagy rosszul.

Talán ennél is gyötrőbb dilemmája a bírónak, hogy az ítélet mint isteni attribútum miként egyeztethető össze a krisztusi megbocsájtással? „Ha a bűnök elkövetőit elítélem, ezzel nem fogok a krisztusi megbocsájtó akaratnak ellene cselekedni?” (415.) – merül fel benne a kérdés. A mindennapok embere ezt megteheti, sőt meg kell tennie, azonban a bíró hivatása gyakorlásában ezt nem teheti meg, sőt a *Jelenések könyve* sem a megbocsájtást vizionálja olvasata szerint, hanem az (utolsó) ítéletet...

Az égi és a földi igazságtevés kérdése merül fel egy idő után a dialógusokban. A kérdést fejtegető főbíró adott ponton felidézi a Nagy-idejű barátjával folytatott beszélgetését, amikor ama szellemárnyék – akit a jegyző meghatározása szerint a bíró „saját elméjéből szakított ki” (441.) – figyelmeztette kételkedése veszélyeire, amellyel magára

haragíthatja a Mindenhatót: „jól figyelj, Wajtha Mátyás – mondta –, Isten nem tud nem lenni, ha mi vagyunk!” (431.)

Földi mértékkel nem mérhető Isten hatalma, földi elvárásokkal nem közelíthetni cselekedeteihez. Lényét – elmélkedik a főhős – emberi gondolat föl nem érheti. Olyan titkok elé kerül a halandó, amelyeket az elme képtelen, úgymond, bevilágítani, tehát így eleve vesztes lehet, aki erre vállalkozna.

Amikor az Isten megkísértésének szándékát véli felfedezni magában a főhős, hitét téve próbára ezzel, ugye, önmegszólítást használva kezd elmélkedésbe, amelyben különben előrevetítődik önmaga elveszejtésének gondolata: „talán azt forgatod a fejedben, hátha a legyőzetésed egyben a megsemmisülésed is lehetne. Ettől félsz, rettegsz ugyan, de (...) ha elpusztulnál, immár nem kellene elfogadnod azt a hatalmat, amely eltiport. Te ugyanis azért szánnád el magad egy ilyen kétségbeesett cselekedetre, mert szabadulni akarsz az olyan hatalomtól, melynek titkai előtted mindenkorra rejtve maradnak. Avagy a rettegés mindattól (...), amibe az elme képtelen bevilágítani. S ha ez így van, inkább ne legyünk...” (430.)

Az utolsó kérdések egyikeként merül fel még a tévedés a bírói ítélet esetében, vagyis, hogy helyén valónak tartja-e minden döntését a vármegye ítélőbírája? Ez mind a szolgabíróval folytatott beszélgetés során, mind az elmélkedésekben felmerül. Előbbi kérdésére azzal a közhellyel válaszol a bíró, hogy az ember nem tévedhetetlen, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy „ránk aligha méretett súlyosabb büntetés annál, miszerint nekünk ítélkeznünk kell.” (465.) Utóbbi szövegegységben pedig a Nagyidejűvel való találkozás idéződik fel, s a kérdés is ugyanaz részéről, ekkor viszont a bíró válasza igenlő ugyan, de megfogalmazását tekintve szokatlan és egy összetett értelmezést tesz lehetővé, azaz: „Kénytelen vagyok.” (Uo.) Akkor lehetne a bíró ítéletét számonkérni, ha nem tévedésből, hanem szándékosan hozná meg a téves döntést.

Ez a gondolatmenet folytatódik aztán a beszélgetés újabb részletében. Közli a főbíró Gorbayval, hogy az effajta tévedés egyre inkább foglalkoztatja őt: „Igen, lehet, én majd akkor fogok tévedni szándékkal, amikor azt akarom, hogy mindannak, amihez közöm van s közöm volt, egyszerre csak az egésznek vége legyen.” (467.) Olyan előrejelzés ez is, amely rácsfol arra, hogy Tompay Wajtha Mátyásnak a regény

zárásaként elbeszéli önpusztító cselekedete (Vö. 509.) indokolatlan lenne, úgynevezett *action gratuite*.

A végkifejlet és megoldás felé haladva kerül sor egy újabb bűnvádi eljárás, tulajdonképpen egy kirakatper lefolytatásának bemutatására (l. *Kocsisok története* című zárófejezet!), amelynek során a két fiatal kocsis büntetése elmarad, ugyanakkor perdöntő adatokkal szolgálnak annak a gyilkosnak a kiléte felől, aki Tompay Wajtha feleségének elveszejtője volt, s csak hosszú idővel később, más büntettek miatt ítélték halálra Bösze Károlyt. Ez lenne az az epizód, amely igazolja a korábban idézett tételt, hogy „a világ valamennyi nyomorúsága, gyarlósága egyszerre és egyazon ügy gubancában megtalálható”.

Egy adott ponton már a babonassággal, végső soron ördöggel való cimborálással gyanúsított kocsisok tetteit, jelentéktelenségük okán, úgymond, meg sem próbálja a főbíró törvényekhez igazítani. A kikérdezésük során azonban ezúttal is a régmúlt eset egy fontos mozzanatára derül fény, megvilágosodik Tompay Wajtha előtt felesége egykori eltűnésének titka, az, hogy miként kerülhetett a jéggel borított tó fenekére Orsolya asszony.

A bírói ítélettel összefüggő és már korábban végiggondolt metafizikai kérdések és magát a főhőst fél életen át emésztő eföldi személyes és politikai „nyomorúságok” együttesen vezettek el Tompay Wajtha Mátyás végső döntéséhez. Azt már a szerephez különben alig jutó narrátor mondja, hogy a hivatalban, miután kiderült hősünk számára élete nagy rejtélye, mintegy önkívületi állapotba kerül, üres lesz tekintete, s „építeni próbálja a megfejtett titok birtokában a megtörténhetőt” (508.), illetve azt, hogy hazamenve felszerszámozza lovát, és búcsú nélkül indul el a tó irányába, s a partról „belegázolnak a vízbe”. (509.) A megtörténhetőt tehát megtörténik.

Olyan figurát alkotott Tompay Wajtha Mátyásban az író – idézném egyetértően Antal Balázs megállapítását –, amely „valószínűleg a legteljesebb esszenciáját adja nemcsak a Szilágyi-hősöknek, de egyáltalán mindannak, amit Szilágyi István valaha is írt.” (Antal Balázs: *A bíró könnyei. Helikon*, 2020. 14.)

Zsidó Ferenc

EGY ELHALLGATOTT GRAFOMÁNROL

Demény Péter arról ír a fülszövegben, hogy Antal Balázs „az egész Mózes Attila-jelenséggel” foglalkozik, s bár egy fülszövegnek elsősorban blikkfangosnak kell lennie, ez igaz is, egy kis megszorítással, amit egyébként a kötet cím is előrevetít: a kismonográfia¹ kizárólagosan kötetben megjelent Mózes-szövegeket elemez, nem vállalkozik sem (esetlegesen) fiókban maradt fragmentumok/torzók szemlészésére (nem is tudjuk meg, vannak-e ilyenek), sem a csupán folyóiratokban megjelent írások vizsgálatára.

A kötet erős felütéssel indul: „Mózes Attila egy olyan korszakban vált a romániai magyar irodalom jelentékeny alkotójává, amikor a régió szellemi teljesítménye köré (is) falat emelt a hatalom”. E regionális kánonból – érvel tovább Antal Balázs – Mózes Attilának nem sikerült átkerülnie az egyetemes magyarba, így: „megmaradt helyi érdekű legendának.” Mielőtt úgy gondolnánk, hogy ezzel degradálja Mózeszt, tegyük hozzá, hogy a monográfusnak ezt az állítását a folytatásban részben cáfolja, vagy legalábbis árnyalja.

Antal Balázs először egy gyors skiccel elhelyezi Mózeszt az »irodalom-történeti tablón«, majd részletesen kibontja ennek vonatkozásait: a kötettel jelentkezés évszáma tekintetében a harmadik Forrás-nemzedékben van a helye, ő eszmetársakat mégis inkább a második nemzedék tagjai közt talált, így végül a „kettő és feledik Forrás-nemzedék” körébe sorolandó Balla Zsófiával, Markó Bélával, Bogdán Lászlóval együtt, azzal a megszorítással, hogy Mózes nemzedéknélkülinek mondta magát. A monográfus méltatja Mózes prózaírói, kritikusai, szerkesztői (*Utunk/Helikon*) munkáját, hangsúlyozva, hogy egyik nagy megvalósítása az *Ajtók* című prózaantológia. Olyan fiatalabb szerzőket indított útjukra ezzel, akik – s ez tán a sors iróniája – később beteljesítették azt, amit Mózesnek nem sikerült: átkerülni a nemzeti kánonba, illetve felszámolni a regionális kánon jelentőségét.

1 Antal Balázs: *Történet polnyi könyvvel. Mózes Attila írói világa*. Marosvásárhely, 2019, Lector Kiadó.

Antal szemléli a korabeli recepciót, de elsődlegesen saját olvasat kialakítására törekszik; monográfusi koncepcióját így körvonalazza: „megvizsgálom a fellelhető prózatípusokat, narrációs technikákat, valamint a motívumrendszereket (...), kitérek egyes recenziók meg-látásaira, de a kötetek anyagát az önmagukban való szemlélésen túl az oeuvre eddigi teljességében is elhelyezem”.

Mózes első három könyve viszonylag gyors egymásutánban jelent meg (köztük pedig rengeteg kritika folyóiratokban), így a fiatal szerzőt „dühödt grafomán” titulussal kezdték illetni, de – teszi hozzá némi malíciával a monográfus – „a jelzős szerkezet két tagja később szétválva, önállósodva is rajta maradt az írón.”

Írásai egyértelműen új szint hoztak az erdélyi magyar irodalomba, hangsúlyozza Antal, például a lumpen-urbánus réteg mélyrealista bemutatásával, illetve a mágikus realizmus felé való nyitás révén.

Amint a bevezetőben is jeleztem, Antal Balázs döbbenten állapítja meg, milyen szegényes Mózes Attila magyarországi recepciója (bár Bertha Zoltán és Elek Tibor róla szóló tanulmányaira többször hivatkozik), hogy még a 2000-es években is születik néhány olyan megkésétt írás, amely rácsodálkozik a szerző nagyságára. A nemzeti kanonizáció elmaradásának okait a monográfus részben abban látja, hogy az 1990-es években a magyarországi piac egészen más típusú könyveket várt az erdélyi szerzőktől, mint a Mózeséi, részint pedig azzal, hogy Mózes elhallgatott, utolsó könyve 1991-ben jelent meg, ezt követően csak válogatásokkal, újrakiadásokkal volt jelen (bár a 2010-es *Zsibvásár* című gyűjteményes kötetben vannak 90 után született szövegek is, ahogy a monográfus jellemzi: „húsz év sokféle írása”).

Antal Balázs tudatos, „dörzsölt” írónak mutatja Mózes Attilát, aki például maga írja kötetei fülszövegeit, így a recenziókat „megvezeti”, aki a borítót posztmodern gesztussal bevonja a szövegbe, aki játszik a műfajmegnevezésekkel (pl. „kamaratörténetek”), aki folyamatosan meg-újul, aki nem ismétli ugyanazt a manírt: „Egyféle beszédmód csak egyszer érdekelte, nincs két egyforma regénye sem stílus, sem téma-világ, sem módszer szempontjából...”

A monográfus a *Történet farkányi kutyával* című Mózes-novellát tartja egyik legmeghatározóbbnak – nem véletlen, hogy a kismonográfia címe is erre rimel rá. A beszédmód és a szemléleti perspektíva újszerűségét

emeli ki, hangsúlyozva, hogy a mű „a magányba zárt egyén lírai monologikus ábrázolásának talán legletisztultabb példája.”

A párkapcsolatok lehetetlensége, kudarcba fulladása gyakori témája Mózes írásainak, mutat rá Antal: a szerelem lefokozódik, biológiai szükségszerűséggé degradálódik. Kései írásaiban mind jobban eluralkodik az erotika ábrázolása, a lektűrszerűség – Mózes olykor provokátívan, ironikusan lép fel az íráság patetizált pózai ellen.

A novelláskönyvek közül az 1982-ben megjelent *Üvegcsendélet* címűt tartja a legfontosabbnak a monográfus. Az átmenetiségek, között-állapotok mesteri megragadójának nevezi Mózeset, mint ahogy a másság ábrázolójának is: „Témák és szövegszervező eljárások sokfélesége jellemzi rövidprózáit (...), nyelvi kísérlete sajátosan a modernség határait feszegető jelenségekhez vezet.”

Az *Egyvidejűségek* című regényét olyan műként jellemzi, amelynek „lírai koncentráltaságú” a nyelve, amely „sajátosan” kezeli a faluregény-hagyományt, és sajátos a tér- és időszerkezete is, „az időbeliség megszakadó és ismétlődő alakzatokra bomlik szét”, az utolsó rész a „nyílt akronologikusság”. (De például *A Gonosz színeváltozásai* című kötet mindhárom kisregénye is retrospektív, visszaforgatott.) Antal részletesen elemzi az *Egyvidejűségeket*, vizsgálja a szakrális motívumokat (a műben ábrázolt falut az „archaikus-rurális közösségek” egyik utolsó zárványának tekinti).

A továbbiakban Mózesre a prózafordulat előkészítésének erdélyi képviselőjeként tekint, *A Gonosz színeváltozásait* például Mészöly Miklós *Film* című művével rokonítja. Prózapoétikai szempontból ezt a könyvét tekinti a legelőremutatóbbnak a narrátor háttérbe húzódása, a szereplői perspektívák érvényesítése miatt, melyeknek köszönhetően: „Az olvasó kerül (...) a legfontosabb pozícióba”. Nyelvi-leg legletisztultabbnak nevezi, kimértnek, felesleges jelzők nélkülinek. Eltűnik az első korszakára jellemző önreflexív jelleg, a retorizáltság, a lírizáltság.

Amint Antal Balázs hangsúlyozza, a posztmodern jelenség inkább Mózes harmadik, utolsó alkotói korszakára jellemző, ami elsődlegesen legfontosabb, az 1990-ben megjelent *Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket* című regényében mutatkozik meg. Ez a könyv „újra új hang a pályáján”, szögezi le a monográfus. Tudatregénytípusról van szó, de Antal meglátása szerint inkább annak szétbontásáról, „leépülésregény-

ről” beszélhetünk. Sok benne a (jelölt!) kölcsönzött textus, az önreflexív megnyilatkozások, a betűk olykor nem szavakat, hanem csupán grafikai jeleket alkotnak. „Szabálytalan” regénynek nevezi a művet, amely leginkább Hajnóczy Péter *A halál kilovagol Perzsiából* című könyvével rokonítható: mindkettőben magányos művészember küzd a maga démonjaival.

Utolsó „rendes” kötetét, a *Vénasszonyok nyarát* a monográfus „szabályos kisregény”-ként jellemzi, amely szinte kivétel „Mózes szabálytalanságokkal zsúfolt pályáján.” Amint hangsúlyozza, a szerző korábbi könyveire is jellemző volt a szerelem helyetti „súlyos testiség”, de ebben a művében még inkább csúcsra van járatva. A már korábban urbanizált tér pedig egyre jobban beszűkül: ezúttal csupán néhány lakás, iroda. Ez Mózes egyetlen műve, amely „értelmiségi körben játszódik”.

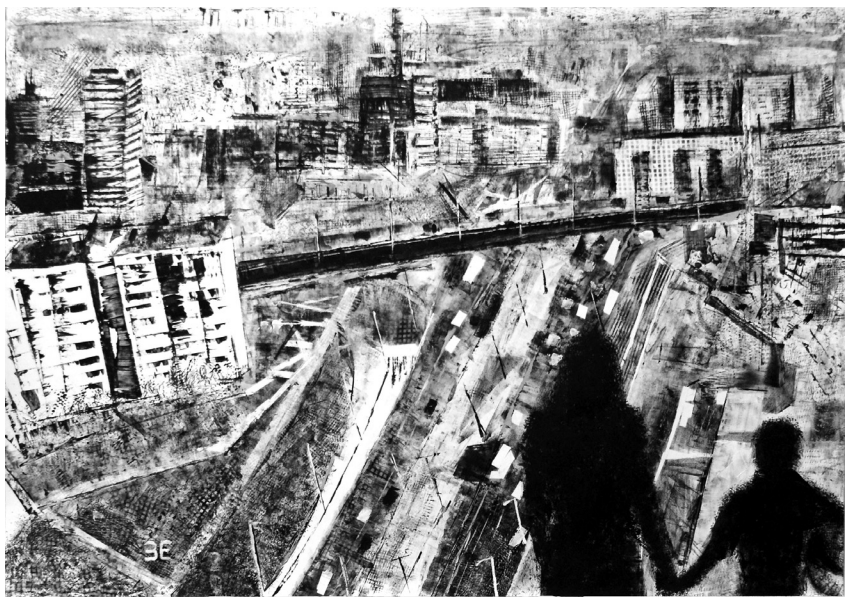
Amint utaltam rá, Antal Balázs gyakorta összehasonlító elemzést is végez, magyarországi vagy épp világirodalmi művekkel állítja párhuzamba Mózes írásait. Jellemzi visszatérő, jelképes figuráit: ilyen Góth (Gábor), kinek narratívája több kötetten ível át, akit Bertha Zoltán „modern picaró”-nak, a monográfus inkább „posztmodern picaró”-nak nevez. Arról is szót ejt, mennyire törekszik Mózes, hogy hősei autentikus nyelven szólaljanak meg, így habitusuknak, társadalmi helyzetüknek megfelelően más-más nyelvi regisztert használnak.

Külön fejezetben méltatja kritikusi munkásságát, melyet bizonyos tekintetben meghatározóbbnak tart, már csak azért is, mert hosszabb időszakot ölel fel (közel húsz évet, míg prózakötetei bő tíz év alatt jelentek meg). Meglátása szerint fejlődési ív rajzolódik ki ezen a téren is: az első kritikái az erdélyi magyar hagyománynak megfelelően „beleérzők”, „impresszionisták”, kontextuálisak, de egyre jobban elmozdul az elemzőbb, fogalmibb stílus felé, előkészítve ezzel a kritikafordulatot is Erdélyben. (Elméleti írásában Mózes arról értekezik, hogy az értékelő kritikától el kellene jutni az értelmező kritikán át az értelmezve értékelő kritikáig.)

Az összegzésben Antal Balázs megfogalmazza, hogy Mózes életműve „szemléletváltó korszakban bontakozott ki, stílusa talán ezért is „állandó változásban” volt. Még egyszer hangsúlyozza „láthatatlan életművének” jelentőségét, vagyis az ifjabb pályatársakra gyakorolt hatását, ugyanakkor megjegyzi, hogy ez a tizenegy önálló kötetre rúgó, a korai elhallgatás miatt némiképp az abbahagyottság érzetét keltő életmű

tanulmányozása a prózafordulat „teljesebb megértéséhez és megismeréséhez” is hozzájárulhat.

Antal Balázs nem vesz el a biografikus részletekben, nem is firtatja különösebben a művek esetleges önéletrajzi vonatkozásait; s bár e visszafogottság némi hiányérzetet kelthet az olvasókban (főként azokban, akik még ismerik a Mózes-jelenség emberi vonatkozásait), de ez egy tudatosan végigvitt vállalás a monográfus részéről: nem Mózes Attilát, a konkrét szerzőt, a „posztmodern picarót” állítja fókuszba, hanem műveit, ezt a polnyi könyvet, amelyek kirajzolnak majd az olvasóban egy-egy sajátos történetet.

Váci utca madártávlatból II., 2020
(64 x 90 cm, grafika)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Angi Gyula – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna – Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsánna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalu
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely

Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvista
Bernád Ilona – Marosvásárhely
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Blénassy Jolán – Székelyudvarhely
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalu
Buna Blanka Boróka – Tamásfalva
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna

Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseh András – Csíkszereda
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Doboly Beatrice – Vajdahunyad
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dimény János – Nagybacon
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár

Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontáiz
Erdei Márk – Gálospetri
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Edit – Gyergyóremete
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gagyí József – Csíkszentlélek
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely

Dr. Garda Dezső –
 Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Incze Szabó László – Marosvásár-
 hely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
 hely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak

Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközélpok
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárád
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Kristó Boróka – Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre –
Gyergyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Iлона – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczy Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Luka Klára – Sepsikőröspatak
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Iлона – Csíkszentgyörgy
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murányi János – Székelyudvarhely
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Orbók Iлона – Csíkszereda
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck
Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Iлона – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(5 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely

Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sepródi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Nagyvárád
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu

Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Szőcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéppok
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tőtös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna

Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Űtő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás

- Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalu
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lővéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár

Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznay Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest

Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czákó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Ürm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazakas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülekgyörgy – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa

- Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Koszta Csaba – Sukoró
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárszár
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Kuti József – Tura
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Budapest
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Levente – Szigetmonostor
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh István – Százhalombatta
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pados József – Sárszentmihály
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyzsűcs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest

Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parádszabolcs
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkarsága – Budapest

Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Községe – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Dr. Line Gábor György – Florida
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf

Csipkó László – Bécs

Csutak Magda – Bécs

Dr. Forbáth Klára – Bécs

Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony

Dènes-Pichot Hanga – Chécy

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine

Dr. Dobó Tibor – Demmin

Gaál Julianna – Aalen

Haáz Katalin – Braunschweig

Juliana Johrend – Buchen

Kisslaki László – Steinbach

Schultz Orsolya – Rostock

Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf

Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby

Csata Attila – Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga – Vällingby

Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta

Fekete J. József – Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka

Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek

Rancz Károly – Pancsova

Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom

Kiss Mónika – Örös

Pallér Péter – Komárom

Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma

Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 03031

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábián Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.